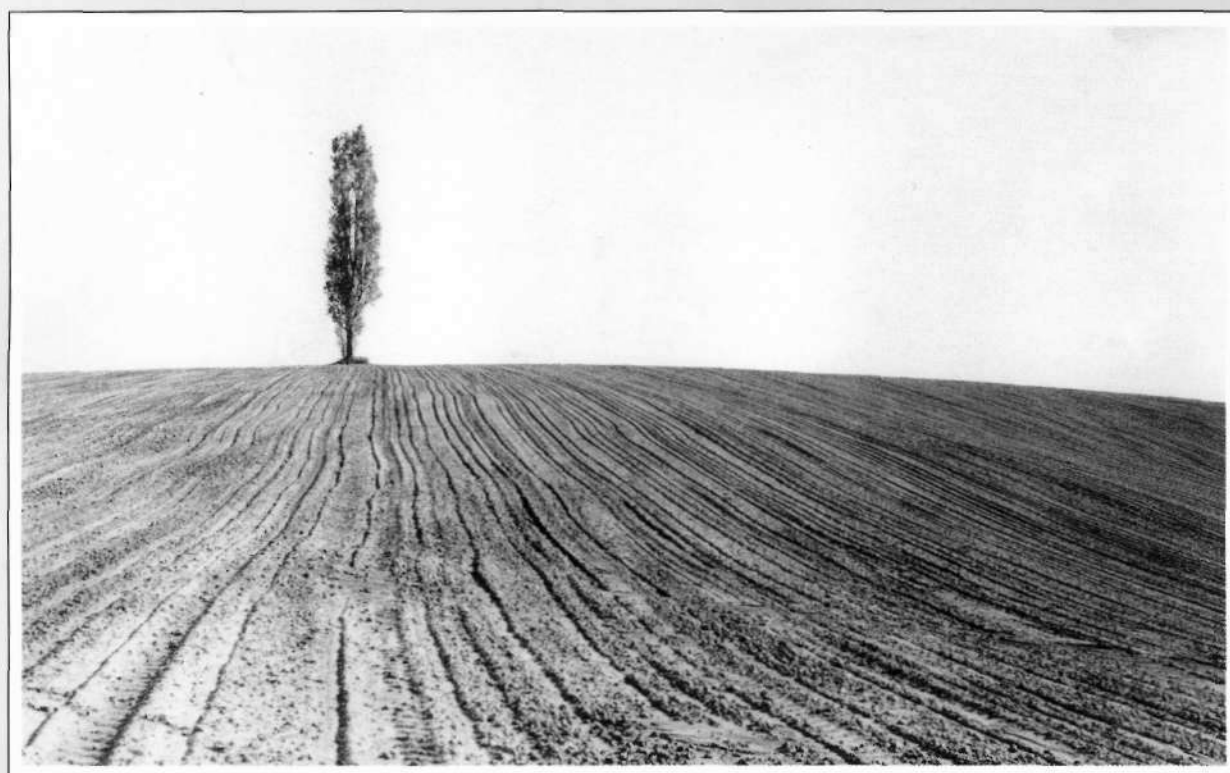

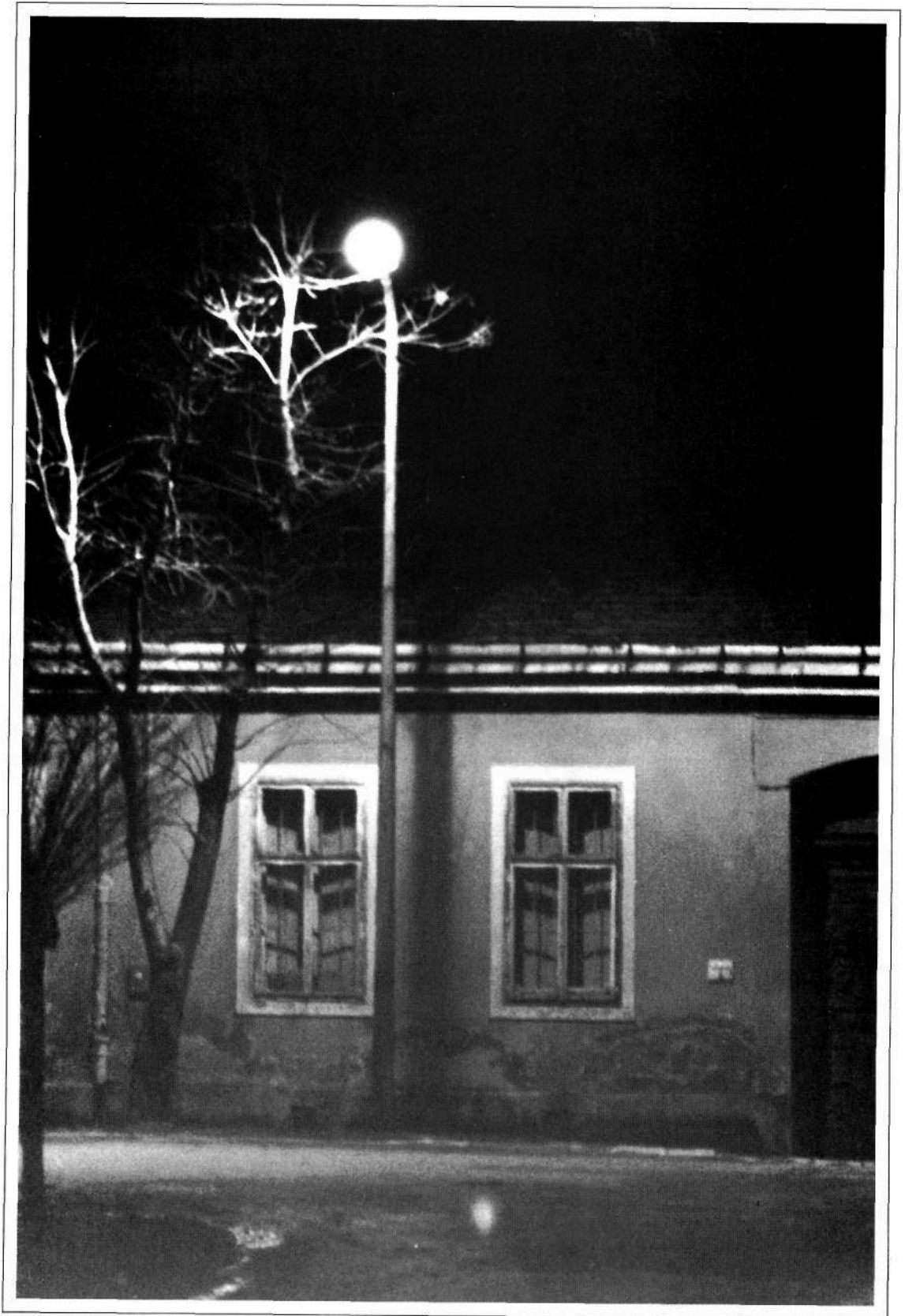
PANNON LÁTKÖZ

Kulturális folyóirat

2000

2.
MÁRCIUS
ÁPRILIS

PANNON LŰKÖK

Kulturális folyóirat

5. évfolyam, 2. szám.

2000. MÁRCIUS-ÁPRILIS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg),
Müller Róbert (Keszthely), Papp Ferenc (Nagykanizsa), Szántó Endre (Hévíz), Vajda László (elnök)

*

SZERKESZTŐSÉG

PÉK PÁL

főszerkesztő

*

BORBÁS GYÖRGY, CZUPI GYULA, TAR FERENC

szerkesztők

*

MUNKATÁRSÁK

Cserba Júlia (Párizs), Kardos Ferenc (Nagykanizsa), Szlafkay Attila (Budapest), Várdy Béla (Pittsburg, USA)

*

TÁNCZOS KATALIN

kiadói titkár

A címlapon Erdei András felvételét, a borító belső oldalain Hohl Zoltán fotóit,
a műmellékleten és a lapzárókon Kádár Katalin grafikáit közöltük.

Cserba Júlia cikkét Szabolcsi Miklós: A clown mint a művész önarcképe (Corvina, 1974) c. könyvének képeivel illusztráltuk.

Készült a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a József Attila Kulturális és Szociális Alapivány,
Hévíz, Nagykanizsa, Zalaegerszeg és Zala megye önkormányzatának támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Elnök: Orsós Jakab • Felelős kiadó: Lackner László • Gazdasági vezető: Puplics Gézáné

Szerkesztőségi levél cím: Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján.

A lap megrendelhető a ZALATOUR címen: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Az egyes számok ára 150 Ft. Előfizetési díj egy évre: 420 Ft.

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai előkészítés és tördelés: Kuzsner Csaba Nagykanizsa

Nyomdai munkák:

Szépirodalom

Czigány György: Fiam, Petőfi Sándor.	3
Monoszló Dezső: A felsorolásból kifelejtett bárdok egyike (esszé).	4
Boris Vian: Bélyeghal-csali (elbeszélés, Krakler Judit fordítása).	6
Lászlóffy Csaba: Kétségeink hármassoltára (oratórium).	11
Kálnay Adél: Hátha történik valami jó (novella).	16
Makay Ida: Te derengsz, Eleven síremlék, Nincs kulcsa (versek).	20
Tóth-Máthé Miklós: Pannóniára tekints (novella).	21
Balazsek Dániel: Sípcontodból, Istenkeresések Mózes-botja, Halántétkod tűzfalának (versek).	22
Zágorec-Csuka Judit: Mindenüvé, Te és én (versek).	23
Balla D. Károly: Szereptudat és szereptévesztés a kárpátaljai magyar irodalomban (tanulmány).	25
Lengyel Tamás: tűzgyújtás (vers).	30
Erdélyi Erzsébet- Nobel Iván: Beszélgetés Lengyel Tamással.	32
Lengyel Tamás: A-tól lopott tárgy (vers).	37

Testvérműzsák

Szakolczay Lajos: Kádár Katalin grafikáiról.	38
--	----

Melléklet • Kádár Katalin grafikái

Vinczellér Katalin: Az (át)élhető hagyomány.	40
Cserba Júlia: A cirkusz és a Becsületrend lovagja.	42

Millennium

Magyarné Sztankovics Ilona: A Muraközi járás népiskolái a reformkorban	46
Suba János: Müller Ignác és térképe.	52
Czupi Gyula: Egy város arcai (Szombath Tibor képeskönyve).	57

Honismeret

Szabolcs András: Leletmentés (Egy keszthelyi padlás kincsei).	59
---	----

Szemle

Hules Béla: Jó és Rossz (Dienes Ottó).	64
Makay Ida: Szigetlakó (Németh István Péter).	68
Fábián László: ZZYX-csízó (Kilián László).	70
Kálnay Adél: Örökség (Margittai Gábor).	73

Czigány György

FIAM, PETŐFI SÁNDOR

Arcod kigyúlt, zászlóként lobogó testtel
 állsz a Pilvax előtt, futsz a Corvin-közben,
 ott vagy az Országház terén s minden csatatéren -
 rossz bőrben vagy fiacskám, baljós láz van
 egykor oly szelíd, szerelmes szemeidben.
 És reszket ifjú kezed, mint bölcs öregeké,
 amint bort tölt az áhítat rideg pohárba.
 Kipattanó izmok dühe van arcod csontjain:
 kegyetlen volnál? - lázak bilincseiben szabad.
 Holott odaadóan nyújtózik pillantásodban
 a róna s a homályból kék gyümölcsfák
 néznek terád, kit örömeivel a tapasztalás
 annyiszor kínált sötét poharából... Kisfiam,
 azt hallom vért köptél, mégis kardot kívánsz,
 katona lennél s a gyávaságtól megrezzent szívvel
 suttogod, mondd és kiáltod gyöngéden
 a gyermekien szép forradalmat, hogy meztlen
 koporsón: vérző hátadon düböröggjön majd a föld,
 míg vigyorogva esküdöznek, kiknek csak sírni szabadna.
 Itt az idő! - csak a te szegény, enyésző szívedben
 élhet Magyarország. Féltünk fiam és félünk:
 nem áldott földbe, ócska legendába vetnek téged,
 nehéz évszázadok eleven sírjába temetnek -
 költő és vértanú, te elszánt boldogság-cselekvő!
 Ki avat boldoggá téged - hűség mártírja -
 kinek minden szívütése imádság volt?!

Monoszló Dezső

A FELSOROLÁSBÓL KIFELEJTETT BÁRDOK EGYIKE

Kiskoromtól fogva walesi bárd akartam lenni, mondjuk olyan, aki az elődökhöz kötöttség kényszeréből, alliterációs összecsengések nélkül, Budán született. A helyválasztás a szakmaválasztással tökéletesen harmonizált, mivel mifelénk a bárdok szaporasága a csiperkegombák születési számával volt azonosítható. Fenntartástalan bárddá lényegülésem során legfeljebb annyiban módosult (időközben orosz fogságban és korombeli királyok börtöneiben, kényszermunkatáboraimban sínylöttem), hogy nem akartam mindenképp máglyára kerülni, s ha mégis így esik, valaki mentsen ki engem onnan. Más szóval olyan halhatatlanságra vágytam, amelybe nem kell okvetlenül belehalni. A korábbi századokban és az utóbbi évtizedben történt eseményekre a meghülyült boldogság fészkéből visszanezve, valóban megmosolyogtató, fölőlesleges erőfeszítés. Monomániákkal szemben kevésbé áttekinthető monomániákkal kell védekezni. Mert az a felismerés még a lélekvándorlást tagadóknak is eszébe villan, hogy mindig voltak üldözők, üldözöttek és Edward királyok, akik barátságtalanul viselkedtek az ellenszegülő bárdokkal. Fogasabb kérdés azonban a bárdok magatartásának, valamint azon okok és okozatok jellemzése, miért kerül valaki máglyára önszántából, valamint hogyan menekül meg a lángok közül és hogy az utókornak összegyűjtött mártírok névsorában csupán azok szerepelnek-e, akiket valóban megégettek, vagy kizárólagosan a menekültek, netán akik a bárdok besúgóí voltak. Egy mélyen egzisztenciálisan gondolkodó bárdnak, aki tudja, a halál szubsztanciálisan a születés következménye, ezek az árnyalati különbségek nem lényegesek. De hát melyik bárd gondolkodik ennyire egzisztenciálisan? A bárdok inkább énekelnek, a hallgatag bárdok ritkán szerepelnek a felsorolásban. Ha pedig ez így van, a mindenkori walesi bárdok és saját bárdmivoltom szereplése és szerepeltetése felett érdekfeszítőbb feladatok híján ebből a megközelítésből is érdemes eltűnődni. A bökkenő, hogy egyetlen felismerés szimultán több kiindulópontot kínál, ezek aztán összekeverednek, ellent is mondanak egymással.

Előljáróban mindjárt az a fogas kérdés fintorodik elém, hogy miután korom Edward királya, de az őt előzők sem ismerhették név szerint a bárdokat, ilyenformán kivégzésükért járó felelősség első sorban Montgomeryre hárul. Az ő választása, utasítása szerint állították össze a dalárdát. Azok jártak tehát jól, akiket az énekbemutatóról jó vagy rossz szándékkal kifelejtett. Velem szemben a rossz szándéka dönthetett (nem voltunk pertu barátságban), aki a többi bárd lélektanának ismeretében joggal feltételezhette rólam, hacsak nem vagyok kötőznivaló bolond, zárt őrizetben őrizendő, kedvezően akarok szerepelni a magamra osztott Edward előtt. De tegyük fel, nem ismert és legendás walesiek néhány ismeretlenségük, pártfogolatlanságuk miatt úszta meg a történeteket.

Más fordulat is elképzelhető. Például, hogy én is a dalárdások között szerepeltem. Ebben az esetben milyen hűrokat pendített meg a lantom? Erre nehéz egyoldalú feleletet találni. A bárdok kifelé néha túlságosan egyoldalúan énekelnek, vagy azt, amit elvárnak tőlük, belül skizofrén szeszélyekkel megáldottak. Ha énekszámaim nem egészen kifelejtett, de legalábbis elfelejtett kottáit lapozgatom, mindjárt ellentmondásokkal szembesülök. Az egyik megsárgult lapon meglepően kora ifjúságom zengeményeként ez áll: „Azt mondják félek, de mennyire, a végzetnek tán van szíve, vasnál puhább az én fejem, s hogy összetörhet, elhiszem. Néhány év fiókjával arrébb meg ez: „Lelekesedésfelelős nekem ne mondja, mikor zengjen a hurrá.” Mindebből az következik, hogy a meg nem tett, az elkövethetővel szemben, ha a sokféleség talonjával számolunk, kevésbé érhet meglepetés. Akár így, akár úgy, én, akit a felsorolásból kifelejtettek, bármiképpen vázolhatom szereplésem, szerepeltetésem történetét, csupán lelkiismeretem játéka ez, s ezúttal a talonok választásával is teljesen szabadon rendelkezem. Tegyük fel, hogy szerepeltem, méghozzá konok ellentmondóként, s dalomat a hajnövesztő szer dicsőítő metaforájával kezdtem: „Nincs többé kopasz fej, seggig érő homlok”, ennek a könnyen leleplezhető szimbólumnak a következtében kétségtelen, máglyára visznek. Nem így történt, mert a mártírok névsorában hiába keresem a nevemet. Ami még meglepőbb, hogy az utókor szeme elől még gondosan elrejtett okiratokban ünnepi és hódoló albumok aranybetűi közt sem csillogok, ahonnan a számtalan kiradírozási kísérletnek ellenálló feljegyzések és kottasorok azokról árulkodnak, akik a nagy tanító, a nemzet atyja és egyéb felséges jelzőkkel tisztelték a dalok megrendelőjét. Se itt, se ott, hát akkor merre csörög a dió? Ez bárdi mivoltom megkérdőjelezése, amelybe még a meghülyült boldogság fészkében sem nyugodhatok bele.

Védekezésül más természetű fenntartásba kapaszkodom. Igazi bárdok voltak-e akármelyik kor walesi bárdjai, az ellentmondó akták piros, fekete, hupikék pecsétjei alatt lapulók? Hiszen a dalok minőségéről eddig szó sem esett. A felületes tartalmi kivonatok nem helyettesíthetik a dalok művészi értékének ítéletét. A díszalbumokban feltalálható szövegdarabkák, vagy a mártírok névsorához fűzött futó megjegyzések nélkülözik azt a tágasságot, amelyet a művi bírálat igényelne. Az, hogy ősz, szőke, fiatal, öreg volt-e a bárd, galambhangon, rekedten énekelt, nem a különlegesség, nem az egyéni, nem a megismételhetlenség, inkább az általánosságok szférájában kezelhető. Túl keveset nyom a latba ahhoz, hogy a bárdok lantkezelési technikájáról bármiféle ismerettel rendelkezünk.

Lehet, némelyek szemében szörszálhasogatás, túlzott okvetlenkedés eme fenntartás. Személyemet lementő buzgalmamnak azonban igen fontosnak mutatkozik. Mert bár igaz, hogy a szűkkeblűen két csoportra osztott szereplők saját keretükön belül tanúsított magatartásukkal hősnek, gyávának, reménytelennek, reménykedőnek, akárminek ítéelhető, ha a sorsként választott címszóból indulunk ki, akár a walesi, akár a későbbben feltételezett bárdok esetében, ilyen vagy olyan megítélés csak akkor lehetséges, ha nem holmi dilettánsokról, odatévedt zenészekről, egyéb mesterség viselőiről, hanem valóban bárdokról tanúskodunk. A többiek más történetek vesztes vagy győztes hősei, feldicsért vagy meggyalázott szereplői, velük más kategóriák szakértői foglalkozzanak.

De hol keresendők azok a bárdok, akik az eddigi feltételezések mérlegén az egybegyűjtött listákból eleveven vagy holtan kimaradtak? Többfelé, több helyütt. Itt is, ott is. Búvóhelyeken, alkotói műhelyekben, ők azok, akik a lángok fenyegetéséről írnak, Homéroszként megtapogatják Achilles izmait, nők kecsességét simogatják, síkfutók, futárok gyorsaságát csodálják, liliomhangon siró vénekről szomorkodnak, ők a mindenkori walesi bárdok szülőanyjai, szülőapjai, megteremtői és megtartói. Hősiességük abból táplálkozik, hogy saját mesterségüket folytatják, megszívelve a latin mondást, *verba volent scripta manent*. Ők azok, akik ugyan tudják, Anatole France-szal együtt a szó Dávid parittyája, de nem óhajtják, hogy a kövé nemesedett szó először azt az ágat találja el, amelyen maguk is ülnek és művük megalkotásán fáradoznak, mert mű nélkül zuhanásuk legfeljebb tragikus tornamutatvány, s nem walesi bárd, aki a máglyába, vagy a máglya mellé esett. Azt szeretném, ha az utókor eddigieknél sikeresebb nyomozása bebizonyítaná, én megfellebbezhetetlenül a bárdok egyike voltam.

Kádár Katalin • Felhők

Boris Vian

BÉLYEGHAL-CSALI

„Nem érem meg a negyven évet” mondta gyakran Boris Vian a barátainak. Harminckilenc évesen halt meg, 1959-ben. Rövid élete során volt mérnök, feltaláló, belsőépítész, szobrász, jazztrombitás, műfordító, színész és énekes, a párizsi művészvilág éjszakai életet felpezsdítő társasági ember. Volt két felesége és született két gyermeke. Dolgozott zenei és irodalmi folyóiratoknak, írt tanulmányt a jazzről és a pornográf irodalom szerepéről. Vernon Sullivan álnéven összeűtött néhány botrányt kavará, minőségi ponyvaregényt, írt opera librettót, színdarabot, verset, regényt és novellát.

Írásainak összetéveszthetetlen ízét, varázsát az az egészen különleges nyelvezet adja, amely híven tükrözi egyénisége sokszínűségét. Látásmódjában felfedezhető a kézzel fogható és az azon túli világot alaposan megfigyelő és pontosan leíró mérnök, sziporkázó humorában, egyedülálló szóképzéseiben a muzikális, fantáziadús, jókedvű művész. Történetei ötvözik a mindent kipróbálni vágyó, bohém fiatalember tapasztalatait, és a halállal farkasszemet néző, érzékeny ember éleslátását, kérélyhetetlen logikáját.

A „*Hangyák*” című novelláskötet tizenegy novelláját 1944 és 1947 között írta, és maga szerkesztette kötetbe. A novellák közös vonása a fanyar humoron és az abszurd történeten fúl a halál, mint elkerülhetetlen végkifejlet. A „*Bélyeghal-csali*” Boris Vian talán legkomorabb hangvételű írása a kiszolgáltatott kisemberről, aki nem vehet méltó elégtételt az őt ért sérelmekért:

Krabler Judit

1

A vasúti kocsi ajtaja ellenállt, mint rendesen. A vonat túlsó végén a kalauz rátenyerelt a piros gombra, ettől a sűrített levegő végigsüvített a csőveken. A segéd erőlködött, mégsem bírta széthúzni a két ajtószárnyat. Melege volt. Arcán mint legyek szaladtak szét a szürke izzadságcseppek, kilátszott pánccélozott zeffiringének piszkos nyaka.

Ha majd a kalauz elengedi a gombot, a szerelvény újra elindul. A vonat alatt boldogan bőfögött a levegő, és a segéd kis híján elvesztette az egyensúlyát, amikor az ajtó váratlanul engedett. Miközben lebukdácsolt a vonatról, táskája ma is beakadt az ajtó zárszerkezetébe, és elszakadt. A vonat elindult, a keletkezett légörvény a bűzlő latrinának préselte a segédet, így módjában állt végignézni, amint két arab határozott késdőfésekkel politizál.

Megrázta magát, végigtapogatta nedves homlokára rothadó fűként tapadó hajszálait. Könnyű pára szállt föl mélyen kigombolt inge alól, amelyen átütött a hegyes kulcsosont és egy-két pár rosszul szabott borda. Lassú léptekkel haladt a piros és zöld hatszögű lapokkal burkolt, helyenként hosszú, fekete csikokban mocskos peronon. Délután esett, de a pályaudvari alkalmazottak elmondhatatlanul szegénytelen foglalatossággal töltötték azt az időt, amit a szerződés alapján a peronok takarítására kellett volna fordítaniuk.

A segéd az összes zsebét végigkutatta mire ujjai rátaláltak a durva hullámkarton lapocskára, amelyet a kijáratnál kell leadnia. Hasogatott a térde, rosszul illeszkedő izületei a nap során átkutatott pocsolólyák nedvességétől nyikorogtak.

Táskájában több, mint tekintélyes zsákmánnyal igyekezett haza.

Jegyét a rács mögött álló, bizonytalan körvonalú férfinak nyújtotta. A férfi elvette, és gyilkos tekintettel nézegette.

- Nincs másik? - kérdezte.
- Nincs... - válaszolt a segéd.
- Ez hamis.
- Pedig a főnököm adta - mondta a segéd könnyed mosollyal.

Az alkalmazott gúnyosan vigyorgott.

- Akkor nem lep meg, hogy hamis. Ma reggel tizedet vett tőlem.

- Tíz micsodát?
- Tíz hamis jegyet.
- Hogyhogy? - kérdezte értetlenül a segéd. Mosolya elhalványult és lehervadt.

- Hogy magának adja - válaszolta az alkalmazott. - Azért hogy, pro primo jól lehordhassam magát, ezt épp most teljesítem, pro szekundo, hogy büntetést kelljen fizetnie.

- De miért? Nekem nagyon kevés pénzem van!
- Azért, mert undorító dolog hamis jeggyel utazni!
- De hiszen maga készíti!
- Még szép! Merthogy vannak olyan undorító alakok, akik hamis jeggyel utaznak! Mért, maga szerint kellemes egész nap hamis jegyet gyártani?

- Szerintem jobban tenné, ha inkább letakarítaná a peront - jegyezte meg a segéd.

- Ne játsszon itt nekem a szavakkal - kiabált rá az alkalmazott -, inkább fizesse ki a bírságot! Harminc frank!

- Ez valami tévedés, ha jegy nélkül utazom, csak tizenkét frank a büntetés!

- Ha hamis jeggyel utazik, sokkal nagyobb a büntetés. Fizet, vagy hívom a kutyámat!

- Úgysem jön - jegyezte meg a segéd.

- Az már igaz - bökte ki az alkalmazott, - magának viszont fájni fog a füle!

A segéd az alkalmazott sivár, elvetemült arcára emelte tekintetét, dühödtt szempár nézett vissza rá.

- Nagyon kevés pénzem van - motyogta.
- Nekem is. Fizessen!

- Ötven frankot kapok naponta, és ebből még en-nem is kell.

Az alkalmazott meghúzta sapkaellenzőjét, abban a pillanatban kék védőálarc ereszkedett az arca elé.

- Fizessen! - mondta egymáshoz dörszölődő hüvelyk és mutatóujjal. A segéd előkotorta rongyos lakkpénztárcáját. Előhúzott két tízfrankost és egy öt-frankost.

- Huszonöt - javasolta bizonytalanul.
- Harminc - követelte az alkalmazott három szét-terpesztett ujjá.

A segéd felsóhajtott. Lábuja között főnöke arcma-sa jelent meg. Pontosan a szemébe kőpött. Szíve hevesebben vert. Az arc formátlanná vált és elsötétült. A segéd a felé nyújtott kézbe telte a pénzt, és elhagyta a peront. Még hallotta a jellegzetes csattanást, amivel az álarc visszanyerte megszokott helyét. A segéd lassan kaptatott fölfelé az emelkedőn. Tászkája feltörte sovány oldalát, hálójának bambusz nyele léptei ritmusára verdeste vékonycsontú, formátlan lábikráit.

2

Nekifeszült. A vaskapu iszonyatos nyikorgással adta meg magát. A lépcsőfeljáró fölött kigyulladt a gömbölyded piros lámpa, és az előszobában halkán megszólalt a csöngő. Amilyen gyorsan csak bírta, át-préselte magát a nyíláson, és bezárta maga mögött a kaput, de így sem kerülhette el az áramütést. A tolvajriasztó megint nem a szokott helyen volt.

Elindult a ház felé a sétányon. Éppen félúton kemény tárgyra lépett, a földből jeges vízszugár tört elő, hogy bokája és a nadrág szára közé hatolva térdig eláztassa.

Futásnak eredt. A düh fokozatosan kerítette hatalmába, mint minden este. Ökölbeszorított kézzel mászta meg a hátralévő három lépcsőfokot. Már éppen felért, amikor a háló egyszer csak a lába közé keveredett. Miközben megpróbálta visszanyerni egyensúlyát, táskája újabb szakadással gazdagodott egy hirtelen támadt szögben. Szótlanul zihált. Belsejében kifocamodott valami. Néhány pillanat, és visszanyerte nyugalmát. Álla visszaesett mellkasára. Testét átjárta a nedves nadrágszárból sugárzó hideg. Megfogta az ajtógombot, és azon nyomban el is engedte. Orrfacsaró gőz szállt föl, az izzó porcelánhoz tapadt szenesedő bőrdarab egyre zsugorodott. Az ajtó kinyílt. A segéd belépett.

Sovány lábai alig vitték, végül a dermesztő párát lehelő nyirkos köre roskadt az előszoba sarkában. Szíve vad, rendetlen ütésekkel dohogott bordái között.

3

- Sovány fogás - állapította meg a főnök a táska tartalmát vizsgálva.

A segéd az asztal előtt várakozott.

- Tönkretette őket - tette hozzá - ennek itt megsérült a fogazata.

- Mert ócska a háló - mondta a segéd. - Ha azt akarja, hogy jófajta, fiatal bélyeghalakat fogjak, adjon pénzt új hálóra!

- Ki használja azt a hálót? Maga vagy én?

A segéd nem válaszolt. Tenyere égett egyre jobban fáj.

- Válaszoljon! - csattant fel a főnök. - Maga vagy én?

- Én, a maga számára - válaszolt a segéd.

- Igazán nem akarom erőltetni, de napi ötven frankért mégiscsak fel kell mutatni valamit!

- Abból harminc frank lejön a jegyre - jegyezte meg a segéd.

- Milyen jegyre? Fizetem magának az utat oda, vissza!

- Hamis jeggyel.

- Miért nem nézi meg alaposabban?

- Mit néztek rajta?

- Nem nagy ügy! Ha hullámkartonból van, akkor biztosra veheti, hogy hamis, mert a rendes jegy fából van.

- Rendszerben - summázta a segéd. - Akkor most adja meg a harminc frankomat.

- Eszem ágában sincs. Az összes bélyeghal sérült.

- Nem igaz! Két órán át halásztam őket úgy, hogy még jeget is törtem! Ennél körütekintőbben már nem lehet dolgozni, talán ha két sérült van a hatvanból.

- Ezekre nincs szükségem - közölte a főnök. - Nekem az 1885-ös guyanai kétszázás kell. Mit kezdjek egy újabb Zanzibár sorozattal? Tegnap is ilyet fogott.

- Olyat fog az ember, amilyet talál - mentegetőzött a segéd. - Főleg ilyen hálóval! Különben sincs guyanai-szezon. Legfeljebb majd elcseréli a Zanzibárt.

- Túl sok van belőle az idén. Nem ér semmit.

- Hát a vízszugár a bokámra, a tolvajriasztó-be-rendezés és az ajtógomb? - fakadt ki váratlanul a segéd. Márgaszín, sovány arcán elmélyültek a ráncok. Majdnem sírt.

- Ettől megedződik - válaszolta a főnök. - Különben is, mondja meg, mit csináljak. Beleőrülök az unalomba.

- Menjen bélyeghalat fogni! - válaszolta a segéd. Hatalmas erőfeszítés árán sikerült állva maradnia.

- Ezt még megkeserüli! - fenyegetőzött a főnök. - Maga nem keresi, hanem lopja tőlem a pénzt!

A segéd végighúzta homlokán kopott kabátujját. A feje tiszta volt, akár egy harang. Az asztal pár könnyed tánclépéssel eltávolodott tőle, ő szeretett volna megkapaszkodni valamiben, de a kandalló is kitért. A segéd egyensúlyát veszítve összerogyott.

- Keljen föl - parancsolta a főnök. - Ne az én szőnyegemen...

- Vacsorázni szeretnék... - suttogta a segéd.

- Legközelebb majd korábban jön. Keljen már föl! Nem akarom a szőnyegemen látni! Keljen föl, az isten szerelmére!

Hangja reszketett a dühtől, bütykös ujjai az íróasztal lapján doboltak.

A segéd összes maradék erejét összeszedte, hogy feltérdeljen. Gyomrába éhség hasított, piszkos zsebendőbe csavart kezéből vér és savó szivárgott.

A főnök sietve kiválasztott három bélyeghalat, és a segédhez vágta. A bélyeghalak köpölyként tapadtak az elgyötört arcra.

- Vigye vissza oda, ahonnan hozta - süvítettek a szótagok, mint méregbe mártott nyílhegyek.

A segéd sírva fakadt. Ritka haja a homlokába hullott, bal arcán mint piócák csüngtek a bélyeghalak. Nagy nehezen felállt.

- Most mondom utoljára - ordította a főnök -, hogy nem akarok több használhatatlan bélyeghalat. És ne jöjjön nekem a hálóval!

- Értettem, uram - válaszolta a segéd.

- Itt az ötven frankja! - Elővett egy bankjegyet a zsebéből, ráköpött, félbetépte és a földre dobta.

Miközben a segéd lehajolt a pénzért, erőtlen térdei rövid, száraz triolákat recsegtet.

- Piszkos az inge - állapította meg a főnök. - Ma éjszaka kint alszik.

A segéd fölvetta a pénzt, és kiment. A szél egyre erősebben fúj, vészjóslóan zörgette a bejárati ajtó katedráüvegét. A segéd egy utolsó pillantást vetett főnökére, aztán becsukta maga mögött az iroda ajtaját. Még látta, ahogy hatalmas sárga lupéjával felfegyverkezve nekifog, hogy fölbecsülje a zsákmányt.

4

A bélyegtócsákkal fenntartott túl szoros és hoszszantartó kapcsolatban megzöldült felöltőbe burkolózva ment le a lépcsőn. A szél behatolt a szövet résein, felfújta a kabát hátát, amitől a segéd úgy nézett ki, mintha púpos lenne. Gerincoszlopa nehezen viselte a nagyfokú alakváltozásból adódó terhelést, mivel endogén mimikriában szenvedett, és ezért mindennapos küzdelmet folytatott annak érdekében, hogy megőrizze leromlott szerveinek szokásos működését és alakját.

Éjszakai sötétség fogadta. A föld olcsó, fakó fényt árasztott. A segéd jobbra fordult, és végighaladt a házfal mentén. A locsolócső fekete vonala vezette. Azért hevert ott, mert a főnök ezzel fojtotta vízbe a patkányokat a pincében. Elérte a szüette kutyaólat, ahol már előző éjjel is aludt. A nedves szalma svábbogárszagot árasztott. Az íves ajtónyílást egy hajdanvolt takaró maradványa fedte. A segéd négykézlábra ereszkedett, de amint félrehajtotta a taka-

rót, hogy bemásson, hatalmas robbanás és vakító fény fogadta. Jókora petárda durrant odabent erős puszkaporszagot terjesztve maga körül.

A segéd hátrahőkölt, szíve örült kalimpálásba kezdett. Visszafojtotta a lélegzetét, így próbálta megzabolázni száguldó szívverését, de abban a pillanatban forogni kezdett vele a világ, ezért inkább nagy mohón nyelt egy korty levegőt. A puszkaporszag elárasztotta tüdejét, és lecsillapította egy kicsit.

Megvárta, amíg a csönd visszatér, hallgatózott, majd halkan füttyentett. Nem nézett hátra, csak bemászott az ólba és összekuporodott a szennyes szalmán. Újra füttyentett, majd fülelt. Apró, könnyed lépések közeledtek, a föld sápadt fényénél meglátta a hozzá igyekvő élőlényt. Az ő kedves, puha, szelíd élőlénye volt, ő táplálta, jól, rosszul, bélyeghal-csalival. Az élőlény bebújt az ólba és a gazdájához simult. A segéd feleszmélt, és arcához emelte a kezét. A három bélyeg már a vérét szívtá. Határozott mozdulattal sorra letépte őket, miután erőt vett magán, hogy ne kiáltson, aztán mindet kihajította az ólból. A földből felszálló pára majd nedvesen tartja őket másnapig. Az élőlény nyalogatta az arcát, ő pedig beszélt hozzá, hogy megnyugodjon. Halkan beszélt, mert tudta, hogy a főnöke a legrafináltabb berendezésekkel igyekszik lehallgatni, amikor egyedül van.

- Bosszant - sóhajtott.

Az élőlény szelíden morgott, és még hevesebben nyalogatta.

- Azt hiszem, tennem kellene valamit. Nem szabad hagynom, hogy rosszul bánjon velem, hogy megtiltsa, hogy tiszta ingben járjak. Fából készült hamis jeggyel akarok utazni, meg akarom javítani a hálót, és nem engedem, hogy kilyukassza. Nem leszek hajlandó a kutyaólaban aludni, követelni fogom a szobámat, és fizetésemelést kérek, mert napi ötven frankból nem lehet megélni. És meg akarok hízni, és nagyon erős és nagyon szép akarok lenni, és fel fogok lázadni, amikor nem számít rá, és téglát vágok a képébe. Azt hiszem, meg fogom tenni.

Fészkelődött egy kicsit, olyan hevesen, hogy az ól levegője nagy hullámokban tódult kifelé a kerek nyíláson, végül szinte egy lélegzetvételre való sem maradt odabenn. Beszivárgott egy kevés az ól alján lévő hasadékokon át, a szalmán keresztül, de ettől még erősebb lett a svábbogárszag, amelybe most már tüzelő meztelen csigák undorító bűze is keveredett.

- Gyűlölöm ezt az ólat. Hideg van. Még szerencse, hogy te itt vagy. Megint hallom azt a zajt a pincéből. Őmlik be a víz a patkánylyukakba. Nem bírom tovább, hogy minden áldott este a patkányok hörgésével a fülemben kell elaludni. Miért akarja mindenáron megölni azokat a patkányokat? És miért éppen vízzel? A patkányt vérrel pusztítják!

Az élőlény már nem nyalogatta. A segéd a szűrken derengő föld, háttére előtt látta a finom kis orrot, a he-

gyes füleket és a hideg villanásokat visszatükröző sárga szempárt. Az élőlény kényelmesen összegömbölyödött, és a segéd ölébe fészkelte magát.

- Fázom - suttogetta a segéd.

Halkan felzokogott. Könnyei végigcsorogtak a szalmán. Könnyű pára szállt fel, a tárgyak körvonalai bizonytalanná vált.

- Ébressz fel reggel - suttogetta. - Vissza kell vinnem azt a három bélyeghalat. De jó lenne, ha nem adna hamis vonatjegyet.

Távoli láрма hallatszott, éles visítások és apró galopplépések.

- Már megint kezdi a patkányokkal! Bárcsak patkánnyá változna! Akkor én fognám azt a csövet! Remélem, holnap este odaadja az ötven frankomat. Éhes vagyok! Megennék egy patkányt akár élve is!

Két kezét gyomrára szorítva sirt tovább. Aztán a zokogás üteme fokozatosan lelassult, ahogy a gép megáll. Az agyongyötört test lassan elernyed. Lába kibújít a nyíláson, arcát a rossz szagú szalmán nyugtatva aludt. Üres gyomrában mintha kavicsok őrlődtek volna.

5

A főnök éppen a szobában hevert, amikor meghallotta a dalt, amely a borshordó lány érkezését hirdette. Két lábra állt, érzékelte, hogy ily módon járni tud, majd az előszobába szaladt. Az ajtót tudatos durvasággal tépte fel. A lépcső tetején megállt, onnan figyelte a lány közeledtét.

A lányon a szokásos egyenruha volt: aprócska rakott szoknya éppen csak a fenék vonaláig, piros-kék bokazokni és egy csinos kis bolero, amely fedetlenül hagyta a keblek alját, de ne feledkezzünk meg a piros-fehér csikos vászonsapkáról se, amit a Mauritius-szigeti borshordók szívós kitarása kényszerített a világra.

A főnök intett, s mialatt a lány fölsétált, ő lesietett a lépcsőn, és elébe ment.

- Jó napot! - köszöntötte. - Borsot szeretnék.

- Hány szemet? - kérdezte a lány erőltetett mosollyal, mivel gyűlölte őt.

Fekete haja, bőrének tompa fénye épp ellenkező hatással volt a főnökre, mint ha egy pohár jeges vizet öntöttek volna a nadrágjába.

- Csak menjen föl a lépcsőn, aztán megmondom a mennyiséget!

- Maga meg lenn marad, és bámulja a combomat. Ez minden, ugyebár?

- Igen - csorgatta nyálát a főnök, és a keze már emelkedett is.

- Előbb fizesse ki a borsot!

- Mennyibe kerül?

- Száz frank egy szem, és akkor megkóstolhatja.

- Felmegy a lépcsőn? - duruzsolta a főnök. - Adok magának egy sorozat Zanzibárt!

- A bátyám tegnap hármat hozott haza - incselkedett a lány mézes-gúnyos bájvigyorral. - Tessék, kóstolja meg a borsomat! - nyújtott felé egy szemet.

A főnök nem vette észre, hogy mérges szegfűmagot kap. Gyanútlanul a szájába vette, és lenyelte.

A borshordó lány máris indult.

- És a lépcső? - méltatlankodott a főnök.

- Ha! Ha! Ha! - felelte a lány démoni elégedettséggel, majd a kerítésnek dőlve nézte, amint a főnök a mérgeg élénkítő hatásától hajtva szélesebben kering a ház körül.

A harmadik körmél a lány intett, s várta, hogy a főnök végre ránézzon, amit az a negyedik, még nagyobb sebességgel teljesített kör után meg is tett. Ekkor a lány felemelte apró rakott szoknyáját, és csak bámulta, ahogy a főnök arca lilából feketébe vált, majd égni kezd, azután, mivel szemét a látványra szegezi, elbotlik a patkányirtó locsolócsőben, és arccal egy méretes köre zuhan, amely pontosan a két pofacsont közé, az orr és az álkapocs helyébe ékelődik. Két lábával tovább kapálva dupla árkot ás, amelyben, miután a cipő orra elkopott, láthatóvá válik öt szétterpesztett, durva lábujj, amelyek csak arra szolgáltak, hogy a zoknit ne engedjék lecsúszni.

A borshordó lány becsukta maga mögött a kaput, megvetése jeléül vászonsapkája bojtját csúfondárosan átlendítette a túloldalra, és útnak indult.

6

A segéd hasztalan próbálta kinyitni a vasúti kocsi ajtaját. A fülkében fullasztó volt a hőség, így az utasok rendre megfáztak, miután leszálltak a vonatról. A mozdonyvezető bátyja ugyanis zsebkendőárus volt.

A segéd végigküszködte az egész napot a nyomorúságos fogásért, mégis elégedett izgalommal dobogott a szíve, mert elhatározta, hogy megöli a főnökét. Fölfelé illetve lefelé rántva végül sikerült szétválasztania az ajtó két felét, miután rájött, hogy a sapkás főnök fordította el csakis azért, hogy gonosz tréfát űzzön vele. Afölött érzett örömeiben, hogy nem tudtak túljárni az eszén könnyedén leugrott a peronra, és a zsebeiben kezdett kutatni. Szinte azonnal megtalálta a hullámos kartonlapot, és a kijárat felé sietett. Az ott álldogáló sunyi képű férfiban nyomban felismerte a tegnapi alkalmazottat.

- Hamis jegyem van - közölte.

- Nahát! - csodálkozott az ellenőr. - Mutassa csak!

A segéd odanyújtotta a jegyét, a férfi elvette, majd olyan elmélyült figyelemmel vizsgálta, hogy sapkája utat engedett a kajla füleknek, hogy a fejrevaló belsejébe húzódhassanak.

- Kiváló utánzat - állapította meg.

- Attól eltekintve, hogy nem fából van, hanem kartonból - jegyezte meg a segéd.

- Valóban? - csodálkozott a férfi. - Pedig meg-

küdnék rá, hogy fa, persze csak, ha nem tudnám, hogy karton.

- Képzeld el, hogy a főnököm úgy adta nekem, mintha valódi lenne!
- A valódi tizenkét frankba kerül, ezért sokkal többet kellett fizetnie.
- Mennyit? - kérdezte a segéd.
- Harminc frankot is megadok érte - ajánlotta a férfi, és a zsebébe nyúlt.

A mozdulat könnyedségéből a segéd rögtön rájött, hogy a másik valami rosszban sántikál, de a férfi csak három, diópáccal hamisított tízfrankos bankjegyet húzott elő.

- Tessék - tette hozzá.
- Nyilván hamis - szögezte le a segéd.
- Csak nem képzeli, hogy valódi pénzt adok hamis jegyért!
- Nem - válaszolta a segéd. - Én viszont megtartom a jegyemet.

Minden erejét összeszedte, és akkora lendületet vett, hogy sovány öklével a sapkás fej egész jobboldaláról sikerült lehántania a bőrt. A férfi a szemelendőhöz emelte a kezét, és imígyen tisztelegve vágódott el, aminek következtében könyökét a peron kemény, a földetés helyén kék és foszforzöld hatszögletű mőkőlapjába verte.

A segéd átlépett a testen. Úgy érezte, hogy belsejét melegség és tiszta életerő járta át. Sietve mászta meg az emelkedőt. A hálót kiszabadította a bőrszíjból, és szigonyként akasztva a rézsú mentén végigfutó korlát tartóoszlopainak fejébe, könnyedén húzta föl magát az ösvény éles kövei között. Néhány méter megtétele után zsebe leszakadt és elrepült. Ma lesz a napja, hogy a főnök nyaka köré tekeri az acélhurkot.

Hamarosan elérte a kerítést. Remélve, hogy dühe felkorbácsolásához kap egy jó áramütést, a kaput minden elővigyázatosság nélkül lökte be, de nem érzett semmit. Megállt. A lépcső előtt valami mozgott. A segéd végigrohant a sétányon. Bőre a hideg ellenére kipirosodott, orrát megcsapta a testéből áradó szalma- és svábbogárbúzzel tetézett ápolatlan szag.

Megfeszítette fonálszerű bicepszét, ujjai a bambusznyelet szorították. Biztosan megölt valakit a főnök.

A döbbenettől földbe gyökerezett a lába, amikor felismerte a sötét öltönyt és a keményítőtől fényes ingnyakat. A főnök feje nem volt egyéb fekete masszánál, lábai az utolsó simításokat végezték a két mély vájat barázdáin.

Kétségbeesés kerítette hatalmába, minden tagjában reszketett a dühtől és a gyilkolás vágyától. Nyugalansággal vegyes izgalommal nézett körül. Régóta fölgyülemlett mondatok tömkelege tódult a nyelvére. Ki kellett őket mondani.

- Hogy tehetted ezt, te disznó!
- „Disznó” visszhangzott tompán a közömbös térben.

- Disznó! Szemét állat! Szarrágó! Rohadék! Aljas tolvaj! Vérszopó gazember! Szemét dög!

Patakzott a könnye, mert a főnök nem felelt. Fogta a bambusznyelet, és a főnök háta közepébe dőfte.

- Válaszolj, te vén barom! Hamis jegyet adtál?
- Teljes súlyával a botra nehezedett, ettől a bambusznyél áthatolt a méregmarta szöveteken, majd a bot átellenes végét pörgettyűként forgatva várta, hogy jöjjön az ihlet.

- Hamis jegy, svábbogaras szalma, a tegnapi harminc frankom, és éhes is vagyok, és a mai ötven frank?

- A főnök már alig mozgott, és az ihlet sem jött.
- Meg akartalak ölni, te szemét állat! Nekem kellett volna kinyírnom téged, te rohadék! Most mi lesz az ötven frankommal, he?

Kirántotta a nyelet a sebből, és nagyokat vágott az elszenesedett koponyára, amely az ütésektől összeroskadt, mint a túlsütött felfújt kérge. A főnök feje helyén nem maradt semmi. A nyakánál végződött.

- A segéd már nem reszketett.
- Szóval te inkább lelépsz. Jó. De velem mi lesz? Nekem ma ölnöm kell!

Elült a földre, és sírva fakadt, mint előző este. Az élőlény gyengédségre vágyva, könnyű léptekkel szaladt oda hozzá. A segéd becsukta a szemét. Arcán érezte az odaadó, lágy érintést, ujjai a törékeny nyak köré fonódtak. Az élőlény nem védekezett. A segéd arcán lassan kihült a simogatás. Már tudta, hogy megfojtotta. Felállt. Végigbotladozott a sétányon, kiért az útra, és találmra jobbra fordult.

7

Nagy, kék bélyeghal-pocsolya terült el előtte. Leszállt az éj, a vízen sejtelmes, távoli visszfény ragyogott. A pocsolya sekély vizében százával hemzsegtek az egész évben szaporodó, ezért értéktelen bélyeghalak.

Táskájából két cöveket vett elő, és a pocsolya partján, egymástól egy méterre szúrta le őket. Vékony, erős acélhuzalt feszített közéjük, majd ujjával szomorú hangot pendített rajta. Az acélhuzal a földtől tíz centiméterre, a pocsolya felszélével párhuzamosan feszült.

A segéd néhány lépést hátrált, aztán arccal a víz felé fordult, és csukott szemmel egyenesen a huzal felé indult. Andalító dallamot fütyült, az élőlény kedvenc dalát. Lassan, kimért léptekkel közeledett a pocsolya felé, míg lába az acélhuzalba nem akadt. Arccal a vízbe zuhant. Nem mozdult többé. Sápadt arcára kék bélyeghalak tapadtak a néma felszín alatt.

(*Krakler Juciit fordítása 1999-ben az alábbi kiadás alapján készült: Boris Vian, Les Fourmis © Le Terrain Vague, 1968*)

Lászlóffy Csaba

KÉTSÉGEINK HÁRMASOLTÁRA

Oratórium megszámíthatatlan hangra

A csángókutató Domokos Pál Péter emlékére

❶

Aki szembenéz veled
s aki önmagával néz farkasszemet.

A kockázat el van vetve -
féltes helyett költözhet-e
Isten magánya a szemedbe?

Ő a körülmények elől lohol
nincs tartozása senkinek sehol

lobogótlan vén zászlótartó reszkess
ott ahol minden nadrágtartó vesztes

ki kopog? mi sziszeg? gazdátlan kégyó
s fabogár! nektek sincs több kő- és fabéklyó

levendulaszag vén szekrénybe zárva
ahol feküdtél ágyad üres tárna

messziről kotyogsz mint elhagyott csónak
hogy nincs kincs ha a bányák beomolnak

hova-indulók sehová sem értek
szívet honvágyat mind felfal az érdek

kattogó kerekekre szerelt sorsok
Mária túlkiabálja a korzót

Jézust elragadta a nemezis
„lesz valuta ha megfeszítnek is!”

országformájú felhőcskére néz
s jóléti hullám mossa lábközét

anyátlan nyelv én nyelv nélküli gyermek
cipő alatt a homok sír legfeljebb

lehet-e azonosítani bár
önmagával e földet hogyha már

veletek többé nem? - a vers is elszáll
a költővel és nem lesz kész a leltár

mozdulatlan hazában mélyen
férgék osztozkodnak az örökségen.

Jövel Salamon kerál!
a kunok áttörték a gyepeket!

*„Móduvának nagy a széjje
Istenem vigy ki belőle”*

A világon nekünk csak egy kis hely jutott
terebúzás szilvaszemes szóttéséken
(szenteld meg esőkvei én istenem!)

Gyakorszítán hullj ki ocsú!
kelj ki tyúkmony!
szeljed négy felé a málét
cérnaszállal s megint négybe:
jusson Ónfalvára Husra
Forrófalva Völcsök Tatros
Lukacs- Lökös- Godzafalva
lakjon jól vele már egyszer!

*„Szárig kégyó jött bé kebelembe
anyám anyám iedes anyám
gyere vedd ki kégyót kebelembél”*

„ott láték egy asztalt bánatval terítve”

Mikor Csikból elindultál
tenmagadat is sirattad bátyám!

*„szép hazáját távol nézi
távol nézi úgy kesergi”*

Ház! adó! vesd a gyeplőt a lovak nyakába!
(az a kocogás az a vámsorompó
az a széthányt batyu!
„az emberben is vájkálnak ezek”

Pusztá ház! tulajdonoddal törlesztett adó(s) -
elkobzott telek, bezúzott telek-könyv -
könny könny könnyebb már úgyse lesz
*„csak a vezérkocsit kövesd
ha leszakadt s porba veszett is
róla a szalag - a gyeplőt ne feledd!”*

**A Magyar Királyi Országos Menekültügyi és Haza-
telepítési Kormánybizottságnál minden pontos leltár-
ba vétetik: a kukoricagóré, a nagy vonógereblye is**
(kivéve arcodon a két mély árkot kivéve a félelmet szemedben).
**„A telepes 14. számú leltári tárgya: 1 drb zsemlye-
színű tehén”**

(puffadton égbe rúgja négy lábát *mert mérget hajt a rét*) -

„No Istensegíts - itt válj feneketlen tóvá!”

Zátonyok között mint a Szeret piszkossárga vize——

„Jősz-e? Mennyünk nagyapámékni!”

**A holtágon egy ladik (KI TUDJA MERRE)
vetett ágyba párnafejre
fidres-fodros vetett földbe.**

Hess fehér kísértet, emlékezet!
A tűzhely takarékos lángja,
a darvadozó láthatárra
tompult tekintet s a sikátort eldugó

sorból kifordult vendég halszagú ruhája
minden olyan valóságossá nehezíti
ezt a bibliamély estét.

(S még hátravan a *végigélt csoda*:
a fiú lekászálódik az elkorhadt
keresztről s elindul megköszönni, hogy
begyógyították sebeit,
enni, inni adtak neki,
s magukra ismernek benne.)

*Mi tart fogva még? A szorongás? Vagy a csigolyák vonalán
felfutó fájdalom? Mikor volt az, hogy: egy lánggal csonkig égni?
Nem pusztító - önpusztító lánggal, vacogva olykor
s viaskodva, de nem ismerve a félelmet.*

*Mi vétettünk-e avagy világ hibája? Nézni, nézni szánakozón,
míg egész nemzetségünk alól kirúgják itt a széket?!*

*Visszahozzuk elkergetett tanítóinkat, visszavesszük elvett
templomainkat. De van-e még kinek? Mert akik annyit sem
arattak, mint amennyit vetettenek volt el a szilfakenyérből,
futottak seregestül bé Moldovába, hogy a kínhalált elkerülhessék
... azok most a Tatros völgyén, a Gyimeseken át
megindulnak-e vajon hazafelé?*

**„Idegen nyelv bébortja nyom,
Olasz papockák nyakadon,
Nem tudsz énekelni, gyónni,
Anyád nyelvén imádkozni.”**

Egész élet adatott a születéssel
nektek is, mint mindenkinek,
tudják a kívülállók, mégis gőgösek -
félbemaradt lépések
félbemaradt iskolák félbe-
maradt_____

③

Most már csak az élősdi sors maradt:
felfalni elevenen az anyanyelvet!
*tűz fohász otthon minden (volt) ő
vér emlő játék szerelem könnycsepp
és tenger a ködpára felett -
ajkad idegen éjszakákon a nyelv*

fagytól szabdalt húsára tapad
 keserű nyállal elkeverve fogaid
 zajtalanul őrlik a zúzódásokat
 már az ikes igék porcogóit ropogtatod
 s mind jobban kopog a szemed
 csak az éhségtől? vagy a felhabzsolt
 fénylő szavak nélkül maradt névelőraj
 egyhangúságában kikezdhetetlen kopogása ez:
a a a a - se jajgatás se kacagás —
 s az a rángatózó idegszál az a vértelenül
 vonagló csonk vagy csak értelmétől
 megfosztott igekötő mi akarhat még?

*nem aratok több szót
 csak betűt vetek
 meddig van rám itt még
 szükségetek?*

Te volnál az álreményekben rejtőzködő? Vagy inkább a baljós jeleket, alkalmi kísérteteket vigyázó. Nem estél *röppenetes vakságba*, hogy *tisztes imádsággal* akard megudvarolni az *hazug ördögöt*. A gondviselő (?) *Napkelet*, vagy a tékozló *Napnyugat* fényével zaklató Ázsia és Európa között: csak el ne fűrészelve valaki egy méter nyolcvan centis fekhelyedet!

Kádár Katalin • Eső

Kálnay Adél

HÁTHA TÖRTÉNIK VALAMI JÓ

Még az a szerencse, hogy apánk ezt nem érte meg, a szíve szakadt volna meg a keserűségtől. Mert ő aztán a fiatalságát, az erejét, mindenét a gyárnak adta. Első volt a gyár, csak aztán jött a családja, ő olyan ember volt, hogy szó szerint vette, tiéd az ország, magadnak építed. Nem, nem volt kommunista, egy munkás volt, cselédből lett munkás, aki még akkor is kuporgatott, amikor már megengedhette volna magának, hogy költse a pénzt. Olyan szigorú volt magához, amilyen szigorú volt hozzá az élet. Van, aki vígságra születik, van, aki szomorúságra, ezt mondogatta mindig, ebből állt a filozófiája, hogy elfogadott mindent úgy, ahogy van. Most azért nem tudom, mit szólna, ha látná, mint vagyunk, betegen, szegényen, elkutyulva. Pedig de büszke volt arra, hogy három fia van. Ennyi fiú tovább viszi majd a család dolgát, ha az egyik nem, akkor majd a másik, ahogy kell. Aztán semmi nem úgy lett. A bátyám elment az országból, nem igazán tudni mi lett vele, két - három levelet ha küldött, amíg itt volt Európában. Az utolsóban azt írja, lehet, hogy elmegy Ausztráliába, na, hát azóta nem hallottunk felőle semmit. Most vagy jól megy neki, vagy nem, de az is lehet, hogy meghalt, ki tudja. Az öcsém meg szegény, az csak egy roncs. Tönkrement ember. Neki más nincs már, csak az ital. Egész nap képes a kocsmában ülni, felesége elvált tőle, vitte magával a két gyereket, eleinte még úgy volt, hogy látogatja, de aztán elmaradt tőlük. Jobb volt az ital. Most egy nővel él, akit a kocsmában szedett össze, rossz arcú, csúnya szájú egy asszony, dehát időnként főz neki, kimos rá, mégse hagyja teljesen elkallódni. Ha ugyan csúsztatna még lejjebb, nem tudom. Hallottam, hogy a múltkor kint voltak náluk a rendőrök, valaki feljelentette őket, tudja isten, miért. Nem járok feléjük, messze is van, meg aztán nemigen tudnánk mit beszélni. Anyánk temetésén összeszólalkoztunk,

mindegy is min, azóta végképp kerüljük egymást. Sose voltunk jó testvérek, de anyánk kedvéért csak szóba álltunk. Azért sajnálom őt. Ki tudja, hová fog még jutni, még majd lakása se lesz, mire megvénül. A felesége egy szó nélkül elment a városból, állítólag az ország másik felébe. Széthullott az egész család, nem volt, aki összetartsa. Apám szerint olyannak mindig kell lenni, anélkül csak, mint a kenyér kovász nélkül. Hát igaz. De mit tegyünk, ha úgy alakult az élet, ahogy alakult. Kinek volt kedve vendégségbe járogatni, komaságot tartani. Nem mondom, amíg tudtam dolgozni, csak elmentünk az asszonnyal szórakozni, ide - oda, ha volt például valamilyen munkahelyi rendezvény, május elseje, ilyesmi, elmentünk, nem sajnáltuk rá az időt és a pénzt. Aztán előbb az asszonynak mondtak fel, utána nekem, onnantól hová is mentünk volna, meg miből. Egy idő óta meg már csak a kórházat járjuk felváltva, hol én, hol az asszony. Belebetegedtünk ebbe a kínlódásba, mert ez az, semmi más. Most le fognak százalékolni, az orvos azt mondta, mit kesergek a munka miatt, ha lenne munkahelyem, akkor sem dolgozhatnék, olyan csúnya a lábam. Az asszony meg cukorbeteg, szíves, és még amiről nem tudunk. A múlt éjjel is alig kapott levegőt, ha lefeküdt, akkor pedig forgott vele a világ. Alig múltunk el ötven évesek, aztán azon gondolkozunk már, melyikünk kerül előbb a temetőbe. Azt meg hiába kérdezem magamtól, mit kellett volna másként csinálni. Talán ha apánk úgy határoz, hogy elmegyünk innen még ötvenben, vagy ötvenegyben. Mert hívták nagyon, hogy kellenének a jó munkások az új gyárba. Több pénzt is ígértek, nagyobb lakást. De őt nem lehetett elmozdítani. Minek mennék, mikor maradhatok is, mondta, az ember ne hagyja el a földet, ahol született. Azt se mondhatom, hogy ha tanultam volna, többre vittem volna, mert látom én, mire jutnak azok is, akik tanultak. A legtöbbje

ugyanúgy nem boldogul. Volt egy osztálytársam, aki tanárember lett, most meg ő is munkanélküli, eljár kisegíteni a sógora büféjébe, minden nap hajnalban kel, szállítja az italkat, meg mosogat, hát mire tanult, ha így kell küszködni. A legszörnyőbb az, amikor jönnek a gondolatok bele az ember agyába, és nem lehet megszabadulni tőlük. Hiába vagyunk meg még úgy ahogy, csak arra kell gondolni, mi lesz később, no ebbe bele lehet örülni. Aztán jön az is, hogy egymást kezdjük marni. Nézzük ferde szemmel a másikat, s előbb utóbb valaki elkezdi a kötözködést. Mi is átestünk ezen az asszonnyal. Ha nem kapunk észbe, tán még el is válunk. Az igaz, miből is fizettük volna meg a válást, hová is költözhetünk volna egymástól. Szerencse, hogy nekem béketűrő természetem van, valahogy átvészeltük a nehezét, aztán mikor jöttek a betegségek csak észretértünk valamenynyire. Itt a házban sok válás volt, sok tragédia, mondhatni mind a szegénység miatt. Alattunk egy ember öngyilkos lett, mikor elvesztette a munkáját, pedig még nem is volt olyan nagy bajban. Egyedül maradt a felesége a három gyerekkel, most legalább megélnék az özvegyi nyugdíjból meg az árvajáradékból. Még így jártak a legjobban, nem szörnyű ez, mondja ő. Vagy ahogy a földszinti lakóknál történt, ahol majdnem agyonütötte egymást a két testvér. Nem jó az, ha annyi ideje lesz valakinek, s csak téblábol, kocsmába jár vagy otthon ül a négy koszos fal között. Ettől van az a sok életűnt ember, fiatal és öreg egyaránt. Főleg a fiatalra veszélyes. Az öregje már csak elvan, adogatja el, amit élete során szerzett, oszt várja a halált. De a fiataloknak borzasztó. Mert ugye cél nélkül nem lehet élni, nem lehet családra gondolni, meg semmire se. Én meg is értem ezeket a csellengő gyerekeket itt a telepen. Hogy csak randalírozni tudnak. Fölborogatják a kukákat, felgyújtják a szemetest, letördelik a padokat, ilyesmi. Mindent unalomból. Hát tudtam én ilyen idős koromban, mi az unalom? Örültem volna, ha ledőlhetek öt percre. Mindig voltak terveim, csupa olyan, amit meg is tudtam valósítani. Erre is az apám tanított, hogy mindig olyasmit tervezek, amit véghez is tudok vinni. Úgy mondta az öreg, hogy

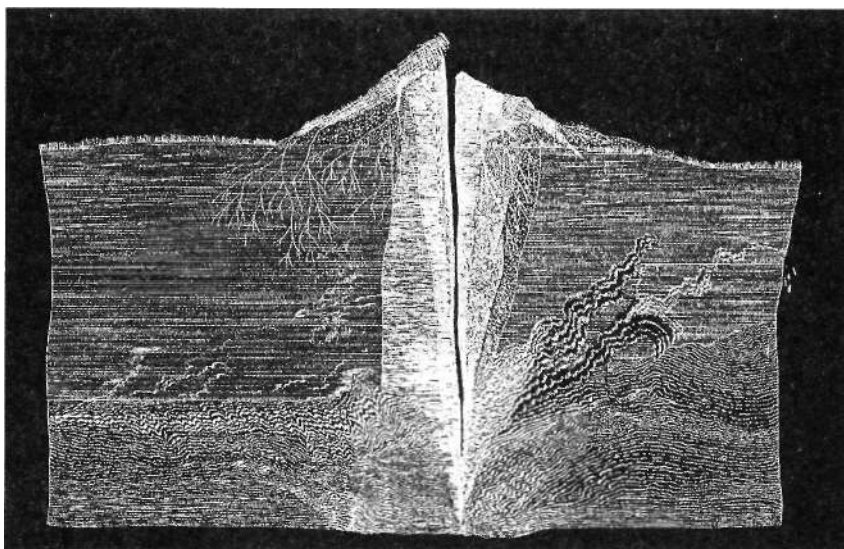
mindig egy kicsivel többet akarj emelni, mint bírod, de csak egy kicsivel többet, így lehet a magunkfajtának előbbre jutni. Hát amit én kiterveltem, meg is csináltam. Csak gyerekünk nem lett, az nem sikerült, pedig megtettünk mindent érte, hogy legyen. Ez nagy bánatunk volt, de most már azt mondjuk a feleségemmel, hogy így még a legjobb. Mire született volna, mire nőtt volna fel? Még az is gondunk lenne most, hogy mi legyen a gyerekekkel. Még a legjobb esetben elment volna innen messzire, hiszen ment is, aki tehette. Aki megérezte, hogy baj lesz itt, az időben elmenekült a városból. Én nem éreztem semmi ilyet. Hogy éreztem volna? Volt nekem munkám reggeltől estig, honnan tudhattam volna, hogy hiába küszködök. Engem a politika sem érdekelt soha. Nem figyeltem arra, hogy miket beszélnek az okos emberek. Ebben is úgy voltam, ahogy az apám tanított, mindenki törődjön a maga dolgával. A magam dolgát meg csináltam, ahogy tudtam, úgy éreztem, nem is csinálom rosszul. Olyan volt, mikor elküldtek, mintha egy nagyot rúgtak volna belém. Anynyira fájt, hogy azt el sem tudom mondani. Nem is csodálom, hogy annyian inni kezdtek. Hát valami csak kell, ami tompítja a fájdalmat. Az ital ilyen. Nem mondom a jó bort megiszom, mikor adódik, de az ritkán van. Ezeket a pancsolt kannásakat ki nem állhatom, állítom, hogy még mérge is van benne olykor. Látom mennyire elhülyíti az embereket, fejfájást, meg fekélyt lehet tőle kapni, mégis isszák, hogy el tudják viselni az életet. Némelyik aztán olyan lesz, mint egy állat. A szerencsétlenek elveszítik embervoltukat. Apám is szerette az italt, még a pálinkát is megitta, ha úgy adódott, de azt mondta mindig, hogy még berúgni is csak a maga idejében szabad, s akkor is csak vidámságból, bánatból soha. Aki bánatában iszik, csak egyre lejjebb kerül. Látom a testvéreimen is, de másokon is. Ő már akármeddig él, semmit nem ér az élete. Pedig mindenki azt mondta, sokra fogja vinni, annyira ügyes keze volt, nem volt olyan, amit ha kigondolt, ne tudott volna megcsinálni. Fürt, faragott kicsi kora óta, játékokat meg szobrokat csinált, ő faragta szüleink fejfáját, a gyerekek bölcsőjét, mindent. Arany keze volt, aztán egyszer csak abba-

hagyta, nem mondta meg, miért. Egy ideig még mondogatta, hogy kezdeni kéne valamit, volt is nála egy ember Pestről, megnézegette, amit régen csinált, és ígérte neki, hogy majd jelentkezik. Ebben nagyon bízott a testvérem, szériában kellett volna gyártani valami falidíszeket, egész jó pénzt kapott volna érte. Aztán elült ez valahogy, nem lett belőle semmi, azt az embert se tudta megtalálni. Közben ugye elbocsájtották, akárhová ment, nem kellett sehol. Nekem akkor még javában volt munkám, akkor még másként néztem az elbocsájtásokra. Szidtam is a testvérem, miért van akkora pofája, hogy beleszól a nagyok dolgába, persze hogy nem szeretik az ilyet, igyekeznek tőle megszabadulni. Az meg lehurrogott, hogy nem úgy van az, mit tudom én. Szóval nem értettünk szót sehogysem. Végül csúnyán össze is vesztünk, később meg csak neki lett igaza, elromlott itt minden. Még az a szerencse, hogy a családját nem rántotta magával, mint sokakkal megesett. Csak a minap volt itt egy tragédia, itt a szembe a házban. Amíg az asszony éjszakázott, a férje elvágta a két gyerek torkát, maga meg kiugrott az ablakon. Képzelterti, amikor az asszony megtudta! Már két éve volt, hogy elváltak az italozás miatt, de nem tudta elküldeni a férjét. Hiába ment bárhová, mindenki csak széttárta a kezét. Mit csinálhatott volna? Pedig azért váltak el, mert állandóan verte őket, hiába. Az utóbbi időben már azt beszéltek, hogy meghibbant az ember. Csak fenyegetőzött mindenfélével, hogy felgyűjtja a lakást, máskor meg hogy kidobál mindenkit a tizedikről. Hiába, a rendőrök se csináltak semmit, meg senki se. Most mi lesz az asszonnyal, hiszen odalettek a gyerekei. Cso-da lesz, ha nem bolondul meg. Most meg még hallom, hogy a fél lakás nem is az asszonyt illeti, merthogy előbb a gyerekek haltak meg, csak utána a férfi, így aztán az anyós örököli a fél lakást. Ilyen a törvény. Vagy volt itt alattunk egy nő. A fogyatékos lányával élt együtt már jó tíz éve. Na ők meg, mióta az asszony is munka nélkül maradt örökké a kocsmában ültek itt lent a piacnál. Azt beszéltek, hogy az a nő árulta mindenkinek a lányát. Én nem tudom, hogy volt, de az biztos, hogy járt hozzájuk egy csomó férfi,

mind a legalja alakok, kukázók, korhelyek, mi annyiféle zajt hallottunk aztán, hogy csuda, a feleségem még hallgatózott is. Én meg olyankor felhangosítottam a tévét vagy a rádiót. Egy idő után csak megszűnt a nagy járkálás, tán hogy valahová elmentek, azt gondoltuk, míg egy nap érezni kezdtük a fene nagy bűdöset. Dögszag volt az, én még a gyerekkoromból ismertem, amikor a mezőn a döngkút közelében játszottunk. Amikor a rendőrség kijött, mi már tudtuk, hogy három halott is van a lakásban, az asszony, a lánya, meg egy ismeretlen férfi. Az lett a vizsgálat eredménye, hogy alkoholmérgezésben haltak meg mindnyájan. Egy darabig még razziáz-tak a rendőrök a piacon, hátha elkapják azt, aki metilalkoholból készült pálinkát árul, de nem lett meg, végül abba hagyták. A feleségem azt mondja, az ő orrából nem megy ki az a szag. Én ugyan nem érzek semmit, csak az embernek mégis van egy ilyen rossz érzése, ha körülötte pusztulnak az emberek. Nem jó így élni, még az is elkeseredik, akinek még rendben vannak a dolgai. Este meg ki sem merünk már menni a lépcsőházból, félünk, hogy valaki fejbevéág egy kis pénzért. A lakásajtónkon négy zár is van, de hallottunk már olyat, hogy hiába. Az se számít már, hogy tőlünk nincs nagyon mit elvinni, a szegénytől is van mindig szegényebb. Ez a lakótelep még istenes, eddig valahogy elkerültek minket a bűnözők, de most hogy a piac itt van, hát biztos lesz változás. Nem mondom, jó a piac, annyi mindent lehet olcsón szerezni. Mi az asszonnyal az ablakból figyeljük, mikor oszlik már el a nép, mikorra lesz elege az árusnak a melegből vagy a hidegből meg az álldogálásból. Akkor aztán lemegyünk, és bizony sokszor fele pénzért megkapjuk, ami kell, az nem baj már, hogy fonnyadt vagy hibás, mit csináljunk, ha még egy kiskertre való pénz sem tudtunk összeszedni annyi év alatt. Megtakarított pénzünk nem volt, most már nem is lesz, nem hiszek én már abba, hogy nekem valaha munkám lesz. Még talán jobban az asszonynak, ő csak el tud menni takarítani, ilyesmi, csak ne kezdjen úgy fulladozni, mint a múltkor. El szeretnének adni a két bőrkabátot is, amit Tarvisióban vet-tünk. Így jutottunk el külföldre, azzal a vásár-

lóbusszal, de meg is bántuk, mert alig láttunk olyasmit, ami kellett volna, meg megérte volna. Végül csak elköltöttük a pénzt, aztán egész úton azon sopánkodtunk, hogy talán nem kellett volna. A tájból meg nem is láttunk semmit, mert éjszaka utaztunk. Ez az egy utunk volt külföldre, meg egyszer még nagyon régen Romániába. Akkor meg irhakabátot vettünk, nem volt rajtam egyszer sem, lehet, hogy az is eladásra kerül. Szép lassan eladogatjuk, amink van. Már amit el lehet. Arra még nem vitte rá az asszonyt a lélek, hogy lemessen a piacra árulni, még csak ajánlgatjuk itt - ott az ismerősöknek, de nem nagyon van vevő, hasonlóan van itt mindenki, mint mi. Azért mondom, szegény apám ha felébredne, elsírná magát. Mert nincs itt élet, csak a pusztulás van, az enyészet, A gyárat széthordják, visznek mindent, amit tudnak, ami csak mozdítható. Hát az az egy, hogy jó lett a levegő, de nem igen hiszem, hogy ezzel kiegyeznek az emberek, munka nélkül, kenyér helyett csak levegővel nem lehet megélni. A gyárral gyak-

ran álmodok, legutóbb tegnap éjjel. Ott mászkáltam a hatalmas üstök között, mindegyik üres volt, és hőség helyett hideget árasztottak a hatalmas kokillák. Mindent benőtt a fű, egyetlen embert nem lehetett látni, de valahonnan messziről lábdobogást lehetett hallani, minha rengett volna a föld. Amerre néztem fű nőtt, és hirtelen apám került elé, szeméből folyt a könny, vörös színnel folyt, mintha vapor lenne, összetett kézzel kért valamit tőlem, de nem értettem, mit. Akkor odatotyogott a sínhez, az egyik kerékre feküdt, és várt. Én futottam volna hogy segítek, mert már messziről felhangzott a mozdony füttye, de nem tudtam elindulni, láttam, hogy a lábaimat is benőtte a fű. A feleségem szerint minden álom jelent valamit, és az hogy apámmal álmodtam, azt jelenti, eső lesz hamar. Én azonban másként gondolom. Még valahányszor apámmal álmodtam, mindig lett valami jó dolog. Így került meg a biciklim, aztán így lett két hármastunk is a lottón. Most is reménykedek, hátha történik valami jó.

Kádár Katalin • Hasíték

Makay Ida

TE DERENG SZ

Zöldjükké oldtak rég a fák.
 Magukba ittak. Magukká öleltek.
 Teremtő nyarak. Temető telek.
 Te derengsz mégis minden víz színén.
 És Te lakod mind. Mind a tükröket.

ELEVEN SÍREMLÉK

Így várták vissza, így idézték
 Apjuk-fiukat, a szerelmüket
 kiket magává ölelt a tenger,
 s laktak zöld-derengő mélyeket.
 És nőtt a dagály, apály hullott.
 És gyűlt a hajnal. Gyűlt az alkony.
 Így várlak itt, túl reményen:
 Eleven síremlék a parton.

NINCS KULCSA

Nem írás. Kusza ábra, kód.
 Jel, amelynek nincs jelentése.
 Foszló tekercsen holt betű.
 Hieroglif már. - Érthetetlen.
 Nincs kulcsa.
 Nem lesz megfejtése.

Tóth-Máthé Miklós
PANNÓNIA RA TEKINTS

Már megint ott találkoznak a tér sarkában álló nagy kukánál. Akárcsak tegnap, vagy tegnapelőtt. Pedig nem beszéltek meg, de úgy látszik, valahogy megegyezik az útvonaluk. Talán még azonos időben is kezdik, úgy hajnali öt körül. Most hat óra van.

- Jó reggelt - mondja az öreg, hajlott hátú szemüveges, nyakig felgombolt, kopott, barna ballonkabátos, és leteszi a zsákját.

- Jó reggelt - néz rá a másik öreg, rajta sötétkék gumiesőkabát, itt-ott szakadozott és a fején kajlára konyult, viseltes fekete kalap - Na, lelt már valamit a tanár úr?

- Néhány üveget csak - válaszol a szemüveges -, meg egy pulóvert. Még egész jó állapotban van, csak alul rojtos egy kicsit.

- Azt összehúzzhatja otthon az asszony. Jön a tél, jó lesz az még a tanár úrnak.

- Már többször kértem - csóválja fejét a szemüveges -, hogy ne szólítson tanár úrnak. Mire jó ez?

- Tán attól tart, hogy meghallják?

- Nem tartok attól, de valahogy nem esik jól. Mikor voltam én már tanár? Egyáltalán voltam-e? Minek erre még emlékeztetni is?

- Na jó, hát ahogy akarja ... Nem fázik? Hűvös van. Nyirkos, bolond ez az októberi reggel.

- Hát ami azt illeti... Nincs melegem éppen. Hiába gombolom össze a ballont, nem ér az semmit. Befúj alá a szél.

- Akkor húzza meg ezt - vesz elő egy lapos üveget a kajla kalapú -, kisüsti szilva. Tegnap kaptam egy jó emberemtől.

- Tudja, hogy sohasem iszom.

- Ez még nem ivás. Kortyol belőle, aztán passz.

Átmelegíti kicsit.

- Nem, köszönöm.

- Ahogy gondolja - húz az üvegből a másik, majd kis, nyikkanó nevetéssel teszi el. - Több marad így nekem. Nem igaz? No de lássuk, miből élünk? Melyik végit akarja?

- Nekem mindegy.

- Jó, akkor kezdje maga ott túlfelől, én meg itt, ami közelebb esik hozzám.

A szemüveges bólint, átmegegy a kuka túlsó végéhez, aztán könyökig belenyúl. Ugyanígy tesz az innessó végénél a kajla kalapos is.

- Jó lenne már egy kesztyűt lenni - mondja. - A múltkor is megsebzett valami istenverte fémlemez, vagy micsoda. Azelőtt meg penészes befőttbe, vagy mibe nyúltam. Talált már valamit?

- Egy üveget - mutatja a szemüveges.

- Azt nem veszik vissza - pillant oda a kajla kalapos. - Külföldi. Egyszer találtam én is egy ugyanilyet. Az alján még volt egy kis konyak. Hát mit mondjak? Meg se közelítette a kisüstit.

A szemüveges nem válaszol, visszacsúsztatja az üveget, tovább keresgél. Szétmállott kis papírdoboz akad a kezébe, kiemeli, megnézi mi van benne. Egy csomag kávé. Talán ha két főzetnyi hiányzik belőle.

- Ide nézzen - mutatja vidáman a kajla kalaposnak -, kávét találtam. Még csaknem tele van a zacskó.

- Lejárt az már - mondja a másik kicsit irigykedve.

- Nem baj. Az asszony átpörköli. Egy kis ereje biztos lesz akkor.

- Lehetséges - mondja a kajla kalapos és belekotor jó mélyen a kukába. - Csak a sok bűdös szemét - morogja -, nekem valahogy ma nem jön össze. Emlékszik, tegnap még gyulai kolbászt is leltem? Meg szalonnát. Jó, húsos angol szalonnát. Igaz, kicsit avas volt, de én már megszoktam. Nem is tudom, kitől hallottam, hogy az avas szalonna egészséges. Mit gondol erről a tanár úr?

- Hát ... nem is tudom. Sok mindent mondanak. Ezt is, azt is. Aztán van is abban igazság, meg nincs is.

- Valami igazság mindenben van - mondja meggyőződéssel a kajla kalapos. Csak attól függ, honnan nézzük. Na, végre! Valami a kezembe akadt.

Egy könyv. Kemény fedelű. Az áldóját, még egész jó állapotban van!

- Milyen könyv? - kérdezi felélénkülten a szemüveges. Kihúzza a kezét a kukából, előbbre jön. - Olvassa már el a címét.

- Nem látom jól. A múltkor eltörött a szemüvegem. Kinek van pénze újat csináltatni?

- Mutassa - veszi el tőle a szemüveges. - Janus Pannonius versei. Hallja-e, maga kincset talált!

- Ki volt ez az illető?

- Humanista költő és püspök Mátyás király idejében. Latinul írta a verseit, mégis őt tekintjük az első igazán nagy poétánknak. Figyelje csak-hogy írt! Felolvasok tőle magának valamit.

- Felőlem olvashatja, de én addig se pihenek.

A szemüveges csak bólint erre, lapozgatja a könyvet, majd hangosan olvasni kezd: „Föld a vetett gabonát majd százszor visszafizesse, / Sok halat adjon a víz, jó levegő madarat. / Kínzott földünkön veled újra viruljon a béke, / Zárja be végképpen Janus a fegyvereit. / Minden népnek hozz virulást és tiszta szerencsét, / Mégis főképpen Pannóniára tekintés” - Ugye milyen szép? - néz fel a könyvből.

- Aha - mondja a kajla kalapos -, aztán adnak ezért valamit?

- Nem tudom. Valamit biztosan...

- Hol?

- Az antikváriumban... Ott vesznek könyveket... De figyelje csak ezt a másikat, amiben a saját lelkéhez ír... Időmértékes versformában írja, most megpróbálom én is úgy felolvasni... „Én lellem, ki az égi

tejúton a földre suhantál / S bennem az életerő drága zsarátnoka vagy. / Nincs panaszom rád, mert ragyogó és szép a tehetség / Mely fölelem s nemesen gyűjtja ki szellememet..."

- És mégis mennyit adnak ott érte? - szól közbe a kajla kalapos.

- Nem sokat. Talán egy százast...

- Az tényleg nem sok, habár nem semmi. Tegye bele abba a nagyobb szatyromba.

A szemüveges nézi a könyvet. Lapozgatja. Nem tesz eleget a felszólításnak.

- Na, mire vár - sürgeti a másik -, tegye már bele.

- Ide hallgasson - mondja a szemüveges -, adja el nekem.

- Magának? Van egy százasa?

- Az nincs - sóhajtja a szemüveges.

- Akkor hát hogyan? Én lettem, az enyém.

- A magáé - mondja a szemüveges.

- Nahát! Akkor tegye már bele a szatyromba.

- Várjon - mondja a szemüveges - megalkudhatnánk.

- A kávé? - néz rá a kajla kalapos.

- Az. A könyvért.

A másik töpreng. Látszik rajta, hogy adná is meg nem is.

- Adjon még valamit hozzá - mondja.

- Mit adhatnék?

- Hány üveget gyűjtött?

A szemüveges lehajol, a zsákjából kirakosgatja az üvegeket.

- Hatot - mondja.

- Csak ötöt - mondja a kajla kalapos. - Annak ott be van repedve az oldala. Nem veszik be.

- Várjon csak - mondja a szemüveges és az üvegekre helyezi a pulóvert is. - Így már adja?

A kajla kalapú biccent. Szépen, sorban betesz mindent a nagyobbik szatyrába. Aztán a kisebbik szatyrot is hozzámokolva, elindul.

- Menjünk ahhoz a másik kukához - szól hátra -, amelyik ott van a bolt előtt. Itt csak az időt vesztegetjük.

A szemüveges már nem figyel rá, ismét a könyvet lapozgatja. Aztán megáll egy helyen és csak úgy magának, hangosan felolvas egy epigrammát: „Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám, /Szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!”

- Hé, tanár úr! - kiabál a másik kuka mellől a kajla kalapos. - Jöjjön már, ez itt valóságos kincses bánya! Ide nézzen! Liszt! Egy nagy zacskóval. Alig pergett ki belőle valami.

A szemüveges, mintha nem is hallaná. Ott áll, kezében a könyvvel és olvas. Lába előtt a behorpadt, üres zsák.

Balazsek Dániel

SÍPCSONTODBÓL

Virágok fehér kelyhén az éj sörénye sajdul,
összefűz bennünket a szelek füzére,
az Ősök csontjaitól csontodig
folytatódó lét egyensúlyozása
a lázadás, mit arc-síkod peremére
összehordtak a századba torlódó pillanatok,
két vihar medencecsontja között késhegynyi hideg.

S bár Isten tenyerén apró mozzanat:
sípcsontotól a sziklahát egyedüllétig
repedő kövek kivésott arca, s a követ felhasító
belső súlytalanságukkal a lélegzetvételek:
ahogy centiméterekből is összerakja az Élet
végül a végtelent.

ISTENKERESÉSEK MÓZES-BOTJA

Az idő súlymértékeihez mérten
 lazul fogaid s a csontok porcelánja:
 álladhoz sodor koppanás -
 A kihűlt csillagot a szó
 vas-cserépből is hanggá szublimálja,
 ködvásznon sikoltó madár ecsetvonása.
 S a vállig fölérő éjszakák között
 a percről percre tömörebb csendek mészkövében
 hiányától nehezülten
 forrásvizét keresi a lélek.

HALÁNTÉKOD TŰZFALÁNAK

*S. Tibornak,
 aki nem hisz a magyarságában*

Mintha golyózaporba feszülne fejed:
 mint óralapok bizonytalanságára cseppent
 percek között kinövő árnyék:
 esők lombjai gyűlnek tekinteted mögött.

S mint a zúgó bolygórendszerek:
 homloktól homlokig terjedő szél hiánya,
 egék csöndjei közt kő kövön,
 s aztán a szívekben piros lemez a lemezen
 legkisebb lökésre képtelen
 sóvárog keserűségek sójában a csepp vér.

Egy percre rád dől a Halál:
 halántékod hosszú madarainak árnyékával

Zágorec-Csuka Judit

MINDENÜVÉ

*Én gyökértelennek érzem magam,
mert én vagyok a gyökér.
Esterházy Péter*

Majd elfelejtet lakásod címét,
számát, igazi neved, de a fényben
lesz a te helyed, hiszen csak
a fény teremti és veti az árnyakat,
oldja, amit ember nem oldhat,
csodaszert hoz, a sötétségből kihívja
az angyalt, a csillagok kivirágoznak
az égen teérted, majd mindenüvé leszel,
földdé, éggé, éterré, a halhatatlanság
örök parázsa fénylik helyetted.

TE ÉS ÉN

Mi ketten együtt,
mégis sivatagi magányban
kalitkában őrzött madárként,
kietlen utakon járva,
felszántott réteken repülve,
égető nap alatt elbújva,
tekintetedbe merülve,
örökös harcban és kételyben,
temetésben és gyászban,
ott bent és itt kint,
sem élni, sem meghalni
nem tudok nélküled.

Balla D. Károly

SZEREPTUDAT ÉS SZEREPTÉVESZTÉS A KÁRPÁTALJAI MAGYAR IRODALOMBAN

A mintegy 160 ezer magyar lakhelyeül szolgáló Kárpátalja még jó tíz esztendővel ezelőtt is hiányzott a magyarországi köztudat térképéről. Az itt élő töredék nemzettest politikai helyzete, mindennapi élete, évtizedeken át speciális körülmények közt fejlődő kultúrája ötödfél évtizeden át tabunak, vagy legalábbis kerülendő témának számított. (Ennek jól körülvonalazható, de itt nem részletezhető okai voltak.) Még a szakma, a hivatalos irodalomkritika is csupán a 60-as, de inkább a 70-es évektől kezdődően vett (vehetett!) tudomást e régió szellemi életéről s ez a tudomásulvétel is jobbra a rácsodálkozások és óvatoskodások szintjén mozgott. A szabályt erősítő kivételek persze akadtak, de az elemzőbb igényű írások is általában két íróról tudtak, Balla Lászlóról és Kovács Vilmosról, illetve, már a 70-es években, esetleg megemlégtették a Forrás Stúdiót vagy később a József Attila Stúdiót - és futólag ezen csoportok néhány tagját. Ezeknek az úttörő értékeléseknek az volt a jellemzője, hogy igen gyakran vagy a hivatalos kultúrpolitika irányában tett gesztusokként voltak értelmezhetőek, vagy ellenkezőleg: bizonyos ellenzéki magatartás jegyében fogantak. (Azaz: vagy elismerőleg szóltak a nagy szovjet kultúra atyáskodásáról, vagy rosszállással említették az itt működők túlzott pártosságát.)

A 80-as évek végén aztán lazulni kezdtek a politikai megszorítások és a 90-es évek kezdetével a kárpátaljai magyar irodalom nagy lendülettel kilépett a szinte teljes ismeretlenségből. Kilépett, és nem igazán lehetett mit kezdeni vele. Hiába szóltak ugyanis a szép szövegek a magyar irodalom egyetemességéről és oszthatatlanságáról, hiába növekedett meg ugrásszerűen a magyarországi publikációk száma, hiába választottak be itteni írókat különböző testületekbe, hiába kaptak olykor már díjakat is, ha ezenközben *semmilyen előkészület vagy kíséret nem történt arra, hogy elméleti síkon tisztázódjon a kárpátaljai magyar irodalom mibenléte.* Ennek hiányában még arra az alapkérdésre sem született meg a megnyugtató válasz, vajon *van-e kárpátaljai magyar irodalom,* s ha igen, akkor *mi különbözteti meg*

más literatúráktól, ha meg nincs, akkor milyen jegek alapján lehet az itt született műveket a nagy egész integráns részének tekinteni.

Nem történt meg a szerzők és művek tárgyilagos számbavétele sem! Nem áll rendelkezésünkre sem a kárpátaljai magyar irodalom teljes bibliográfiája, sem egy korszerű monográfia vagy összefoglaló antológia, ugyanis éppen az utóbbi tíz év eredményei a leginkább feldolgozatlanok (holott a publikációk épp azóta szaporodtak meg). A kárpátaljai magyar irodalmat tárgyaló egyetlen monográfia (Pál György nyíregyházi irodalomtörténész úttörő munkája) sajnos már tíz évvel ezelőtti megjelenése pillanatában is túlhaladottnak volt tekinthető: egy letűnt korszak óvatos stílusában íródott, amikor is nem illett a szovjet kultúrpolitikát vagy a szocreált bírálni, sem a torz elvek gyakorlati megvalósítóit, így ez az áttekintés sorra megkerülte azokat az alapproblémákat, amelyek tisztázása nélkül érdemben nemcsak az irodalmi folyamatot, hanem az egyes életműveket sem lehet tárgyalni. Irodalmunk legteljesebb összefoglaló antológiája pedig (*Vergődő szél!*) az 1988-ban lezárt kézirat állapotát mutatja, így mind összeállításának szemléletét, mind a közreadott anyagot tekintve szintén idejét múlta. A lexikonokban, kézikönyvekben szereplő adatok általában esetlegesek és elavultak, pontatlanok és hiányosak. Súlyos mulasztások fedezhetők fel az irodalmunkkal foglalkozó más írásokban is: mind a korábbi, mind a mostani hosszabb-rövidebb ismertetések, könyv-fejezetnyi összefoglalások többsége egybeemossa a jelentőst a jelentéktelennel, az értéket az értéktelennel; a minősítéseket is tartalmazó könyvkritikákban és pályaképekben pedig az ítéletet legtöbbször megelőzi az előítélet: ezeket olvasva gyakran az a benyomásunk, hogy a szerző „felmondta a leckét”: megtette a kötelező tiszteletköröket és szóvá tett minden szóváteendő. Mindez talán érthető is, hiszen a kárpátaljai magyar írók teljesítményét alapos társadalmi beágyazottságuk miatt igen nehéz pusztán művészi szempontok alapján szemlélni (pláne elemezni!), minek okán a recenzensek és iro-

dalomtörténések óhatatlanul saját elkötelezett-ségeik felől közelítenek tárgyukhoz. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a kárpátaljai magyar irodalommal szakmai szinten foglalkozók egy része (így például e sorok írója is) maga is részese ennek a kis literatúrának, így a távolságtartás és rálátás hiányát elszenvedve alkot véleményét. (Arról nem is szólva, hogy döntenie kell: szemérmesen elhallgatja-e a maga szerepét egy-egy jelenség vagy folyamat elemzése során, avagy ellenkezőleg: „beleírja magát az irodalomtörténetbe”, vállalva saját jelentőségének alá- vagy túlbecsülését - ám bárhogy is tesz, a torzítás mindenképpen megtörténik).

Nézzünk egy általános megközelítési módot: milyen írások születnek a kárpátaljai magyar irodalomról.

Alegtöbben azzal kezdik, hogy kicsit hüppögnek az itt élő magyarok mostoha sorsán, megemlítik vagy a malenkij robotot, vagy az erőszakos kollektivizálást, vagy a vallásüldözést — netán mindhármát - és illően meghatódnak azon, hogy a sűrű sorverések ellenére e tájékon még egyáltalán él a magyar szó, még vannak írók, jelennek meg lapok és könyvek. Ezekben az „értékelésekben” egy-egy mű megjelenésének pusztá fényére nagyobb hangsúly esik, mint bármiféle minőségnek a felmutathatóságára.

Am a vizsgálatuk tárgyát valamilyen értékrendszerben elhelyezni igyekvők sem tudnak (akarnak?) szabadulni az irodalom kívüli szempontoktól. Ami érthető is, hisz hogyan is lehetne lehántani valamely mű esztétikumáról a politikumot és a kisebbségi sorsot, amikor az egyik szerzőről tudható, hogy a szovjet kultúrpolitika egyik legszigorúbb érvényesítője volt Kárpátalján, aki nyíltan szembeszegült mindazokkal, akik a szocreáltól kicsit is eltértek; a másiktól pedig tudni illik, hogy ellenzéki magatartásáért és őszintébb hangütésű írásaiért üldözték, könyvét betiltották? Hogy is lehetne elfogulatlanul felmérni azon költők teljesítményét, akiknek alkotói pályáját a szovjet valóságtól való elidegenedésük miatt ifjúkorukban derékba törte a hatalom? Hát azokét, akik ugyanennek a hatalomnak a tenyerén ülve énekelték meg a szocializmus vívmányait? Hogy lehetne elvetni a preconcepciókat akkor, amikor a kérdés az: hogyan és mivel szolgálta az író a magyar közös-séget, hangot adott-e a sorsproblémáknak, állt-e kivont karddal az anyanyelv végvárának bäs-

tyafokán, ápolit-e népi hagyományokat, megidézte-e a nemzeti történelem nagy alakjait, elharcosa volt-e az identitás megtartásáért folyó szakadatlan küzdelemnek? Így hát íróink (műveikben is megnyilvánuló) politikai-társadalmi magatartása nagyjából meg is határozza a hozzájuk való viszonyt. Ettől a determináltságtól még a tisztázó szándékú ítések is csak ritkán tudnak elszakadni.

Mindez talán nem is okozna túl nagy zavart kis irodalmunkban, ha a művészileg értékes és értéktelen, jelentős és jelentéktelen, visszalépő és előremutató műveket *éppen ezen nem irodalmi szempontok vízvázalója mentén lehetne szétválogatni*. Ám a helyzet ennél, sajna, sokkal bonyolultabb, nem ritkán épp ellenkező előjelű. Kiderülhet ugyanis, hogy a mártírszerep sekélyes és vékonyka irodalmi produktummal párosul; kiderülhet, hogy a szolgálatos írói missziót csak a cenzurális körülmények felhajtó ereje emelte ki a provincializmus porából; hogy a hajdan kritikai hangjáért betiltott regény - mai szemmel nézve - maga is a szocreál kabátujjából bújt elő; hogy az irodalomdiktátor megkerülhetetlen fontosságú regényfolyammal „vezekel” azóta felülbírált magatartásáért; hogy az elhallgattatott ellenzéki fiatalok ellenében létrehozott, pártos szellemben irányított másikk műhelyből idővel nagyobb számban kerültek ki jelentős alkotók, mint az „igazak” közül; stb.

És ez csupán a problémák egyik halmaza. A másikkban ott találjuk - kisebbségi kontextusba helyezetten - a hagyomány és újítás, a realizmus és absztrakció, a tényszerűség és fikció, a közérthetőség és áttételesség, a kollektív szemléletű szerepvállalás és az írói autonómítás szembenállását. Ezen ellentéppárokkal kapcsolatban mind az irodalmunkkal foglalkozó szakemberek, mind az itt élő írók, mind a helybéli olvasók körében *uralkodónak számít az a vitatható nézet, amely szerint kisebbségi helyzetben a kialakult tradíciók követésének, a sorsproblémák realiztikus feltárásnak és a közösség iránti elkötelezettségnek van egyedüli létjogosultsága*, míg a másik pólushoz közeledő tendenciákat a nemzetiségi lét fenntartása szempontjából kerülendőnek vagy egyenesen károsnak gondolják. Érhető, hogy e nézet képviselői nem szívesen vesznek tudomást azokról a (főleg az elmúlt 8-10 évben megszorított) eredményekről, amelyek a másik oldalon születtek, mint ahogy azt is vonakod-

nak észrevenni, hogy a kárpátaljai magyar „közszolgálati irodalom” kifulladásra, saját dugójába beledőlőni látszik, miközben a kisebbségi léthelyzet kötöttségeit lazító vagy egyenesen elvető modern írói törekvések látványosan megerősödtek, „nyerésre állnak”: a nyomukban születő művek sikeresen illeszkednek bele a kárpátaljiságon messze túlmutató irodalmi kánonba.¹

Es még ezzel sem merítettük ki a megoldatlan, kibeszéletlen, elemzés alá soha nem vont problémák sorát. Például mindenki kínosan kerül annak kimondását, hogy „az igazak” is kötöttek kompromisszumokat, hogy a legnagyobb mártír is meakupázott a hatalom előtt, hogy a későbbi biblikus versek szerzője azelőtt ateista szovjet pedagógusnak vallotta magát, hogy a szülőföld és annak magyarsága iránti elkötelezettségüket többször megvallók milyen nagyvonalúan megfeledeztek erről a kötelműkről, amikor gyökereiket kiszakítva átköltöztek az anyaországba. Nem olvastam még semmilyen elemzést vagy véleményt arról, hogy a kárpátaljai magyar professzionális színház vajon miért nem játszotta soha még véletlenül sem kárpátaljai magyar szerző darabját, vagy arról, hogy egyetlen napilapunknak miért nincsen immáron tíz esztendeje irodalmi oldala. Soha senki nem kereste még annak az okát, hogy az elmúlt tíz esztendőben a magyar írók miért nem fordítottak szinte semmit oroszból, ukránból, ruszinból. (Folyóiratainkban még elvéve sem találni ilyen publikációkat, holott erdélyi vagy felvidéki lapok előszeretettel közlik kortárs román és szlovák szerzők műveit.) Avagy visszatérve az elméleti problémákhoz: míg írónk nemzedékek szerinti besorolására és irodalmunk korszakolására több kísérlet is történt, addig szinte senki nem foglalkozott azzal, hogy alkotóinkat és műveiket irányzatok, iskolák, stílusok, áramlatok szerint elhelyezze a magyar irodalom egészében.

Talán könnyű belátni, hogy amíg a fent vázolt problémák megoldatlanok maradnak, amíg a kérdéseket nem hogy megválaszolni, hanem még feltenni is vonakodnak az irodalmat szakmájuknak tekintők, amíg folyik a kialakított képbe nem illő tények elmosása és a neuralgikus pontok gondos megkerülése, illetve amíg írónk nem szembesülnek mindazzal, ami még velük kapcsolatban megfogalmazásra vár - addig a szellemi folyamatként értelmezett

kárpátaljai magyar irodalom nem tud, nem tudhat kitörni mostani korlátai közül, belemerevül választott (vagy inkább rá osztott) szerepbe: megmarad kisebbséginek, sorsverésesnek, nyelv művelőnek, identitáspallérozóknak, nemzetmentőnek. Ami misszióknak szép, de - ahogy a példák mutatják - jelentős, átütő erejű művek létrehozásához alighanem kevés.

Aveszély komoly, hiszen ezen szerep hangsúlyozott vállalása igen jellemző a kárpátaljai írástudók körében. Valamirevaló itteni tollforgató esetében a küldetéstudat széria-tartozéknak számít, ennek hiánya pedig gyártási hibának minősül. Az alaptípushoz gyakran bizonyos kiegészítők járnak: szakmai rutin, megnyilatkozási hajlam, önmenedzselési készség, népszerűség; ám például a tehetség már igazi extra, így akár egy hosszú író pálya befutásához sem feltétlenül szükséges.

Azaz: a kárpátaljai magyar író azonosul az egyedül üdvözítőnek vélt szereppel és sokkal többet foglalkozik azzal, hogy ennek a magatartásmodellnek megfeleljen, mint magával az alkotással vagy az irodalom elméleti problémáival. A megfelelés bevált díszletek között, kipróbált kellékek alkalmazásával és rutinosan teljesíthető színpadi panel-mozgások mentén történik. Ezek sorában ott találjuk a nemzeti vagy mitologikus múlt példázatos megidézését (sikerrek feletti elfogultsággal és bukások feletti busongással), a tájelemek és természeti erők szimbolikus megjelenítését, a sorsvetés közvetlenebb vagy áttételesebb felpanaszolását (pl. kítaszítottág, hontalanság, árvaság), a mindegy dacára történő helytállás és kitartás hősi vállalását, a nyíltabb vagy burkoltabb folyamat istenhez vagy más idolhoz (a hűség megvallásával vagy bűnbánattal, netán számonkéréssel), gyakori lezárásként pedig a teljes pusztulás és reménytelenség gyásképét vagy a mégis felfénylő bizakodást. A kisebbségi tipródásnak ezen elemei szándék és tehetség szerint szabadon variálhatók, lehetőleg keresztrimes és kötött szótagszámú sorokba írandók - közérthető és nem túl meglepő szóképek kíséretében.²

A szerepnek való megfelelés gyakorlása közben a kárpátaljai magyar költő érezhetően kerül minden olyan „buktatót”, amely szerepéből kiközökenthetné. Ritkán kísérletezik új formákkal (pláne tartalommal), nem alacsonyodik le a szójátékokhoz, kerül a két- vagy többértelműséget, nem

alkalmaz vulgáris kifejezéseket, nem szívesen él az ironia vagy a groteszk látásmód lehetőségeivel, és egyenesen retteg attól, hogy cinikusnak látszon. Feltétlenül hisz a költészet emelkedettségében, fenységében, méltóságában, így költői magatartása akkor is fegyelmezett, ha műgond hiányában formai lazaságokat (rossz rímek, ritmushibák) meg is enged magának. Öntudatos kárpátaljai alkotó nem foglalkozik hangköltéssel vagy vizuális költéssel (ha „képverset” olykor ír is, az mindig olvasható, azaz csak tördelésében mutat valamilyen felismerhető alakzatot.) Kárpátalján soha nem volt még költői installáció, performansz vagy heppening. Az ilyesmi ellenkezne a Szereppel!

Ráadásul mindez akkor történik, amikor már nincs (érezhető) cenzúra, a hatalom senkire nem erőltet semmilyen magatartást, alkotómódot vagy stílust, és éppenséggel az olvasóközönség sem áll vasvillával a kultúrházak és könyvtárak előtt, hogy szerepvállalást erőszakoljon az írókra. A költő mégis mindenáron „szolgálni akar”, meggyőződése, hogy nem írhat verset „csak úgy”, szentül hiszi, hogy a költői működésnek közvetlen társadalmi célja és kézzel fogható közösségi haszna van. Azaz: **nem tud és nem akar szabadi lenni.**

A veszély komoly, írtam fentebb. Komoly, mert ez a túlzott szereptudat mára sok szempontból szerepzavarnak vagy inkább szereptévesztésnek tűnik. Politikai és nemzetiségi kérdések megoldásához még egy olyan kezdetleges demokráciában is, mint az ukrainai, nem költői misszióra, hanem egészen másra (pl. képzett politikai elite, ütőképes médiára stb.), van szüksége a kárpátaljai magyarságnak, és ideje lenne belátni, hogy az irodalmi közszolgálat hősi póza olyan romantikus szereppé vált, amely ugyan illúziókeltésre alkalmas lehet, de teljességgel alkalmatlan arra, hogy a helyben születő költői művekre még igényt formáló olvasókat a mai kor szellemébe beavassa.

A veszély komoly, mert az újításokhoz nem szokott, saját íróitól a modem irodalmi törekvések felé soha nem fordított maradék olvasó „nem érti”, nem akarja érteni a megszo-kottól, a beidegzettől eltérőt: ő maga is ugyan-azon a nyomvonalon rója egyforma köreit, mint amelyen a vágyait kiszolgáló költő előtte halad.

A veszély komoly, mert a mással próbálkozó alkotók idehaza vákuumba kerültek: hiába érnek el jelentős sikereket a sokszínűbb magyar-

országi vagy akár nemzetközi porondon (lásd például Frankfurt tanulságát), ha közvetlen környezetük (beleértve az értelmiség, sőt a „szakma” nagyobbik részét is) nem hajlandó legitimálni működésüket (egyetlen napilapunk például nem vagy alig vesz tudomást róluk). Így aztán mindazok, akik szakítottak a Szereppel illetve eleve nem is vették magukra, dönteni kénytelenek: vagy elfogadják ezt a kirekesztettséget (amely egyébként elég jól beleillik a művészet-ről vallott felfogásukba), vagy elköltöznek Kárpátaljáról (négy tehetséges fiatal költőnk ezt tette a közelmúltban - igaz, nem elsősorban ezért), vagy elhallgatnak, vagy maguk is belezökkennek valami gyanús misszióba.

Így aztán diszfunkcionalitás tüneteit már korábban is bőven felmutató kárpátaljai magyar irodalom mára nagyjából megszűnni látszik: az a része, amely jellemzően *kárpátaljai*, egyre kevésbé mondható irodalomnak, az a része pedig, amelyik *irodalom*, az egyre kevésbé kárpátaljai.

A már-már reménytelen helyzeten talán egy őszinte szakmai diskurzus kialakulása segíthetne, ám értelme ilyesminek is csak akkor lehet, ha szellemi életünk résztvevői a saját szerepükhöz, való konok ragaszkodás helyett hajlandóak lennének a szigorú önvizsgálatra, illetve annak elismerésére, hogy a kisebbségi helyzet elsődlegesen politikai és szociológiai kategória, s nem feltétlenül kell együtt járnia hivatásszerűen gyakorolt kisebbségi irodalmi státussal, mint ahogy szűkkeblűséggel és rövidlátással sem. Ha pedig ez a társítás mégis megtörténik, akkor maga a Szerep is kiürül, foszlott jelmezzé válik, amely többé nem képes elleplezni a súlyos hiányokat.

Ungvár, 1999. dec-2000. jan.

¹ Ennek bizonyításához elegendő a fontosabb magyarországi folyóiratok utóbbi esztendei anyagát átlapoznunk. Eközben azt a fontos megfigyelést tehetjük, hogy míg a főleg kárpátaljaiságukban értékelhető szerzők és műveik általában bokrosan, gyűjteményekben fordulnak elő, azaz akkor, amikor egy-egy folyóirat kis kárpátaljai gyűjteményt ad közre (hangsúlyozva az összeállítás kuriózum-jellegét, egyszersmind fel is mentve a benne szereplőket attól, hogy a nagy egészben méressenek meg), addig a megfelelő színvonalat „helyi érték” nélkül is megítő írók és műveik „csak úgy”, szerepelnek a Parnasszusban vagy a Bárkában, az És-ben vagy a Holmiban, a Lyukas-órában vagy a Pannon Tükörben: jelenlétük természetesen, nem igényel semmilyen „eredetigazolást”.

2 A számtalan felhozható példák sorát valahogy korlátozni kívánva egyetlen folyóirat-közlemény anyagából veszem a vers-citátumokat, nevezetesen a Napút 1999/9. számából, amely kárpátjai összeállítást közölt. Szinte hihetetlen, hogy a tucatnyinál alig több vers anyagából összeállt a szinte teljes példatár. Íme:

A nemzeti és bibliai-mitologikus múlt példázatos megidézése: „Gellért imája ez tán, / vagy az utolsó táltos átka?!”; „Krucsay István oltára mellett”; „a sebesültek vergődését hallom”; „Ezt ismerem: a temetőházát!”; „Jézus földműves volt”; „Szent Antal tüze ha lobban”; „negatív Babel”; „Én veled voltam Nagycsütörtökön”; „bárkát nem mindenki épít”.

Tájelemek és természeti jelenségek szimbolikus megjelenítése: „Konkoly talán ha megfogam, / s málénk csövén a golyva. / Bürök dühöng a földeken, / A kertünkben laboda.”; „Mély barázdák, árkok, / átkok szóratnak...” „Megtagad, ellenem fordul a táj”; „A sáriszap lassan torokomig ér”; „Földre zúdult az árnybolt”; „Körül ez átkozott határban / kés nyílik minden madárban”; „az elborult ég zúdul ránk aléltan”; „elvértett az égbolt”; „az alkony ránk hanyatlott”; „a csillagok is levetik / rótszín palástjait”; „a harkályok harangoztak”; „vakon bólogatott a vízipálma”: „vajúdik a hajnal”.

A sorsverés közvetlenebb vagy áttételesebb felpanaszolása: „Egy nemzet mar az anyarozsba, / s elvetél az életöröm”; „a véres sarjában eszmélő kismamák”; „E negatív Babel / törvényt sért”; „Szakadt zubbonya farkasnyomos, / akár a hímzett beregi vászon” „ily számkivetve az örökkévalósággnak”; „fuldoklunk csak izamos csa-

takban / egy hirtelen süllyedő országgrészen”; „Döngjön előttem ötven pár csizma”; „barna mosolyú gesztenyék / őrzik a börtönt”; „páncélba öltöztetett igenek”; „a harcmező két oldalán”; „a sebesültek vergődését hallom”; „A halottakat ki bírná megszámlolni”; „gondok vasketrece”; „a veszett ügy védője”; „Cellánkban szürke tónus ácsorog”; „Száműz vagy beszippant ez a közeg”; „csak nézhetjük / a zsbongó csodát / falak közül, pici résen át”: „mikor a szabadság ásít / és gyáva / sündörgő hatalmak / farkához bújunk”; „mikor törik meg / hited gerince”

A helyzetállás és kitartás hősi vállalása: „ki fejet nem emel! / az szolgál marad”.

Folyamodás istenhez: „porból maszatoltad képpé, / fényképpé, ó uram”; „Bűnük a vodka feloldja, hisz / Ők is a Te szolgálid voltak”; „Enyhet adott az Isten”; „A gladiólusz hálátlan töre / kezét emelt a Teremtőre.”

Teljes pusztulás és reménytelenség: „Szent Iván éjén lerohad / jövönk fején a párta. / Ki latrok urával cimborált. / Döggin gödrébe temetik, / Ha harmad századra felkel is, / E földi férgek ellepik.”; „Ezt ismerem: a temetőházát!” „a tenger felől fekete / halálad látod-e?” „fuldoklunk ... egy hirtelen süllyedő országgrészen”; „az alkonyt halálra sebezte”; „elvértett az égbolt”; „lelkét kiadta a napóra / s lebukott a fekete tóba”; „Kérdezni sem lehet, / hogy érzik maguk / a halottas ágyon”; „A halottakat ki bírná megszámlolni”.

A mégis felfénylő bizakodás: „Így épül életünk a mélybe, / S talán kicsit / Fölfelé is”; „a börtönfalak nyirkos hidegében / gesztenye-láng melegít”; „és égni tüzes nap alatt”; dudva / vagy ibolya / csak „kivírit”.

PÁLYÁZATI EREDMÉNYEK

Folyóiratunk római katolikus kereszténységünk és magyar államiságunk ezredik évfordulója tiszteletére verspályázatot hirdetett. Hívtuk az öt világrész magyar íróit, a kötet nélkülieket és irodalmunk jeleseit, kikötésünk csupán az volt, hogy a szülőföld nyelvén szóljon az ének, megmutatva a család és a tágabb haza sorsközösségét.

Az 1999. szeptember 30-án lezárt pályázatra 104 írás érkezett, melyekből a szerkesztőségben alakult bírálóbizottság - neves irodalmárokat is bevonva - a következő írókat és írásokat díjazta:

I. díj

Lászlóffy Csaba: Kétségeink hármassoltára

II. díj (megosztva)

Balla D. Károly: Várak tövében

Kiss Benedek: Apám kertjében

III. díj (megosztva)

Czegő Zoltán: Fohász, Egy öreg

Nyírfalvi Károly: „Pre”, MÚLTidő, Boldog teraszok

A nyerteseknek gratulálunk. A díjazott műveket ez évi számainkban közöljük.

Lengyel Tamás
TŰZGYÚJTÁS

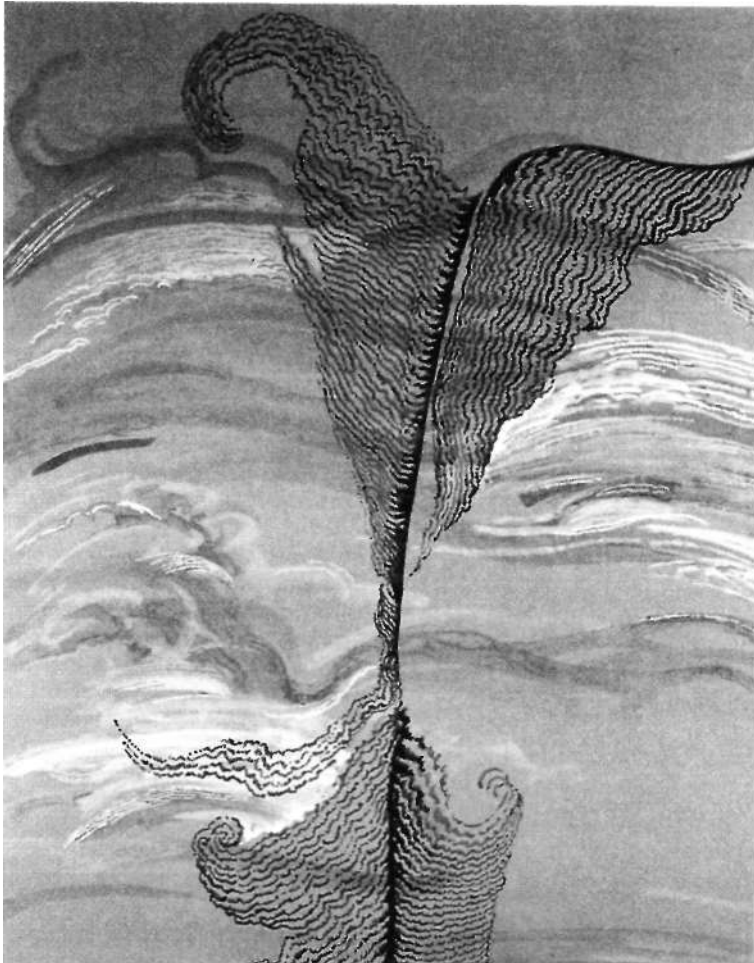
befutja átszövi a szobámat
 aranyos geometriával
 majd a csillárról csüng alá
 a sok furfangos papírkígyó
 nyakkendői az elmúlt évnek.
 gondolatujjaim az indák végére kötnek
 egy-egy papíradámot papírévát
 amit visszafojtott lélegzetemmel
 elégedetten himbállok fel-le.
 arcomon viselni illő álarc
 műorr műbajusz
 és (mű) kéne még
 papír kalap fejemre
 ágyamon így várom a semmi új év
 új darabjának főszereplőjét - önmagamat.

a szomszéd szobában szintén ágyamon
 vendégek fekszenek talán már holtan
 biztosan holtak hiszen
 nem hallok hangjukat
 és nem hallok nyögéseiket
 a fájdalomtól vagy a kéjtől
 sem azokat a tompa fejhangokat
 amiket az ember csak azért hallat
 hogy tudja - ébren van és él
 mert ezekben az órákban
 aki nem nyög az nincs is ébren
 és aki nincs ébren - az halott.

csak az előszobában érzékelhető
 némi fény és mozgás
 az ajtóba vágott ablaküvegre
 változó hosszúságú árnyak vetülnek
 ebből és a pattogásból sejtem
 hogy egy ismeretlen későn jövő vendég
 tábortüzet rakott a parkettából
 (mint annak idején másodmagammal én

az egyetemünk egyik tantermében).
tehát most sámántáncot jár az előszobámban
így hív hogy menjek ki hozzá
tűzugrani parázson járni
féktelen táncban egyesülni
de hiába az új év
az új sámán most sem én leszek
visszahúznak a gyenge részek.
maradok fekvé megint egy éven át
mint egy túlélőprogram
alulképzett növendéke
aki túlélni képtelen
de meghalni se tud

Kádár Katalin • Szökőkút

Erdélyi Erzsébet - Nobel Iván

„ÚTON LENNI A VERSBEN, A GONDOLATOKBAN, AZ ÉRZÉSEKBEN”

Beszélgetés Lengyel Tamással

Lengyel Tamás egy beszélgetésben kárpátaljai kötődésű költőnek vallotta magát. Miből táplálkozik ez a „kárpát-aljaiság”, azon kívül, hogy életének két kilométerköve Nagyszőlős és Budapest?

Ennek a kötődésnek leginkább ahhoz lehet köze, hogy eddigi életem huszonnyolc évéből huszonnégyet Kárpátalján éltem le. De ha már a fontosabb állomások kérdésével kezdjük a beszélgetést, akkor szülővárosom, Nagyszőlős mellett kiemelt helyen említhetném Ungvárt, ahol 1978-95 között életem. Itt írtam első versemet nyolc éves koromban, amely akkori kedvenc regényhősömről, Winettou-ról szólt. Ez aztán két feldolgozott változatban is jelen volt '98-ban kiadott első kötetemben.

Számos más élményt említhetnék még, melyek szintén Ungváron értek először, de ezek nagy része valószínűleg nem tartozik ide. Talán még annyit, hogy egyetemre is Ungváron jártam először és ez időben, 1989-90 tájt jelentem meg először nyomtatásban. Bár erről kézzelfogható bizonyítékom nem maradt fenn, és így az irodalom ezen „kilométerköve” lassan feledésbe vész. Arra viszont már-már teljes bizonyossággal emlékszem, hogy a szóban forgó lap, mely nem riadt vissza attól, hogy elsőként Közölje írásaimat, a *Kárpátontúli Ifjúság* volt. A KISZ (vagy szovjet nevén KOMSZOMOL) megyei napilapját ukránból fordították, de volt egy rovata, amelyben a helyi magyar szépíróknak és a kevésbé szépeknek is közölték az írásait. Nem sokkal azután, hogy én is erre a sorsra jutottam, a lap megszűnt. Akkor ebből még nem vontam le messzemenő következtetéseket, mindenestre néhány évig még igencsak ritkán publikáltam. Bár ez talán nem annyira óvatosságomnak volt tulajdonítható, mint inkább annak, hogy akkortájt még nem írtam elég sűrűn verseket.

Lassú tempóban haladva csak 1993-ra jutottam el oda, hogy szépirodalmi lapban jelenjek meg. Ez volt a Hatodik Síp, az első ilyen folyóirat Kárpátalján 1945 után. 1989-ben jött létre, és azt a lapszámot követően, amelyben helyet kaptak írásaim, megszűnt. Illetve nem szűnt meg, csak átalakult, ketté vált. Talán ekkor ébredtem rá verseim átütő erejére. Ám azóta csak két olyan irodalmi lap szűnt meg, és alighanem tőlem független okokból, amelyben előzőleg publikáltam. Komo-

lyabbra fordítva a szót: valamennyire érzékenyen érintett, hogy röviddel áttelepülésem után közeli ismerőseim jó része is, úgymond, kihúzott engem a kárpátaljaiak „listájáról”. Aztán sokat gondolkozva ezen úgy találtam, hogy a kárpátaljaiság, felvidékiség vagy a bármilyen más tájegységhez tartozás nem hasonlíthat egy munkaviszonyhoz, amit ha felmondanak, attól kezdve az ember már nem újságárus, mérnök vagy vadakat terelő juhász. Függetlenül attól, hogy mások mit gondolnak, az, hogy hová tartozónak érzem magam, csak bennem dől el. Márpedig a már említett huszonnégy évem a legutóbbi négygel szemben még mindig Nagyszőlős és Ungvár javára dönt.

Legalább két havonta most is igyekszem meglátogatni otthoni rokonaimat, barátaimat. Írásaimnak azonban korábban sem volt sajátja a tájmotívumokkal tarkított anyanyelv-sírató kirakat-lokálpatriotizmus (tisztelet azoknak a kivételeknek, akik ezt/vagy inkább nem egészen ezt, de őszintén és jól csinálták). Remélem, a válaszaimból most sem tűnt úgy, hogy innen Magyarországról próbálok kárpátaljaibbnak látszani az ott élőknél és nélkülözőknél. Ha mégis, elnézést érte.

Huszonhét éves korában jelent meg az első verseskönyve; nem túl korán, de nem is későn. Ez már a költői „pályaválasztás” dokumentuma? Ugyanakkor a novellával is kacérkodik. Eldőlt azóta a műfajok harca?

A megjelenés időpontjának megvan a saját rövid története, amit most a rend és a magam kedvéért elmondanék. Két szerzőnek, azok közül az „akkor még kárpátaljai” fiatalok közül, akikkel együtt indultam, 1995-re már megjelent az első kötete. Cséka Györgynek 1994-ben, Pócs Istvánnak 1995-ben, ráadásul Pisti még csak huszonegy volt akkor. Ez valamelyest „piszkálta a csőrömet” vagy másként szólva inspirált, mégpedig arra, hogy elkezdjem tervezni saját verseskötetem összeállítását. Elegendő megfelelő írásom viszont ehhez még nem volt. 1995 volt egyben az az év is, amikor áttelepültem Magyarországra.

Egy évre rá már úgy éreztem, összeállt a versanyag, megpróbáltam hát keresni egy megfelelő kárpátaljai kiadót. Az eszembe sem jutott, hogy egy

„tiszta” magyarországi kiadónál próbáljam megjelentetni a könyvem. Két kiadó jöhetett volna szóba: az egyik, a Balla D. Károly vezette ungvári *Galéria* éppen megszűnőben volt, így maradt a másik, budapesti központú, de részben beregszászi képviselőtű *Új Mandátum*. Felkerestem hát a kiadóvezetőt, aki aztán készséggel megkötötte velem az előszerződést és rövidesen be is nyújtotta pályázatát a megfelelő anyországi alapítvány kárpátaljai alkuratoriumához. Ekkor már hivatalos forrásból is megerősítést nyert, hogy kárpátaljiságom véglegesen vissza lett vonva - a pályázattal állítólag nem is foglalkoztak.

Még egy évig érlelhettem a verseimet. Újak születtek, a korábbiaktól eltérő hangvételben. Így történt, hogy amikor tudomást szereztem a Kortárs Kiadó elsőkötetesek számára indított sorozatáról és jelentkeztem a kiadónál, egy eléggé változatos anyagot tettem le az asztalra. Ez könyv alakban végül 1998-ban jelent meg.

Tényleg írok novellákat is, nagyritkán. Mind a fél tucatot, kivétel nélkül, kárpátaljai lapokban hozták le. Odahaza még egy novellapályázatot is nyertem 1994-ben. Ennek ellenére elégedetlen vagyok ezekkel az írásaimmal. Megesik, hogy egyszer-egyszer elfog a hév, és úgy érzem, most prózában kell megírnom, amit éppen érzek, gondolok, mert szűkek arra a vers szabta határok. Írás közben is telve vagyok lelkesedéssel és bizalommal, de amikor kész az írás és valamennyire objektívan próbálok vizsgálni azt, rá kell jönnöm, hogy megint nem született semmi kimagasló. Persze azért időnként még tovább próbálok, feladni bármikor ráérek.

Az irodalomból elsődlegesen a versírást tudom magaménak, a kisprózám ilyen téren nem jelentenek konkurenciát. De írtam már tanulmányt, kritikát, többet is. Mindegyikük kárpátaljai vonatkozású volt. Az utóbbi időben viszont egy újabb kihívással próbálok szembe nézni, ez pedig a műfordítás. Fordítottam már angolból Beckettet, Poe-t, most pedig épp egy ukrán költő verseit próbálok magyarra átültetni.

Az első kötet megjelenése Lengyel Tamás számára az indulást vagy a beérkezést jelenti-e?

Egy ideje olyan egységként próbálok meglátni és megismerni a környező világot és mindent, ami belietartozik, amelynek bármely pontján is legyek, ott-hon vagyok. Mivel az irodalom és az írás is az emberi szellem része, így szemben az anyagszerűvel számomra nem annyira a helye, mint inkább a megléte az érdekes. Hogy röviden lezárjam ezt a megszokottnál bölcselkedőbb gondolatmenetemet - nem jutott még eszembe a kötetem ilyen szempontú elhelyezése. Ugyanakkor nem tudom lehet-e egyáltalán első kötet kapcsán az irodalomba való beérkezéstről beszélni. Az első rendszerint a kezdetet jelöli, avagy

az indulást. Egyúttal persze jelzi, hogy a szerző az irodalom pályaudvarára kíván érkezni. Ez aztán jó esetben sikerül is, ha jó vágányon indul el, és ha vannak, akik fogadják, várják az állomáson.

Mint sokan mások, jómagam is hasonló szándékkal szerkesztettem egybe tíz év verseit. Jelezni szerettem volna, hogy túl vagyok az induláson és bár a beérkezés még odébb van, már úton vagyok. Egyébként ha van valami, ami tematikailag jól láthatóan összeköti a kötetbe foglalt írásokat, márpedig van ilyen, akkor az az úton levés. Szemben a jelenlegi nézőponttal, amelyből azt igyekszem megtapasztalni, hogy lehetek szellemiekben otthon a fizikai világ bármely pontján, addig az első kötetem megjelenéséig tartó időben kedvenc kalandom az utazás volt. Úton lenni a versben, a gondolatokban, az érzésekben és a valóságban, legfőképpen vonaton; ez az, amit nagyon szerettem és részben szeretek még most is. Ez hozta létre az S. K. arabeus-t.

Első verseskötetének címe ez: S. K. arabeus. Van-e jelentése ennek a címnek, vagy csupán a kötetben is található szócsavarásainak egyike?

A Skarabeus ciklus, illetve verscímként is előfordul a kötetben, már a hagyományos helyesírási szabályok szerint. A könyv címének felszabdalt írásmódja esetében sem önkényes és cél nélküli szófacsarásról van szó. Mint ahogy a versekben is szinte mindenütt, a játéknak itt is célja van. Talán még több, mint másutt. Hiszen míg az S. K. a magam szignója, addig az arabeus fantáziaszó a maga egzotikusnak ható hangulatával emlékeztethet az arabeszkre, mint táncra vagy képzőművészeti díszítőelemre, de élénk idézheti Joyce Arábia című kitűnő novelláját, vagy az arameusok ősi népét, ily módon tehát kapcsolatot teremt a művészetek, a kultúra különböző ágaival. Az S. K. arabeus bár ezt nem szeretem ilyen direkt módon értelmezni, jelentheti azt is, hogy: „az én művészetem”.

A Skarabeus egyébként egyike azoknak a jelképeknek, amiket verseimben olyan szívesen használok. Az embert értem alatta elsősorban, aki maga előtt görgeti az élet nagy, nehéz és gyakran kellemetlen galacsinját. Jelenti persze magát a szerzőt is, akinek bizonyos értelemben még nagyobb galacsint kell egy meredekebb talajon maga előtt görgetnie ahhoz, hogy valamennyire hitelesen szólhasson önmagáról és a többi furcsa bogárról körülötte. Igaz azonban, hogy mivel az itt elmondottak patetikus hangzását igyekeztem elcsalni verseimből, ezért gyakran jobban szembeötlenek az általam nagy előszeretettel használt szójátékok, szófacsarások. Remélem, hogy azért ezek között nem sikkadt el nagyon az olyan fontosabb kérdések felvetése sem, mint a szellemi utazásé, amiről az imént beszéltem.

A verseskötetről szóló kritikájában Balla D. Károly ezt írja: „Jobb híján alighanem posztmodernnek kell neveznünk Lengyel Tamás költészetét is...” Ha elfogadja ezt a minősítést, a posztmodernség milyen jegyeit véli fölfedezni önmagában?

Önmagamban semmilyen irodalmi kategóriára utaló jegyeket nem fedeztem fel, sőt annak sem szenteltem túl sok időt, hogy az írásaimat ilyen jegyek alapján próbáljam meghatározni. De be kell valljam anélkül, hogy túlzottan kötekedőnek szeretnék látszani, hogy Balla D. Károly kritikájának ezt a mondatát nem találtam túl szerencsésnek, nem tudván eldönteni, hogy „költészetemnél” avagy a posztmodernnél jobb híján minősít ilyenek vagy olyannak. Ugyanakkor a posztmodern, meglehetősen képlékeny fogalom lévén, ugyanolyan kevéssé konkrét megközelítés, mint a „jobb híján”. Ergo, Károly ezzel a mondatával jóformán nem is állított semmit.

Ha úgy közelítenék meg a kérdést, megesik-e, hogy korábbi írásaim egy részében a történet, az érzések, a karakterek stb. esetleges rovására maga a szöveg kap nagyobb hangsúlyt, azt mondanám, igen. De ez még így sem esik egybe a posztmodern kategóriájával (ha van neki). Annál is kevésbé, mert előfordulnak pl.: a kötetben képversek is, ami tudomásom szerint inkább az avantgárd és neoavantgárd sajátja. Írtam haikut is, sőt a Száz Szomorú Szonett című kárpátaljai antológiában megjelent egy szonettet, ezeknek a verseknek pedig aztán még kevesebb közük van akár a posztmodernhez, akár az avantgárdhoz.

A probléma gyökerét abban a meghatározási kényszerben látom, amivel görcsösen kapaszkodunk a dolgokba. A befogadás rendszerint elegendő a megismeréshez, anélkül, hogy dobozolnunk kellene az ismeretanyagot, vagy hogy lázasan kutatnánk a dobozra illő címke után. Tény, hogy jómagam a versek írásakor a legkevésbé sem fordítottam figyelmet arra, hogy egységesen illeszkedjenek bárhová is. Az már inkább céloom volt, hogy kipróbáljam a képességeimet az irodalom különböző területein, megízleljek olyan írásmódokat, amelyek közül aztán eldönthetem, mi a nekem való. Ahogy Nagy Pál megállapította a könyvemről írva: még csak tanulok skarabeusul, de bizonyosan meg fogok tanulni. Úgy érzem, mostanra már előbbre jutottam effajta nyelvi tanulmányaimban. Sőt az utóbbi időben írt verseimben a hangsúly már jelentősen eltolódott a nyelv szépségétől a szavak értelme felé.

Nagy Pál, ugyancsak az említett kötet-ről írva, megjegyzi, hogy a 21. század elején a vers esélytelen. Lengyel Tamás bizonyára másképp látja a dolgot, hiszen verskötettel lép a 21. század küszöbére.

Az S. K. arabeus versei részben abból a célból tett kísérletek, hogy kiderítsem lehet-e még, és érdemes-e még verset írni. Kezdetben meglehetősen pesszimistán láttam az irodalom esélyeit. Túl azon az elméleten, hogy ami megírható volt, az már megíratott, kétségeket ébresztettek bennem a költészet iránt az információáramlás új irányai (számítógép, internet stb.) éppúgy, mint az, hogy jól láthatóan egyre kevesebb ember érdeklődik a szép-irodalom iránt, egyre kevesebb a potenciális olvasó. Az írók lassan már csak önmaguknak, illetve egymásnak írnak. Szabadidejükben pedig, amikor éppen nem írnak, akkor klikkeket alakítanak és lobbiznak, létrehozva ezáltal egy országos szintű „kiszorítósdi”. Ez a számomra ellenszenves játék pedig arról szól, hogy egyik szerző, könyvkiadó vagy folyóirat-szerkesztő ahol tud, árt a másoknak, így próbálva előnyösebb pozíciót, s ezáltal valamivel több pénzt és egy-két olvasóval többet biztosítani a maga számára. Ennek tudatában aztán kijelentheti, hogy ő az irodalom hiteles képviselője, a másik pedig csak egy tökéletlen dilettáns. Főként ez a kiszorítósdi szomorít el még ma is, és az a tény, hogy írók generációi fejlődnek ki abban a hitben, miszerint egymás eltiprása irodalmi szükségszerűség. Valójában ennek a jelenségnek semmi köze az irodalomhoz, túl azon, hogy a kárára van.

Ami pesszimizmusom egyéb okait illeti, azokon sikerült túltennem magam. Első kötetem verseinek írása közben valóan voltak olyan időszakok, amelyek során bizonytalan voltam a költészet esélyeit illetően, de mindig reméltem, hogy nem esélytelen. Ma már tudom, hogy van értelme verset írni és ezt a készülő kötetemmel próbálom alátámasztani.

Egyik versének címe: Ver. Helyesen értelmezi Vilcsek Béla a „Költő hanyagszignója” című kritikai írásában, hogy a cím befejezetlen szava és az egész vers: „az eddigiektől eltérő, másfajta versírásnak a vágya”?

Ezt a verset az S. K. arabeus megjelenése előtt körülbelül másfél-két évvel írhattam. Az ezt megelőző időszakban egyre másra születtek az esetleg posztmodernnek tűnő vagy az avantgárdba belekóstolható játékos kedvű írásaim. De lassan kezdtem eltávolodni ezektől a próbálkozásoktól. Úgy éreztem itt az ideje, hogy tegyek egy lépést a hagyományosabb, az eddiginél közelethezőbb írásmód felé. Abban viszont még nem voltam teljesen bizonyos, hogy hiánytalan-e az eszköztáram, amivel hitelesen képviselhetem az olvasó előtt a végbement változást. Így aztán a változás nem is történt meg egyik percről a másikra. Ez az átmeneti állapot és az aközben átélt bizonytalanság legjobban talán tényleg a Ver-ben fogalmazódott meg. Addigi írásaim oly jegyeinek felső-

rolása ez a vers, amikkel szakítani akartam és amelyekkel azóta nagyrészt szakítottam is.

Ha már úgy is szóba került néhány, a könyvemről szóló írás, akkor érdemes felemlítenem bizonytalanságomnak azt az egyik legfőbb okát, amit a szakmai visszajelzés hiánya okozott a kötet verseinek megírásakor. Kritikát csak már elkészült kiadványról lehet, illetve szokás írni. Viszont a magam példáján úgy érzem, az ilyen nyilvános megmérettetésre pont egy fiatal, első kötetének megjelenése előtt álló szerzőnek van a legnagyobb szüksége. Az író-, költőbarátok a személyes beszélgetések során rendszerint felületesen és elfogultan mondtak véleményt. A kötet megjelenését követően aztán megbizonyosodtam arról, amit már eddig is sejtettem, hogy a kritikuskok sincsenek mindig a helyzet magaslatán.

Köztudomású, hogy minden szépírással foglalkozó emberbe szorult valamennyi érzékenység. Ha sok netán nem is, annyi mindenképp, hogy egy negatív kritikai hangütés esetén végig sértődjön. Ez alól én sem voltam kivétel. Az *S. K. arabeus* megjelenése után közvetlenül született első kritika nagy jóindulattal sem volt hízelgőnek nevezhető. Különösebb sértődöttségre azonban nem nyílt alkalmam, mert az írás részben a kötet olyan hiányosságaira mutatott rá, amelyekkel magam is tisztában voltam. Megerősítést kaptam, hogy helyesen láttam, amikor úgy gondoltam, új irányba kell alakítanom az írásmódomat. Be kellett látnom, hogy egy erőteljes bírálat időnként többet használhat, mint amennyit árt. Ezt követte három-négy pozitív hangvételű kritika, ami viszont legfeljebb arra volt jó, hogy az öntudatomat izmosítsa, az *5. K. arabeus* verseinek a megértését nem sokban segítették elő. Másfél évvel a könyv megjelenése után született meg az első olyan írás, amelynek szerzője nem csak dicséri, hanem jóformán az elsőtől az utolsóig érti is a verseket, illetve azokat a gondolatokat, amelyek a verseket átjárják. Ez pedig úgy tűnik fontos volt számomra, mert Vilcsék Béla már említett kritikájának végre tudtam örülni. Ez a visszajelzés persze nem ugyanaz, mint amit szerző a közönségtől kap, de egy elsőkötetes számára bizonyos szempontból fontos. Azt jelenti, hogy a szakma képviselőihez is eljutnak, néha torzítás nélkül is a verseken keresztül közvetített gondolatok és érzések.

A következő könyvem esetében azt hiszem, már kevésbé lesz fontos a számomra a kritika. Döntse el az olvasó, hogy jónak tartja-e, amit írok vagy sem.

A kötet valamennyi verse fölött az első verstől indulva az utolsóig végigfut egy mondat. Mi ennek a funkciója? Az egyes versek fölötti mondatrészlet talán mottónak is tekinthető?

A kárpátaljai mondat kísérletező kedvem egyik eredménye. A megalkotás módszerét egy közhellyel tudnám legjobban érzékeltetni: ezt a művet az élet ír-

ta. Hozzá tehetném még, hogy én legfeljebb a pennát fogtam. Azt találtam ki, hogy egy nyelvi játék mintájára elindítok egy mondatlavinát, aminek az első mondatát én fogalmazom meg és ennek az utolsó szavával mond egy - csakis kárpátaljai - ember egy újabb mondatot, és ez így megy tovább, míg ki nem fogyok a kárpátaljaiakból. A tervezett nagyszabású mű aztán mindössze hatvan mondatig jutott, de én, a gyűjtő, ezeket is érdekesnek találtam. Hiszen jellegzetesek voltak ezek a mondatok, például a közreműködők észjárását illetően, de meggyőződésem, hogy egy pszichológus ennél messzebb menő következtetéseket is levonhatott volna vagy akár levonhatna belőlük, sőt talán szociolingvisztikai és más egyéb szempontból sem lennének érdektelenek.

Beleszerkesztettem hát ezt a gyűjtésemet a kötetbe és részben azért, hogy elkülönítsem saját szerzeményeimtől, részben pedig azért, hogy dinamikusabbá, hangsúlyozottabbá tegyem, úgy gondoltam, legjobban ha a versek fölött, az oldalak tetején fut végig, mintegy szegélydíszként is egyben. Ennek eredményeként többen rejtett összefüggéseket véltek felfedezni a versek és a fölöttük futó sorok között. Ilyesmirel persze szó sincs. Úgy mondhatnám: bármiféle egybeesés kizárólag a véletlen műve.

Voltak más kísérleti jellegű próbálkozásaim is, amelyek viszont nem kerültek be az *S. K. arabeus*-ba. Az egyik legsikeresebb ezek közül a *Pornóllira és erotikus verselet* című. Ennél egyszerűen kimásoltam egy videofilm katalógus erotikus filmjeinek listáját, címet adtam neki és ezek után ahányszor például egyetlen irodalmi esteken felolvastam rendkívül derűs fogadtatásban részesült. A kísérlet célja a szembesítés volt azaz az etikai, esztétikai (és szó szerinti) mélyponttal, amely napjainkban környezetünkre jellemző. Persze már a móka kedvéért is megérte.

Kísérletező kedvem még mostanában is fel-fellobban. A '98-as évben próbálkoztam az utolsó ilyen jellegű munkám elkészítésével. Az írás lényege abban állt, hogy egy éven át, minden napon a napnak ugyanabban a percében lejegyzek egy mondatot, ami éppen akkor hangzik el a környezetemben. A „mű” címe 19 óra 08 perc volt, tekintettel az 1998-as esztendőre. A helyenként kimondottan érdekesre sikerült kísérlet azonban négy-öt hónap után kezdett egyhangúvá válni, így abbahagytam.

Verseiben sok a szójáték, ugyanakkor a vizualitásra és az abszurd költői nyelvre törekvés is tetten érhető. Hogyan fogadták ezt a költői bemutatkozást Kárpátalján, ahol az effajta költészetének nem sok előzménye van?

Azoknak a nagy többsége, akik a konzervatív irodalom formarendszeréhez szoktak, rosszul véselték az új hang felbukkanását. Ezt a hangot persze nem csak én képviseltem, hanem Bagu László

és a már említett Cséka György, Pócs István. Gyuri volt az, aki a legtöbb helyi íróból és olvasóból szélsőséges érzéseket csalogatott elő a maga meghökkentő, abszurd költői képeivel. Pócs Pisti a szexualitás témájában gyakorolt szókimondásával döböntett meg sokakat, és persze voltak olyanok is, akik az én verseimet nem szerették.

Irodalmi szempontból hátrányt jelentett, hogy Kárpátalján nem volt, sőt mind a mai napig nincs hagyománya az irodalomkritikának. Így szakmai szintű viták, amelyek során az illető szerző megvédhette volna a maga álláspontját, nem jöttek létre. Igaz, ennélfogva hivatalosan nem is támadhattak minket csak szájról szájra terjedt a hír arról, hogy most éppen ki utált meg egyik vagy másik írásunk miatt.

Az elmondottak ellenére szerencsére nem tudok megnevezni olyan otthoni irodalmárt, akivel megromlott volna a viszonyom. Akikkel pedig korábban baráti kapcsolatban voltam, azokkal mindmáig örömmel keressük egymás társaságát. De, hogy még valami pozitívat hozzátegyek az eddigiekhöz, Kárpátalján is voltak szép számmal, akik szerették az írásaimat.

Három költőtársával irodalmi és kulturális folyóiratot alapított Véletlen Balett címmel. Véletlen volt ez a címválasztás vagy van valami története? A folyóiratok mai burjánzásában nem túlságosan kockázatos vállalkozás ez?

Több okunk is volt arra, hogy lapot indítsunk. Hiányérzetünk volt a kritikák, tanulmányok, esszék miatt, amelyek képtelenek voltak gyökeret verni Kárpátalján. Hiányérzetünk volt a két irodalmi lapot, a *Hatodik Síp*-ot és a *Pánsíp*-ot illetően, hiszen az utóbbi éppen megszűnőben volt, de a *Hatodik Síp* is egyre bizonytalanabb lábakon állt. 1999-ben pedig a lapnak már szintén nem jelent meg egy száma sem. Ráadásul amíg ezek a kiadványok többé-kevésbé rendszeresen láttak napvilágot, addig is szinte kizárólag kárpátaljai szerzőktől közöltek írásokat. Ennek a koncepciónak azonban volt egy komoly hibája: Kárpátalján nincs annyi jó szerző, aki két lapot meg tudna tölteni színvonalas művekkel. Sajnos még egyhez sem igazán elég, és ezt nem a rosszindulat, hanem a realitásérzék mondatja velem.

Nekünk, négyünknek korábban voltak már tapasztalataink lapkészítés terén. Cséka és Pócs egyetemi lapot szerkesztett. Bagu Laci pedig a *Pánsíp*ot szerkesztette, annak megszűnése előtt. Ennek a lapnak én is munkatársa voltam 1994-95-ben. A Kárpátalján zajló irodalmi folyamatokról is hasonló elképzeléseink voltak és hatásosabban szerettük volna érvényesíteni a mi ízlésünk formáló erejét ezekben a folyamatokban. Így fogant meg 1998 közepe táján egy új irodalmi lap létrehozásának az ötlete.

A cím hosszas töprengés után született. Cséka György transzformálta Bagu egyik versének alcímét *választott balett*-ből *véletlen balett*-é. Ezt jól néznek találtuk, mert szokatlan és cseppet sem direkt. Azóta gyakran állnak elő az olvasóink azzal, hogy az ő értelmezésükben mi mindent sugall ez a cím. Ebből sejtjük, hogy jól választottunk.

Mivel mindmáig úgy gondoljuk, hogy Kárpátalján nincs annyi jó írás, ami akár negyedévente megtölthetne egy kb. 90 oldalas lapot, ezért úgy döntöttünk, hogy a helyi szerzők válogatott írásai mellett közöljük más határon túli magyar, illetve anyaországi szépírók, kritikusok, tanulmányírók munkáit is. Sőt minden számunkban rendszeresen jelentkezünk világirodalommal. A fiatal szerzők közlését is fontosnak tartjuk. Lapunknak eddig két olyan felfedezettje van (egyikük kárpátaljai) akik korábban még nem jelentek meg nyomtatásban.

A *Véletlen Balett*-et 1999. elején indítottuk útjára, negyedévi kiadványként, de most az év vége felé sajnos még csak a harmadik szám az, ami nyomdakész állapotban van. Ennek a lemaradásnak elsődlegesen anyagi okai vannak. Mivel a lapot csak egy-két intézmény támogatja kevés pénzzel, alapítványi támogatást eddig még nem sikerült nyernünk, így az egyébként nagyon kedvezményes nyomdaköltségre is alig futja. Minden egyéb munkát, beleértve a nyomdai előkészítést is, a szerkesztőség tagjai végzik. Mivel négyünk közül Pócs István kezdettől fogva, amolyan csendestárs, a közelmúltban pedig Cséka György kilépett a lap szerkesztéséből, így gyakorlatilag Bagu Lászlóval ketten járjuk a *Véletlen Balett*-et. Ez a másik fő oka annak, hogy nem tudjuk zökkenőmentesen megjelentetni. Hiszen a lap kiadása nem jár nyereséggel, sőt, saját zsebünkből fizetjük a telefon-, és a posta-, illetve egyéb költségeket, így mindketten másként keressük meg a létfenntartásunkhoz szükséges pénzt. Szerkesztéssel pedig csak a fennmaradó időnkben tudunk foglalkozni. Ami gyakran kevésnek bizonyul. Mégis az első szám után jött a folytatás. Most már a harmadik szám megjelenésétől sem mentheti meg senki az olvasóközöniséget. Sokan elcsodálkoznak ezen talán, mert azt hitték, ez csak egy bizonytalan próbálkozás a részünkről. De az is tény, hogy a lap színvonalát illetően, az elmúlt, közel egy év alatt csupa pozitív visszajelzést kaptunk, ez nem csak az ízlésünket dicséri, hanem azt is jelenti, hogy hiába van túlkínálat az irodalmi lapok piacán, új kiadványokra, ha azok jók, mindig szükség lesz. Remélem a Véletlen Balett hosszú távon is megállja a helyét. Mindenesetre van egy közös vonás a nők és az irodalmi lapok között, amit a továbbiakban sem árt szem előtt tartanunk: mindkettőt viszonylag könnyű megszerezni, de megtartani már jóval nehezebb.

(1999. december)

Lengyel Tamás
A.-TÓL LOPOTT TÁRGY

sötét szobám sarkában
 kopasz fekete nő a szóvakság
 elsuttogja miért nem mehetek oda
 ahová szívem szerint mennék
 oda ahol a dobok ütemére
 az oroszlánok értem halnak
 ehelyett arcom mások versébe temeti
 előre gyártott emlékei
 mint a fejemben élő varjak belülről
 durván kaparják szemem a külvilágra.

aztán meglátom A-t
 ilyenkor nem kitárt szárnyú madár
 csak énrám vár
 testében görcs szorongás
 ilyenkor nem öreg álomruhatáros
 szemében bölcs borongás
 titkai csak nekem fájnak
 énrám vár
 ott ahol mindig tárt karokkal várnak

félve lépek hozzá
 de arcát gyengéden simogatom
 és amikor közénk lép a hajnal
 búcsúzól ellopom tőle a halált.
 otthon a könvespolcokon régen lezárt
 süteményes dobozokat tartok
 jól jönnek most
 amikor halált hozok haza
 egy közülük most is üresen áll
 abba kerül ez a lopott tárgy - vásárfia
 én meg maradok ahol voltam
 az íróasztalra borultan
 csak álmaim a gyengéd oroszlánok
 visznek tova

Szokolczay Lajos

VÍZ - FÖLD - ÉG JELKÉPRENDSZERÉBEN

Kádár Katalin grafikáiról

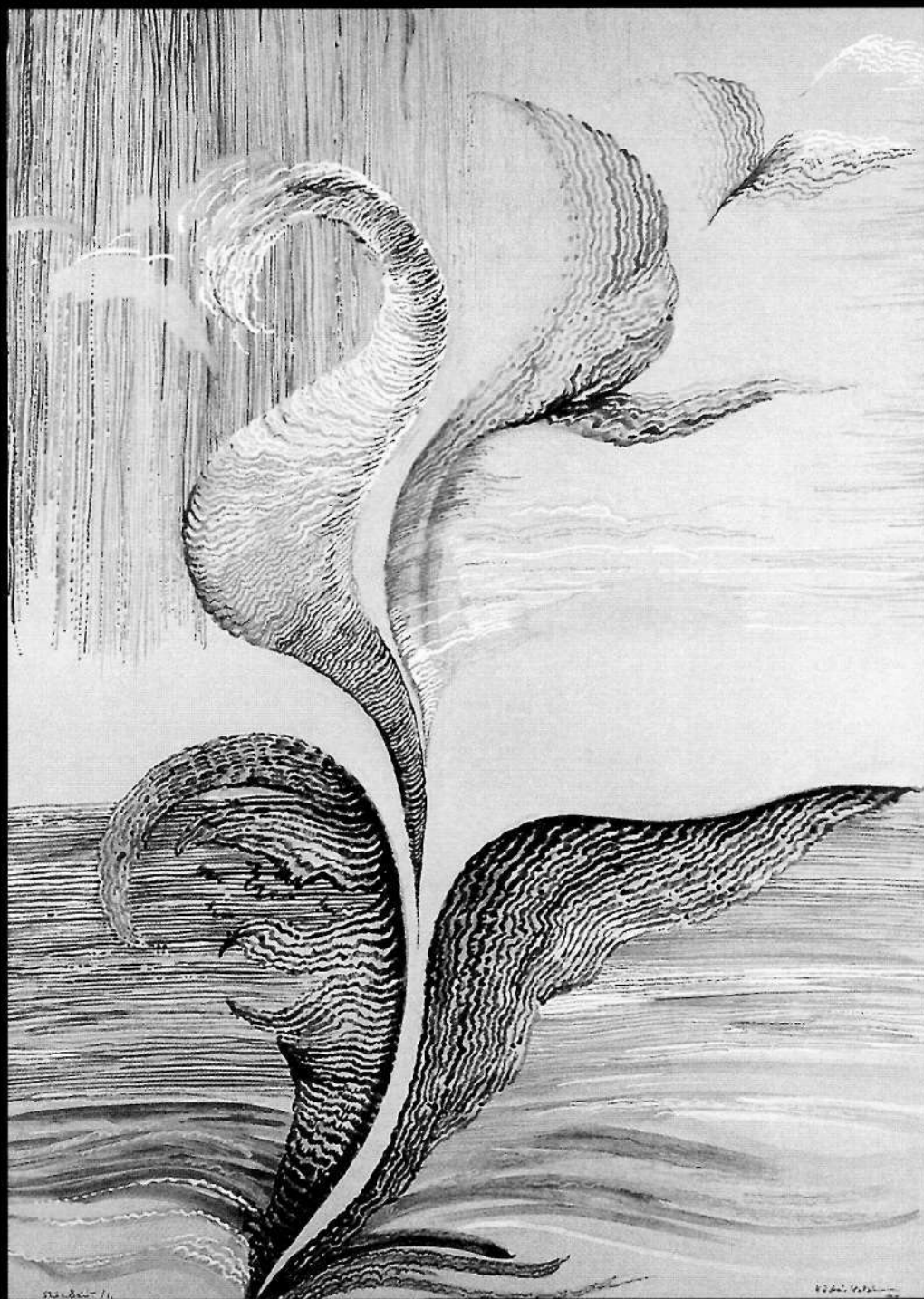
Van-e a lírai léleknek, egyáltalán legbensőbb érzéseinknek *kiterjedése*? S ha igen, megragadható-e grafikai eszközökkel az az állapot, amiben az ember - vagyis a művész - *szemérmes szemérmertlenséggel* kénytelen vallani? A civil életben a bezárkózást segítő *titok-őrzést* sok minden (családi kapcsolat, kibeszélhetetlen múlt) körülbástyázhatja. Ám az alkotó, ha hű marad eszméihez: a vonalháló labirintusában is az igaz kimondása vezérli, éppenséggel a falak lebontásában találhatja meg az eszményi munkálkodást. Az önfeltárás gesztusában. Hogy a vállalt pőreség egyúttal - paradoxon - segítse a kiteljesedést.

Kádár Katalin önálló grafikai lapjain artisztikus jelbeszéd tudatosítja bennünk, hogy a személyére jellemző, áradó s egyszersmind vissza is fogott (néhánykor megcsendesülő) érzésvilág, jóllehet egyik alapját a romantika adja, nem irodalmias, nem beszélő jellegű. A művészt nem a *történet* érdekli, hanem a mögötte - benne? - fölsejlő érzések: a szerelem, az öröm, a gyász, a fájdalom, a magány, az elszakadás, s ha illuzórikus is, a természettel való „egyesülés” víz-föld-ég jelképrendszerében kinyilvánított harmóniája. A kevés öröm és humorról árulkodó élet-helyzet [*Nagyfröccs, kisfröccs* - 1993] - noha ez utóbbiban is a hullám föltarajlása adja a különleges alakzatokat - csak arra jó, hogy még fokozottabban lássuk a velük szemben álló, a lírai ént nemegyszer megejtő módon kivetítő érzések valódiságát.

A szenvedély, sokszor erotikára utaló motívumaival ott lobog a természetben - ebből a szempontból a nagy méretű akvarell, a *Hullámjáték* (1996) és a színtanyomat alapú, de kék ecsettel egyedivé borzolt *Örvény* (1995) ugyanazt a testiséget közvetíti, mint az 1994-es tenyérnyi tusrajz, a *Víz-vázlat III.* -, s a művésznek van ereje és bátorsága a tőle sem idegen, a lélek moccanását érzéshullámmá fokozó élményt megérzésként. Annyi báj és „víz-játékba” öltöztetett női (asszonyi) huncutság van ezekben a képszerkezetet feszítő, mert mindig fókuszban lévő mozzanatokban, hogy a grafikák ábrázolt valóságából - amelyben tárnak nyílnak és csukódnak - akarva-akaratlan egy átszellemült, a konkrét tárgyi világot épp az absztrakció által megemelő terepnumra lépünk.

Kádár Katalinnak az érzelmi töltésű, a vonalháló jelrendszerét - az apró, sűrű vonalakkól kikerekedő formákat - szimbólummá tevő földrész a sajátja. A begubóztatás és kinyílás, a süllyedés és emelkedés, a föld és az ég, a lélek legmélyéig hatoló dráma és a megfeszítettségéből való feloldódás - ezek azok az ellentétpárok, a grafikák jelentésvilágát megfejteni segítő kulcsszavak, amik a jobbra a természetből nyert *víz-hullám*-, *csiga(örvény)*-, *felhő*- s *ék-hasadék-alakzatok* segítségével, egy érzékeny tárgyi-szellemi világ kivetüléseként, megjelennek a grafikai lapo-

Kádár Katalin • Szökőkút I.

Kádár Katalin • Vihar

Kádár Katalin • Vizparti party

Kádár Katalin • Viharfelhők

Kádár Katalin • Ború

Kádár Katalin • Vizesés

kon. Némelykor a síkot csaknem teljesen kitöltve, máskor a lebegő motívumok, egymással csupán laza szövetségben álló formavariációk közötti fehér felületeket üresen hagyva. Az előbbire a már említett *Örvény*, az utóbbira talán az *Esőfelhők* (1995) a legjobb példa.

Alkotáslélektani rejtély, hogy a mély fájdalmak, bensőt is ugyancsak megrázó tragédiák miért csak ily kevés művet hívtak elő. (Ennek oka alighanem a művész szemérmességéből következő, befelé nyelt fájdalom.) Amikor azonban az eruptív élmény grafikai megvalósulásként is helyet kért-követeit magának, döbbenetes lelki megrázkódtatásról tanúskodó lapok születtek. A *Hasíték* (1992) természeti környezetből kiemelkedő *meghasadt* sziklája jelképerejű tiltakozás, föltehetően az édesanya halálát gyászoló-megsirató grafika. Tusrajzként és rézkarcként is ugyanezt sugallja: a légyökereivel a mindenségbe kapaszkodó élő-holt természeti alakzatban, a belésűrült fájdalomon túl, ott a megtartó remény is. A *Vihar* (1995) című akvarell kék hullámtarajra csapódó - zuhanó feketéje, barna felhőkkel körítve, ugyancsak egy jól ismert természeti jelenség drámai földidézése. Azzal, hogy ilyen-né komponáltatott, föloldás is egyben, a lélek feszültségére gyógyír?

Kérdézetlen kérdések, hiszen Kádár Katalin grafikai - nagy méretű, vegyes technikával készült, kék-fehér tónusú kollázs-variációitól kezdve a legkisebb, leheletfinom ceruzarajzig (*Haiku*, 1998) - bizonyos tudatállapot termékei. Ugyanakkor az alkotó művészetét, mesterségbeli tudását, kompozíciós érzékét, megjelenítő képességét reprezentáló műtárgyak. Melyeket a hívóélmény nagy mértékben meghatároz, de kivitelezésükben a kéz játszik szerepet. A kézművesség mint *életforma és létélmény*, mint kifejezőerő, s legfőképpen mint a művésznek biztonságot nyújtó technika. Csak ebben az - átváltozóképeség virtuozitását is magában foglaló - összetettségben lelhetünk magyarázatot világának sokszínűségére. Hiszen az összeütközések legdinamikusabbja, a rézkarcok és tusrajzok fekete-fehér drámai kontrasztja mellett ott van a grafikáit jellemző, szinte ökonomikus színvilág is. A lapok, ha az életművet tekintjük, kiegészítik egymást. A részben organikus, gyakran a díszítőművészetből is merítő formavilág a színes karton alapú akvarellek sajátja, ám nem lehet figyelmen kívül hagyni a karcolótű *hideg* következetességével létrehozott drámai kisgrafikákat. S az így készült művek sem teszik semmissé a nagy méretű szitanyomatok vízesés-tömbjeit, melyeket a lezuhanó fehér ár tesz izgalmassá. S akkor még nem említettett a szinte érzéki hatást keltő ceruzarajzok - *Eső* (1991), *Vízi vázlat* (1991-99), *Felhő leltár* (1991-99) - kompozíciós rendje, s nem a fehér mezőben vibráló szigetek mint megannyi érzéshullám egymást erősítő artisztikuma.

Hogyan tovább? A kérdés Kádár Katalint is foglalkoztatja. Leginkább azzal, hogy egy nagy - olaszországi és angliai - utazás fotóélményei (például, ha *Siena szökőkútját* nézzük, a reneszánsz életöröm) miként lehetnek - akár montázs-ként, akár grafikailag „megdolgozott” háttérként - egy életérzés autentikus kifejezői. Az újabb korszakban ezek köré fog épülni grafikai világa. Kétség nem fér hozzá, az igazi művész a boldogság-élmény eme formáját is kamatoztatni tudja.

Vinczellér Katalin AZ (ÁT)ÉLHETŐ HAGYOMÁNY*

A mozdulat a maga teljességében csak akkor fejezheti ki képzőerejét, ha meghagyjuk jární végig a maga útját, az útja pedig elvezet a testen át a lélekig, az intellektuális képzés minden formáján, az esztétikai élmények minden fokozatán át erkölcsi életünk öntudatos és győzelmes kormányzásáig.

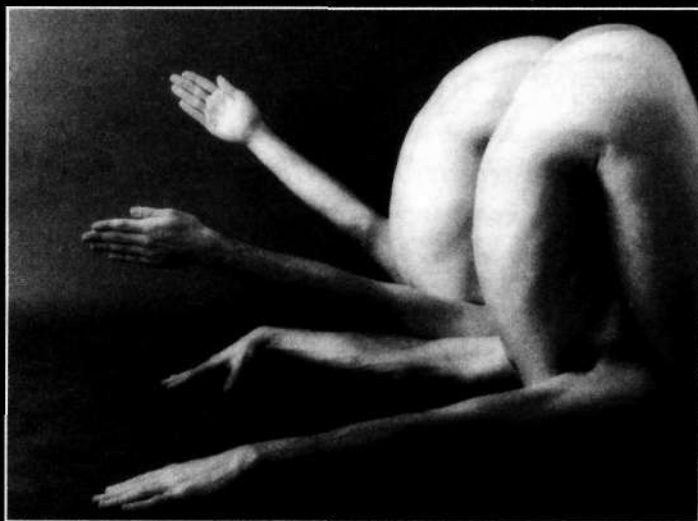
A fentebbi idézet dr. Dienes Valériától, az orkesztika rendszerének kidolgozójától és mesterétől, számos színpadi munka alkotójától származik. Aki mindezek mellett a matematika, a filozófia és az esztétika doktora is volt. Meg két gyermek édesanyja. Meg Henri Bergson fordítója. Meg Raymond Duncan növendéke. (A történeti adatok és adalékok részletesen megismerhetők az Orkesztika - mozdulatrendszer című könyvből, - Planétás, Budapest, é. n., - és L Merényi Zsuzsa Szabadtánc irányzatok című tanulmányából, - in: Á színpadi tánc története Magyarországon, Múzsák, Budapest, 1989). S amilyen sokszínű és sokoldalúan képzett volt az iskolává nőtt rendszer kidolgozója, annak megfeleltethető az a fajta multikulturális és interdiszciplináris szemlélet, amely az orkesztika világát is jellemezte. Ezek az ezredvégi kifejezések nem minősülnek anakronisztikusnak e témával kapcsolatban. A jelenkori kultúránkat jellemző sokféleség, az egyes művészeti ágazatok szimbiózisra való törekvése, a művészeti és (természet)tudományos gondolkodásmód egymáshoz való közeledése nyilvánvalóan nem korunk nóvuma.

Ha feltételezzük, hogy az emberi (kultur-)történet ciklikus haladásában voltaképpen mindig nagyon hasonló törekvések kapnak hangot, s csupán az évtizedek, illetve évszázadok haladtával ezek kontextusa, illetve megjelenési formái változnak, akkor a századforduló művészetiáladása, s korunk művészeti ágakat egymásba oltó, illetve az úgynevezett „magas kultúrát” a populáris szférával egyesítő szándéka között számos rokon vonást találhatunk. A XIX. század utolsó évtizedeitől kezdve, az egyre inkább akadémikus művészetté merevedő klasszikus balett alapvetően elvesztette a század eleji - közepi népszerűségét. Az ebben az időben egymás mellett élő művészeti irányzatok naturalizmus, szimbolizmus, preraffaelita művészet, szecesszió, s a XX. században az avantgárd irányzatok - nem találták meg a kapcsolódási lehetőséget a klasszikus balett merev, zárt világához. Az a fajta felszabadulás, s kötöttségekből való kiszakadás, amit a századfordulón a szecesszió jelentett, nemcsak a különböző művészeti ágakban éreztette hatását, hanem az élet, s életmód más területeire is hatott. Szemlélete feltehetőleg motiválhatta az úgynevezett szabad-tánc irányzat első hirdetőjét és képviselőjét, *Isadora Duncan* is. Mindenféle formai kötöttségektől meg-, és felszabadulva, mezitláb, könnyű ruhában, szabad, nyitott terekben táncolva elsősorban nem tánctechnikai tudásával hatott nézőire, hanem azzal a fajta friss és minden ízében vállalt gondolkodásmóddal és lételemeléssel, mely előadásáiban és életvitelében is manifesztálódott. S ennek lényege nagyon közel állt a fentebb aposztrófált szecesszió művészetszemléletéhez, amely a kötött, zárt, akadémikus rendszerektől való elfordulást, s a természethez, természeteshez való visszatérést, az emberi test és lélek felszabadítását vallotta.

Ez a szemlélet pedig nagyon közel állt a mindenre nyitott, a világot, művészetet és tudományt összefüggéseiben vizsgáló és megélt Dienes Valériához. Párizsban járva nemcsak Bergson előadásait hallgatta az egyetemen, de *Isadora Duncan* művészetét látva felismerte, hogy a szellem felszabadítása, a világlátás átértékelése nemcsak kizárólag intellektuális úton történhet, hanem az emberi test és mozgás tudatos megfigyelése és „használatá” is fontos szerepet játszhat ebben a vonatkozásban (is). Dienes nemcsak *Raymond Duncan* iskolájában tanulta ezt a fajta tudatos mozgást, hanem hosszabb időt töltött abban a kolóniában, amely a mindennapi élet menetrendjében is a mozgásban megnyilvánuló szellemiséget valósította meg. A Duncan által kifejlesztett mozgásrendszer, ami az ókori spártai torna egyfajta lehetséges rekonstrukcióján alapult, nem pusztán a test izomzatának fejlesztését szolgálta, hanem az életmódra, életvitelre is kihatott, a táplálkozásról az egyszerű, maguk készítette ruhákba való öltözködésig. Dienes Valéria ezt a fajta kolónia-életmódot nem tudta megvalósítani Magyarországon, de rendszere feltétlenül a Franciaországban tanultak és tapasztaltak továbbfejlesztésén alapul. Az orkesztika - mozdulatrendszer olyan, a természetes emberi mozgást szem előtt tartó iskola, amely az emberi anatómiából adódó plasztikai, az emberi energiából származó ritmikái, és az emberi érzésekből eredő mimikai alapvetést ad a mozdulatoknak. Alapvető fogalmi (pl.: zárt profil, karskála, lábskála, oldalsíkok, rotáció) a mozdulatrendszer analitikus mivoltára, a természetességen alapuló tudatosságra utalnak. Az orkesztika iskola produkciói, tematikájukat tekintve, gyakran fordultak az ókori görög mitológiához, nyilvánvaló összefüggésben a rendszer szellemiségének a kalokagathia fogalmával való rokonságával. Ám a görög mitológia nem jelentett tematikai kizárólagosságot, hiszen a korábban említett multikulturális fogalma arra is vonatkozik, hogy Dienes Valéria és követői - a kortársak közül *Mirkovszky Mária*, *Madzsar Alice*, *Szentpál Olga* aktív részesei voltak koruk kulturális életének, azaz a művelt közvélemény tudott róluk, elismerte tevékenységüket. A kortárs zene, illetve irodalom olyan meghatározó személyiségei vettek részt közvetve, vagy közvetlenül munkájukban, mint *Bartók Béla*, vagy *Bárdos Lajos*, *Babits Mihály*, vagy *Palasovszky Ödön*. Előadásaiukban tehát, bár a mozdulat volt a domináns elem, a zenének, az irodalomnak és a látványnak is társalkotói szerep jutott. S ha meggondoljuk, a mai technika, illetve kultúra adottságai, viszonyai között a kortárs tánc is hasonló törekvéseket mutat. Az orkesztika mozdulatrendszer nemcsak egy-egy előadás, produkció formájában kapott teret, hanem az eredeti elgondolást tekintve, egyfajta homogén és következetes világsszemléletben és életmódban is manifesztálódott.

Ha egy Dienes Valériától származó idézettel kezdjük, végezzük is azzal, hiszen érdemes következetesen visszanyúlni a „tisza forráshoz”: *”Mi a mozdulat? - Híd a test és az eszmélet között. Az anyagi és szellemi világ kötőjele... A mozdulat múltjából terhes és jövője felé tárul. A mozdulat árulkodik, hogy volt valami és jövendőli, hogy lesz valami, s így a matériába írja, az élővé hipnotizált anyaggal játszhatja a szellemet.”*

* Cikkünket Fenyves Márk és Pálosi István MÉG 1 MOZDULATSZÍNHÁZÁnak képeivel illusztráltuk.

Cserba Júlia

A CIRKUSZ ÉS A BECSÜLETREND LOVAGJA

Beszélgetés Alexis Gruss-szel

Lassan már hagyománnyá válik, hogy októbertől márciusig a boulogne-i erdő egyik tisztásán felállított sátorban látható a közismert Gruss-cirkusz műsora. Mióta létezik az Ön igazgatása alatt működő társulat?

Önálló társulatunk 1974-ben alakult, de családjunk cirkuszi története 1854-ben kezdődött. André-Charles Gruss kőfaragó ekkor vette feleségül Maria Martinetti műlovarnőt, és elhagyva eredeti mesterségét, maga is műlovar lett. Azóta már az ötödik generáció folytatja a családi hagyományokat. Szerencsém, hogy olyan szüleim voltak, akik helyettem választottak: beleszülettem ebbe a világba.

Ilyen értelemben az Ön gyerekei is szerencsések.

Ez igaz, fiaim és lányom is ezt az utat követik. A családjunkban másfél évszázada a tudás átadása a legfontosabb. Valaki azt mondta egyszer, ha egy cirkuszi művész meghal, olyan mintha leégne egy könyvtár, ezernyi tudás távozik el vele.

Milyen egy „cirkuszi” gyerek élete, és hogyan lehet megoldani az iskolai oktatást a vándorló életmód mellett?

Melyik gyerek kívánhatna magának jobbat, mint cirkuszban tölteni az ifjúságát? A gyerekeim ugyanúgy tanultak, mint mások, azzal a különbséggel, hogy nem jártak iskolába. Franciaországban létezik egy oktatási forma olyan gyerekek számára, akiknek a szülei foglalkozásuknál fogva vándor-életet élnek, mint például a cirkuszosok vagy a tengerészek. Havonta megkapják az elvégzendő feladatokat, és ezt olyan formában, hogy a tanulók egyedül is képesek legyenek elvégezni. Mi azért tanárt is fogadtunk a gyerekeink mellé. Az én időmben még nem volt ez a rendszer. Édesanyám berendezte az egyik lakókocsit „iskolának”, ahol kb. tizenöt gyerek tanult, és volt egy tanárunk, akit abban az időben az állam fizetett. Egyébként autodidaktának tartom magam, aki egyedül szerezte meg a tudását. De valójában hamis állítás, hogy egyedül: másokat figyeltem, és ők tanítottak meg sok mindenre.

A területet, amit a cirkuszi sátor és a hozzátartozó lakókocsik, járművek elfoglalnak, Párizs városától bérlik?

Igen. Mint Damoklesz kardja, úgy lóg a fejünk fölött minden évben, vajon megkapjuk-e a helyet. Pedig nem olcsó a bérleti díj, évente kb. 250 ezer frankba (mintegy 10 millió forintba) kerül, és gyakorlatilag csak négy hónapig vesszük igénybe, október végétől március elejéig. Legalább tizenöt cirkusz működik Párizsban és közvetlen környékén. Minden évben tartunk egy összejövetelt, ahol

Chaplin a Cirkusz-ban

Giulietta Masina

Popov

Grock

valamennyi társulat elmondja, melyik területet szeretné magának kérni, de az engedélyekről szóló döntést a városi hatóságok hozzák meg. Huszonöt éve, hogy Párizsban is dolgozunk, és ez alatt az idő alatt a városnak legalább tíz különböző helyén állítottuk fel sátrunkat. A Bois de Boulogne már valóban megszokott helyünnké vált, hiszen ötödik éve minden évben itt töltjük a téli hónapokat.

Nem jelent nagy konkurenciát ez a viszonylag kis körzetben működő sok cirkusz ?

Ez a kérdés tipikus európai gondolkodásmódra vall. Csak a rossz produkciónak jelent konkurenciát a másik, a jónak nem. Ha ön egy nap venne egy boltot, olyan helyen venné, ahol már más üzlet is van. Ahol nincs, ahol egyedül lenne, ott maga se nyitna szívesen üzletet, nem? Amerikában erre már régen rájöttek, mint ahogy az amerikaiak már annyit mindent felfedeztek, kivéve Amerikát.

Önt 1982-ben, az akkori kulturális miniszter, Jack Lang a Művészetek és Irodalom Lovagja kiténtetéssel, ebben az évben pedig Catherine Trautmann kulturális és tájékoztatási miniszter Becsületrenddel illette. Ezek a magasrangú hivatalos kiténtetések azt bizonyítják, hogy Franciaországban a cirkuszt a kultúra részeként ismerik el.

A cirkusznak fontos szerepe van a modern társadalomban, mert egyike az igazi értékekre rámutató referenciáknak. Manapság a pénz az érték. De észre kell vennünk, hogy nem minden vásárolható meg. Az élet örömeit nem mindig az adja, ami a legdrágább. A holnap társadalmát maga, én, a mi generációnk építi, rajtunk múlik, a mi felelőségünk, hogy milyenné lesz. Ha nem mutatjuk meg a gyerekeinknek, hogy a pénzen kívül vannak más értékek is, akkor a jövőjüket nem megfelelően készítjük elő. A számítógépek felgyorsult korát éljük, amelyben a komputer embere nem képes eligazodni, a számítógép túlhaladja, nem ura többé a helyzetnek, és ezt lassan kezdi észrevenni. Egyszer csak eljön ide, a fűves, homokos, fűrészpáros, se nem nagyon kényelmes, se nem elegáns cirkuszi sátorba. Az életben sem mindig minden kellemes, ahogyan a természetben sem. A természet sem csak szép virágokból áll. És éppen ebben a tökéletlen, régies környezetben egy játékos, humorral, izgalommal, szépséggel teli, emberléptékű világgal találkozunk, mindazzal, ami hétköznapjaiból hiányzik.

Vajon mennyire sikerül az embereket becsalogatni az előadásra? És értik-e az ön üzenetét?

Ha itt lett volna a hétfő esti előadásom, láthatta volna, hogyan tapsol felállva háromezer lelkes ember.

A közönség is művészeknek tartja Önöket, nemcsak „mutatványosoknak”? Ezt azért kérdezem, mert nálunk, Magyarországon a cirkuszt sokan nem tekintik művészetnek.

Ez bizony nagy kár, mert régebben a legjobb akrobaták Magyarországról jöttek. És ezek a művészek hazájuk legkiválóbb „nagykövetői” voltak szerinte a világban. Hogy csak néhány nevet említsek, a két Binder, a Pusztai- és a Brandt-csoport. Ez utóbbi egyik tagja tanított is az iskolámban. Azelőtt sokszor jártam Budapesten. Jól ismerem a Nagycirkusz remek épületét a Városligetben. Körülbelül húsz évvel ezelőtt tapasztaltam, hogy az okta-

tás mennyire hanyatlott Magyarországon. Pedig színvonalas képzés nélkül nincs jövő. Úgy szoktam megfogalmazni, hogy „travail effacé par le travail”, vagyis addig kell dolgozni, míg sikerül a munka nyomát eltüntetni. De nem minden cirkuszi produkció művészet. A cirkuszt manapság egyre többen tekintik versenynek, ahol mindenki igyekszik túlnenni a másikon, valami olyant csinálni, amit addig senki sem. Régebben egyetlen művész sem használt biztonsági hálót vagy más biztonsági eszközt. Megszégyenítő lett volna számunkra. Ma viszont ez már teljesen elterjedté, sőt nélkülözhetetlen eszközzé vált a produkció végrehajtásához. Ezt nem tartom helyes útnak, mert túl messzire visz el: az emberi képesség egészséges határainak túllépéséhez, tulajdonképpen csalás által. Emberi marionettek látunk a porondon, és nem a test és a lélek tökéletes harmóniájából születő mutatványokat. Mi megpróbáljuk a cirkusz művészi oldalát hangsúlyozni, régi hagyományait ébren tartani, és átadni.

Említette, hogy van egy iskolája. Ez mióta működik?

Csak volt, már megszűnt. 1974-ben alapítottam, és tíz éven át működött. A hagyományos cirkuszi tantárgyakat a tánc és pantomim-tanulás egészítette ki. A diákok egy része azok közül a tornászok, sportolók közül Került ki, akik nem értek el megfelelő versenyszintet vagy már kiöregedtek, de szerették volna valamilyen formában folytatni, amit addig csináltak. Tanítványaim legnagyobb része megtalálta helyét az életben, van köztük, aki cirkuszigazgató lett, van, aki koreográfus vagy rendező. Sokan dolgoznak közülük Amerikában. Mivel ez a képzés egyedi foglalkozást igényel, nem akartunk egyszerre 25-nél több tanítványt felvenni. Az állami támogatás viszont csak meghatározott számú tanuló után jár, amit mi a kis létszám miatt nem kaphattunk meg. Ezért kellett abbahagynunk. Franciaországban 500 cirkusziskola létezik, de éppen az említett támogatási rendszernek köszönhetően, az az érdekük, hogy minél több diájkuk legyen, ilyen körülmények között azonban nem képesek színvonalas oktatást nyújtani. Akik viszont elvégzik az iskolát, nem tudnak mihez kezdeni, nem kapnak szerződést, mert nem megfelelő a tudásuk.

Műsoruk úgy kezdődik, hogy valamennyi szereplő, akrobaták, zsonglőrök, bohócok és a többiek egyszerre jelennek meg a porondon, szaltóznak, bukfenceznek, cigánykereket vetnek, és repülnek a színes karikák, buzogányok. Mintha egyszerűen egy évszázadokkal ezelőtti piactéren találnánk magunkat. Az is szokatlan, sajátos megoldás, hogy néhány produkciót az echós-szekér, a ló és a lovas alkotta, más-más, mozdulatlan élőkép választ el egymástól.

A műsor elején összefoglalom másfél percben a lényegét, de ellentétben az általános szokással, a műsorszámok között nem tartok beszédet. Így az sokkal pergőbbé válik, azonkívül a közönséget sem csapjuk be, a két és háromnegyed órát valóban csak a produkciók töltik ki. A nyitójelenettel és az élőképekkel is a régi cirkuszt kívánjuk felidézni. A kosztümök is ehhez az elképzeléshez igazodnak. Egyébként is jobban szeretem, ha inkább a nézők szeme csillog, mint a ruhákon a flitter.

Milyen forrásból szerzi ehhez az ötleteket?

Ha körülnéz az irodámban, a falakon régi cirkuszi témákat megörökítő metszeteket lát, már csak ez maradt, amiből meríthetünk. Sok e témával foglalkozó könyv létezik ugyan, de ezek egyikét sem olyanok írták, akiknek ez volt a mesterségük, ezért nem tekinthetők szakkönyveknek, inkább csak szemtanúk beszámolóinak. Régi vágyam, hogy írjak egy könyvet a régi cirkuszról. Évek óta készülök rá, és már sok-sok dokumentumot gyűjtöttem össze hozzá.

Nem szokták felvenni az előadásait videofilmre, hogy megmaradjon az utódok számára?

Már sokan mások is megkérdezték ezt, de nem. Az igaz, hogy nehéz helyzetbe kerülünk, amikor valami régi dolgot akarunk újra megcsinálni, és az ötletre még emlékszünk, de a részletekre már nem. Ilyenkor újra kell mindent kitalálni, de ez nem baj, mert akkor ez a munka megint alkotás lesz, és nem csak másolás. Nem szabad mindig a könnyebb megoldást választani. És éppen ezért nem akarok a gyerekeimre sem filmet hagyni a produkcióinkról. Mert ha egy nap én abbahagyom a munkát, és minden előadásunk videóra lenne véve, mi sem lenne könnyebb számunkra, mint lemásolni, amit addig csináltunk. Így viszont majd ők is arra lesznek rászorítva, hogy maguk találjanak új ötleteket, maguk oldják meg a feladatokat, vagyis alkossanak, ne másoljanak.

Azt tudom, hogy Önhöz a lovak állnak a legközelebb, és a lóidomítás egyedülálló mestere, de hadd kérdezzem meg, vadállatok idomításával sohasem foglalkozott?

Nem, soha. Hozzám a háziállatok állnak közel. Szeretem az állataimat megérinteni, megsimogatni, és egy tigrissel ez nem megy. Lehet, hogy megsimogathatja egyszer, megsimogatja kétszer, de nem biztos, hogy harmadszor is sikerül. És ez így természetes, hiszen sok mindenre megtaníthatók az állatok, de az ösztöneiket nem lehet megváltoztatni. Akár csak az ember esetében: a nevelés viselkedésre tanít,

de az emberi ösztönök érintetlenek maradnak. A műsorainkban azért időnként szerepelnek vadállatok is, ha sikerül olyan állatidomárt szerződtetnünk, akinek a produkciója beleillik az elképzeléseinkbe.

A Monte-Carlo-i Nemzetközi Cirkusz Fesztiválon több díjat is nyertek. Rendszeres résztvevői a fesztiváloknak?

Rengeteg cirkuszi fesztivált rendeznek, de én ezeket nem szeretem, mert mint ahogy említettem már, nem tartom jónak a versengést. Egyébként is, hogyan lehet eldönteni, hogy az oroszlanidomár volt-e a jobb vagy a kötélátacos? A Monte-Carlo-i az egyetlen fesztivál, amelyiket érdekesnek tartok, mert nem üzleti céllal rendezik, és rendkívül nyitott, mindenféle produkciónak helyet ad, ha az színvonalas. Inkább a cirkuszi találkozót tartom hasznosnak, kezdeményezésünkre tavaly már sor is került Lyonban az első biennáléra.

Hol töltik az év többi részét, amikor elhagyják Párizst?

1994 óta Franciaország déli részén, a piolenci kastélyban, ahol az érdeklődők egész napos program keretében ismerkedhetnek a cirkusz porondon kívüli világával. Részt vehetnek a próbáinkon, megtekinthetik a cirkuszmúzeumot, és a tanfolyamokon elsajátíthatnak valamit a zsonglőrök, kötélátacosok, műlovarok, egyensúlyozó- és trapézművészek tudományából is. Egyúttal talán azt is megtanulják, hogy a cirkusz világában minden ember egyenlő, nincsenek faji, vallási ellentétek. A cirkuszi ember szabadságban, ugyanakkor bizonyos megkötöttségben él. Ez a megkötöttség a tisztelet. Tisztelet a munka, mások és saját maga iránt. Piolenc nagy előnye, hogy a hatalmas parkban szabadon élhetnek az állataink, tevéink, mintegy ötven, különböző fajtájú lovunk és Syndha, a huszonöt éves elefántlány.

Hogyan látja a cirkusz jövőjét Franciaországban?

Erre hadd válaszoljak annak a felmérésnek az egyik adatával, amit nemrégiben készítettek a Kulturális Minisztérium megbízásából. Eszerint Franciaországban évente 10 millió ember megy cirkuszba. Ez önmagáért beszél.

Gulácsy Lajos • Cirkuszban

Magyarné Sztankovics Ilona

A MURAKÖZI JÁRÁS NÉPISKOLÁI A REFORMKORBAN 1837-1841

Az oktatáspolitikában Magyarországon is a polgárosodás igényével kezdődően jelentek az egységes nevelési rendszer létrehozására és az oktatás korszerűsítésére irányuló törekvések, az oktatásügy irányításának kérdése pedig a nemzeti önrendelkezés igényével fonódott össze.

Ezek a kívánalmak a reformkorban felerősödtek.

Az egységes nevelési rendszer és az oktatás korszerűsítésének igénye találkozott a felvilágosult abszolutizmus törekvéseivel, de az oktatásügy irányításának kérdése a reformkori országgyűléseken az abszolutisztikus érdekek miatt a bécsi udvar és a rendek Achilles-sarka volt. A magyar nemzeti, liberális követelések teljesítése mindig az aktuális kül- és belpolitikai erőviszonyoktól függött, az udvar bevált taktikája a kompromisszum, halogatás, ígérgetés volt.¹

Zala megye - közte a Muraközi járás - népiskoláinak összeírását, az 1836. augusztus 8-ai közgyűlésen megalakult Népnevelésére Felügyelő Választmány² rendelte el, mely az 1832-36-os időtán ismét elődázott népnevelésügyi kérdés³ megoldására jött létre. A megye nemesei megelégedve az oktatásirányítás körüli huzavonát úgy döntöttek, hogy saját hatáskörükben felkarolják a népnevelés ügyét.

A választmány feladatáról Deák Ferenc, aki ekkor a megye országgyűlési követe és a Népnevelési Választmány tagja is volt, az alábbiakat írta Kossuthnak 1836. augusztus 18-án Kehidán kelt levelében: „**hogy a falusi oskolákra s népnevelésére felügyeljen, ott, a hol szükséges segítsen**”.⁴

Ugyanezen a közgyűlésen választották a Népnevelési Választmány elnökévé Sellyey Elek Zala megyei főszolgabíró,⁵ (később másodalispán) akinek családi levéltárába valószínű, hogy e tisztségével összefüggően került, a Muraközi járás népiskolái összeírása.⁶

Az 1837. január 9-én tartott választmányi ülésen dolgozták ki a népiskolák helyzetét feltáró

vizsgálati szempontok első változatát, melyet később átdolgoztak és táblázat formában ki is nyomtattak.⁷ Itt jelölték ki a megye egyes járásait vizsgáló tagokat is. A Muraközi járásban az Alsó Vidéket; Csesznák József, Gábelits Ferenc, Sellyey Elek, a Murai Vidéket; Hegedűs József, Horvát Péter a Drávai Vidéket; Kónyáry Mihály és Tomasits István urak vizsgálták.⁸

A Muraközi járás a korabeli, mainál jóval nagyobb Zala megye délnyugati csücske, a Mura és a Dráva folyók által határolt terület volt. A vegyes lakosságú, horvátok, magyarok által lakott, földrajzilag változatos, síkságokkal, dombságokkal tagolt tájegység⁹ 1849-ig, majd a kiegyezést követően a trianoni szerződésig tartozott Zala megyéhez. A korabeli megye nemzetiségek által legsűrűbben lakott területe volt, így népiskolai összeírás a tanítási nyelven és a taninyelveken keresztül 1837-1841 között a járásbeli magyarok és a horvátok viszonyáról is képet nyújt.

Az összeírás teljes, a Muraközi járás 136 lakott helyének valamennyi népiskoláját tartalmazza. Árnyaltabbá, bizonyosabbá, teszi az egerszegi járás 16 körzetéből előkerült töredékek (4 körzet jelentései) alapján,¹⁰ és eddig csak Kotnyek István által rekonstruált korabeli megyei viszonyokat.

A Muraközi járásba kiküldött választmányi tagok 1837-1841 között az Alsó vidéken 28, a Murai vidéken 61, a Drávai vidéken 47 helységben írták össze a népiskolákra jellemző állapotokat. Az egy anyaegyházhoz tartozó községeket együtt vizsgálták, s a választmány céljának megfelelően, nemcsak a katolikus, hanem a református népiskolákat is összeírták, bár ebből e vidéken mindössze egy volt. Az összeírók a járásban összesen 20 működő népiskolát találtak, 19 helységben (Légrádon a katolikusok és az evangélikusok is tartottak fenn iskolát) a lakott helyek 14,8%-ában folyt tanítás. Ezzel szemben Fényes

1 Bényi Miklós: Oktatáspolitikai törekvések a reformkori Magyarországon; Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken Csokonai Kiadó: Debrecen, 1994. 65. l.

2 ZML. kgy.ír. 1838.: 164. sz. eredeti sz. 1569. sz., részben közli Kotnyek István: Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig Zalai Gyűjtemény 9. sz. Zalaegerszeg 1978. 51. l.

3 Kossuth Lajos ifjúkori iratok; Törvényhatósági tudósítások sajtó alá rendezte: Barta István: Akadémia Kiadó Bp. 1966. In. Kossuth Lajos összes munkái 6. köt.

4 Deák Ferenc Ferenc emlékezete levelek Szerk: Vácay János Bp. 1980. 17. 1.; Jegyzet: A Törvényhatósági Tu-

dósítások számára a zalai megyegyűlésekről Deák Ferenc tájékoztatta Kossuthot.

5 ZML. kgy.ír. 1836.: 164. sz. eredeti sz. 1569. sz.; Kotnyek: im. 52. l.

6 ZML. Sellyey cs. Lt. IV. csomó

7 ZML.: kgy. ír. 1837: 164. sz. eredeti sz. ua.; közli Kotnyek i.m. 51-52, l.

8 ZML.: kgy. ír. 1837: 164. sz. eredeti sz. ua. Jegyzet; ehhez képest kissé pontatlanul közli Kotnyek: i.m. 54. l.

9 Bencez Géza: Zala megye leírása a reformkorban Zalai Gyűjtemény 23. sz. Zalaegerszeg 1986. 5. l.

10 Kotnyek: im. 51-53

Elek adataival számolva a reformkorban a Zala megyei helységek kb. 25,58%-ában működtek népiskolák.¹¹ A Muraközi helyzet a megyéhez képest 10,88%-os különbséget és 42,54%-al rosszabb iskolaellátottságot jelentett. Megyei viszonylatban az iskolaszám tekintetében a járás, ugyanúgy, mint Göcsej és Hetés igen elmaradott volt.¹² A 20 népiskola közül, csak 13 működött iskolaépületben. A járásban ugyan összesen 14 iskolaépület volt, de a túsikeszentygyörgyi, tanulók hiányában, éppen üresen állt.

A. Kraleveczen például, mivel „*oskolaház*” nem volt, „*privát házat*” béreltek iskolának, Csehoveczen pedig a jegyző télen 1-2 gyermeket saját otthonában, tehát házról-házra járva tanított olvasni.¹³

Az iskoláztatási mutatók a lehetőséget tekintve sokkal kedvezőbbek voltak. A járás 14 máterében és 5 filia falujában működő iskolába, s ide 85 helységből, a lakott helyek 62,5%-ból jártak a gyerekek. A szétszórt gyéren lakott települések azonban ellátatlanok voltak, gondot jelentett az 5 szünetelő iskola újra indítása is.

Az iskola létrehozása, működtetése ezen a vidéken is szorosan összefüggött a helység anyagi helyzetével, gondolkodásmódjával, igény szintjével és a helybeli földesúr, vagy az egyház képviselőjének hajlandóságával.

A járás nagyfokú elmaradottságában nem kis szerepet játszhatott, hogy a muraközi mezővárosok és falvak túlnyomó többségének földesura (illetve egyházi kegyura) Festetics László gróf volt, aki igencsak halvány mása volt apjának, Festetics Györgynek. Unokatestvére, maga Széchenyi István gróf is megvetette pazarló, léhűtő életmódját. László grófnak mindössze egyetlen nevezetes tette volt Zalában, az 1820-as évek közepén kísérletet tett a megyei könyvtár megalapítására.¹⁴ A muraközi falvak népiskoláinak csekély számáért, azok általában rossz állapotúak, mint patrónus nem kis részben a gróf is felelős volt. A rendkívül elaprózott, szétszórt településszerkezet mellett, ahol az egy településre eső népesség átlaga 1836-ban 371 fő volt -, Festetics nemtörődőmsége és a terület egyházi hovatartozása is (zágrábi egyházmegye) valószínű oka lehetett e térség nagyfokú elmaradottságának.

A Murai vidéken például a vrátissinecezi plébániához tartozó 8 filia anyagi okok miatt nem tudott iskolát állítani, még magában a máterben sem folyt oktatás.

E helységek ellátását az összeírók javasolták is a választmánynak: „*Ezen helyiségekben*

hintsen Iskola, Vratissineczen azomban lehetne (...) ezen Helység legalkalmasabb lenne erre, mert a Járáshoz tartozandó többi Helységek közül tőle egy sints távolabb egy órányi járásnál”.¹⁵

Ugyanezt javasolták Dekánovecz és Belicza hasonló helyzetben lévő plébániái és filiái esetében is.

A meglévő iskolaépületek állaga, befogadóképessége is nagyon eltérő volt. Az iskolaépületek a megyeszerte általánosan használt építőanyagokból: fából, sárból, szalmatetővel készültek, de akadt 3 kő, sőt 1 téglá épület is. Kőből épült az Alsó vidéken Draskovecz új iskolája, illetve a vidovecki és a gorsicháni iskola. A Murai vidéken Stridó mezőváros iskolaépülete készült téglából, a Drávai vidék 2 iskolájának - csáktornyai, nedelici - összeírása pedig nem tért ki az épületek építőanyagaira.

Arra vonatkozóan azonban bőven van adat, hogy a meglévő iskolaépületek is többnyire szűkösek voltak. Az Alsó vidéken pl. a perlaki iskola egyetlen tantermébe 123 tanuló járt, s ez a zsúfoltság általánosan jellemző volt, alig akadt néhány kivétel. Csak Hodossan és Gorichán iskolájának tanterme: „*a tanulók számához képest elég tágas*”¹⁶ a dobrovai iskola pedig: „*igen tüsting*”¹⁷

A tantermek berendezéséről a perlaki iskola kivételével, ahol: „*szükséges eszközök vannak*”¹⁸, nem készültek feljegyzések. A taneszközök összeírása kapcsán tett megjegyzésekből (pl. Szentgyörgyön ahol az előző tanévben még tanítottak, alig volt tankönyv, de volt tábla, ahová a tanító előírt) viszont arra lehet következtetni, hogy sem a járási, sem a megyei, sőt a régióbeli viszonyokban sem lehetett lényeges eltérés. A berendezés, a felszereltség mindenhol sok kívánnivalót hagyott maga után.¹⁹

Kotnyek István a Népnevelési Választmány által elrendelt összeírás alsóbagodi, boncodföldi, tárnoki, pákai körzetekre vonatkozó adatai alapján írja, hogy az érvényben lévő II. Ratio által előírt „*tankönyvekkel viszont a tanulók egyáltalán nem rendelkeztek. Az iskolai könyvtár (nevelői könyvtár) is tulajdonképpen csak ABC-s könyvekből, katekizmusból és bibliából állt.*”²⁰

A Muraközi járásban is hiányzott az előírt tankönyvek többsége: Az iskolák túlnyomó részében magyar és horvát, néhány helyen német ABC-s könyveket, katekizmusokat írtak össze, s a tanulóknak általában nem volt saját tankönyvük. A

11 Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja, statisztikai és geographiai tekintetben Pest 1836. 1. köt. 3. köt. (1836-1842)

12 Kotnyek: im. 22. I.

13 ZML. Sellyey: im.

14 Zala megye történelmi olvasókönyve. (Szerkesztette: Moinár András) ZML. 1996 163-164. I.

15 ZML. Sellyey: im.

16 ZML. Sellyey: u. o.

17 ZML. Sellyey: u. o.

18 ZML. Sellyey: u. o.

19 Kotnyek: im. 43. I.: Kanyar József Népoktatás a déldunántúlon a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában (1770-1868] Akadémia Kiadó Bp. 1989. 156-157. I.

Muraköz jellemzői - a perlaki iskola kivételével - taneszközök, segédanyagok tekintetében is tükrözték a megyeszerte jellemző korabeli állapotokat. A járás perlaki iskolája azonban a katolikus népiskolák között a reformkorban országos tekintetben is kivételes helyzetűnek számított:

„Igen el vannak látva szükséges könyvekkel (...) vagyon egy különös könyvtár is, mellyel Perlaki születésű, és János főherceg regementjében volt Szvornik János Kapitány Úr az itteni nemzeti oskolának ajándékozott. Többnyire magyar könyvekből álló, de azokat csak a - kiműveltebb elméjű ifjak használhatják, sőt másoknak is olvasás végett ki szoktak adatni.”²¹

Erdeklődésre tarthat számot viszont, hogy a nemzetiségek által sűrűn lakott Muraközben Szentmárton, Orehovicza és Légrad kivételével az általában jellemző „magyarosítás” ellenére a többnyelven való tanítás érvényesült. A vidéken a nemzetiségek nem rendelkeztek külön anyanyelvi iskolákkal, valószínű, hogy ezt az anyagi viszonyaik sem tették lehetővé, hiszen Légrad kivételével ez időszakban még a felekezetek sem működtettek külön iskolákat. A járásban működő 20 népiskola közül 15-ben horvát és magyar nyelven, két népiskolában Stridón és Csáktornyan pedig még német nyelven is tanítottak. A két-háromnyelvű tanítás ezekben az iskolákban nemcsak a hitoktatásra vonatkozott, az olvasás, írás és a számolás is több nyelven folyt. Ezt bizonyítják a tételesen összeírt kétnyelvű, illetve a magyar, horvát, német nyelvű tankönyvek is. A magyarul nem tudó tanítókat az ország több megyéjével ellentétben²² nem bocsátották el, megelégedtek azzal, hogy magyarul tanító praeceptort tartottak.

A magyar nyelvűségért és a magyar nyelv iskolai tanításért vívott harc köztudottan szerves része volt a XVIII. század végén kibontakozott és a reformkorban felerősödött nyelvmozgalomnak, s ez a nemzeti önrendelkezés és a polgári átalakulás igényéhez kapcsolódott. A magyar nyelv mint a nemzeti jelleg elsődleges hordozója, a nemzeti hovatartozás fő ismérveként jelent meg, s így a magyar nyelvű oktatás a magyar nyelv terjesztésének kitüntetett eszköze lett.

A nyelvi törekvéseket a tannyelv tekintetében kettősség jellemezte. Progresszív vonása az volt, hogy a magyar tanítási nyelvet a korszerű tudományosság, a művelődés demokratizálásának eszközeként fogták fel, mely lehetővé teszi a német

és latin nyelv háttérbe szorítását, valamint a Habsburgoktól való függetlenedést. Retrográd vonása pedig a nemzeti nyelvi egység kialakítására törekvés volt, mely a nemzetiségek nyelvének háttérbe szorítását, magyarosítást jelentett.

Az 1830. évi VIII. törvény 4. § és 5. §-ának értelmében a nemzetiségek által lakott megyék az 1830-as évektől bizottságokat alakítottak és intézkedéseket hoztak a magyar nyelv terjesztésére.²³ Mindennek racionális és érzelmi indítékai voltak. A magyar nyelv terjesztése részben a közhivatalok viseléséhez immár szükséges magyar nyelv megismerését célozta, részben a nemzeti öntudatra ébredés természetes velejárója volt, s mint ilyen, nem volt mentes bizonyos túlkapasoktól sem. A nyelvterjesztés elsődleges eszközeinek Zala megyében is az iskolákat tekintették, de a magyarosítást nem erőltették.

A sok helyen érvényesülő gyakorlattal ellentétben a népiskolai összeírásban magyarosítási törekvésekre utaló megjegyzés alig található. Ezek is csak egy-két esetben tett közvetett utalások a magyar nyelvben tett előmenetelre vagy a tanító nyelvtudására. Szent Mária és Alsómihályvec közös iskolájába járó gyerekek vizsgájáról pl. lejegyezték, hogy a „Magyar nyelvbe igen keveset”²⁴ haladtak előre, Alsó Králevcezen pedig, ahol a falu jegyzője, Kosnyák Lukács mindkét nyelven tanított az összeírásban az áll: hogy „**jobb elő menetelt fognak tenni, ha A Králevcez is oskolát fog építtetni, s jó magyar tanítót fogadni.**”²⁵

Úgy tűnik, hogy bár nyelvi ügy az országos és helyi politika szintjén jelentkezett, a Muraközi járásban a gyakorlatban ez időben tényleges hatása nem mutatható ki. Sőt, a fel-fellángoló nacionalista törekvéseket még a helyi politikai fórumok sem tették magukévá, s talán ez is hozzájárult a helyi toleráns gyakorlathoz. Degré Alajos kutatásai is ezt támasztják alá. Szerinte a megyében 1793-ban II. József nyelvi intézkedéseire fellángoló nacionalizmus hatására indult el a nyelvi harc, amikor Muraköz új földesura gróf Festetics György - kifejezetten magyarosítási szándékkal - a februári közgyűlésen indítványozta, hogy a horvátokat szorítsák rá a magyar nyelv tanulására úgy, hogy csatolják át a zágrábi egyházmegyétől a szombathelyihez, s csak magyarul tudó jegyzőket alkalmazzanak. Bár a javaslatot a megyegyűlés elfogadta, intézkedés nem történt.

Ez a magyarosítási szándék 1828-ban újra megfogalmazódott, s már Böhle András szom-

20 Kotnyek: uo. 47. l.

21 ZML. Sellyey: im.

22. Kanyar: im. 220. l, 254. l.

23. Mészáros István: A magyar nevelés története

1790-1849 Tankönyvkiadó Bp. 1968. 196-197.

24 ZML. Sellyey: im.

25 ZML. Sellyey: u.o.

bathelyi megyéspüspök is támogatta, de ez is eredménytelen maradt. A zágrábi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei szerint is ekkor még a muraközi falvakban a magyar nyelvű plébánosok mellett horvát nyelvű káplánok tevékenykedtek. Az összeírás idején a zágrábi püspök a felvidéki származású Váraljai Haulik György volt, aki ezt a tisztséget 1837-től töltötte be. Beszélt horvátul, magyarul, de egész hivatali adminisztrációjában és levelezéseiben a latin nyelvet használta, plébánosait pedig a politikai komplikációk kerülésére szólította fel. Valószínű, hogy indifferens magatartása is hozzájárult ahhoz, hogy a megfogalmazódott magyarosítási kezdeményezések ez idő tájt elszigeteltek maradtak.²⁶ A Sellyey család levéltárában található egy 1829. november 28-án Sellyey Eleknek szóló levél, melynek írója a Muraközi járásban lakó Zvornik kapitány, levélben magyarosítási szándékkal egy Muraközi magyar társaság létrehozását javasolta, mert szerinte: **„Jó és nagyon hasznos volna a népre nézve mások példájára ezt a vidéket is megmagyarosítani.”**²⁷ Sem a családi levéltárban, sem a közgyűlési jegyzőkönyvekben nincs nyoma e levélre való reagálásnak.

A megyei közgyűlések történései is adalékul szolgálhatnak a toleráns gyakorlathoz. Az 1843. november 10-én tartott közgyűlésen pl. néhányan követutasításba akarták vetetni, hogy indítványozzák az országgyűlésen a magyar nyelv kizárólagos használata érdekében praeciuisív terminus kiszabását. Ekkor Deák Ferenc szót kért és felszólalásában a figyelmet a magyar nyelv tanulásának nehézségeire, illetve a földesúr fél évszázados eredménytelen nyelvtérjesztési próbálkozásaira irányította. Deák hatására ezt az indítványt is elvetették.²⁸

A források alapján a nacionalizmus fellendülése csak az 1848-as forradalmi eseményeket megelőzően jelentkezett. Amikor pl. 1846-ban a magyar Gasparich Márk Csáktornyán prédikálni akart, a gvárdián mereven azzal utasította el, hogy: **„nem szokás, de nem is szükséges, hogy Csáktornyán évi egy napot kivéve magyar nyelvű prédikáció legyen.”**²⁹ A nacionalizmus és az elmagyarosítás ezen a vidéken csak a kiegyezést követően lángolt fel.

A korszakot, mint köztudott a kettős (normaiskolai és gyakorlati) tanítóképzés jellemezte. A népiskolák tanítóinak tudása, tapasztalata ebből adódóan igen sokszínű volt. A tanításhoz nem kellett feltétlenül tanítói végzettség, mert a közfelfogás szerint, aki a tanítandó tananyagot teljes

mértékig birtokolta, alkalmas volt annak tanítására is, pedagógiai, metodikai előképzettség nélkül.

Sok népiskolai tanító előképzettsége a latin iskola, vagy az akadémiai tagozat egy, esetleg több évfolyama, de legtöbbször csak a népiskola volt, ahol gyakorlatban praeceptorként sajátította el a tanítás mesterségét.

A Muraközi járásban az összeírás idején működő 20 tanító közül a tanítók 10%-a, mindössze 2 fő —a Perlakon tanító Rigó József és a stridói mester, Hochstadter János - végzett praeparandiát, s ugyancsak 2 tanító esetében jegyeztek fel egyértelműen (a szentgyörgyi Vugrin Ferencnél ugyanis csak az „Oskolat végzett” bejegyzés áll)²⁹ a népiskolánál magasabb iskolai végzettséget. Segédtanítókat viszont 5 anyaegyház iskolája, az iskolák 1/4-e alkalmazott. Az 5 praeceptor közül 1 praeparandiát, 1 logikát végzett. Kotnyek István adatai³⁰ alapján becsülve az 1830-40-es években a zalai tanítók és segédtanítók kb. 1/3-a rendelkezhetett a népiskolánál magasabb iskolai végzettséggel, addig ez az arány a Muraközi járásban csak 1/5 volt.

Az oktató tananyag alapos ismerete mellett fontos volt hogy a tanító értelmes, tisztá erkölcsű, jó magaviseletű ember legyen. Ennek a kritériumnak az orehovkzai mester kivételével, akinek csak a vezetéknevét jegyezték le, mindenki megfelelt, **„bizonyos Halabárecz nevű, egyersmind a számlált Helységeknek jegyzőjük is beszéli ugyan magyarul is, de a tanításra nem egészen alkalmas. Tsekély elméleti tehetségű, nem a legjobb magaviseletű; nem praeparandista.”**³¹

A tanítók jövedelme országszerte a főhivatásként végzett iskolai tanításért és a „mellékfoglalkozásként” üzött egyházi szolgálatért, községi, uradalmi vállalkozásokért, illetve az egyéb magánmunkákért kapott pénz és természetbeli járandóságokból tevődött össze.³² A különféle járandóságok mértékét (a természetbelit az 1836. évi 6. tc.³³ már szabályozta, de sok helyen nem tartották be) általában a faluval, földesúrral, szülővel, kötött kontraktusok határozták meg.

Fő járandóság a telekhasználat mellett különböző természetbeli juttatás (gabona, tűzifa, bor stb.) volt, s ehhez társult a didactrum, a tanításért kapott pénz. Általában valamennyi „munkakörből” származott valamilyen jövedelem, de ez együttesen is csak szerény megélhetést biztosított. A Muraközi járásban tanítók főleg a

26 Degré Alajos: 19. századi kísérlet magyar egyházi közigazgatás bevezetésére a Muraközben (Adalék a nemzetiségi kérdés történetéhez) In: Levéltári Szemle 1972. 2. sz. 17-21.1.

27 ZML. Sellyey: im.

28 Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei 1842-1861.

2. bővített kiadás Bp. 1903. 2. köt. 54-55. I.

29 ZML. Sellyey: im.

30 Kotnyek: im. 45. I.

jegyzői és (vagy) a kántori teendőket látták el „mellék” vagy főfoglalkozásként. A 20 tanítóból csak 7 jövedelme származott kizárólag tanításból.

A Muraközi járásban a tanítók tanításért kapott pénzbeli átlagjövedelme az összeírás alapján 163 Ft körül mozgott. Feltehetően magasabb volt a megyebeli átlagnál (a reformkor végén 125 Ft)³⁴, de nagy volt (0-300 Ft-ig) az átlagkörüli szórás.

A már említett Halabárecz nevű tanító például:

„Minden tanuló gyermek után egy köből gabonát kap, más fizetése mint Tanítónak nints. - Mint Jegyző különösen, s nem egyformán egyezkedik a Helységekkel.”³⁵

Sajátos természetbeli jövedelemben részesült Szersán Bertalan hodossáni tanító, aki: **„ételle itallal rendre házanként tartatik”**³⁶, de ugyanilyen juttatásban részesült a dommasineczi tanító Andrócsecc István is.

A falusi gyerekek szervezett és rendszeres iskolaátogatását a feudális gazdálkodás szerkezete országsszerte nem tette lehetővé.³⁷ Ez alól a Muraközi járás sem számított kivételnek, de itt nehezítette az iskolába járást a települések széttagoaltsága is.

Az egész járásban összesen 1054 iskolába járó tanulót írtak össze, de ez a sommás táblázat adatai alapján³⁸ becsülve csak az iskolás korúak 11-16%-avolt.

A gyerekek közül elsősorban a fiúk, azok is télen, s csak akkor, ha azt az időjárás lehetővé tette jártak iskolába: „Fő akadály hogy a Helységek egymástól való távolsága miatt téli üdőben sokszor ki kell maradni oskolából a tanulók(na)k kivált az apróbbak(na)k s gyengébbek(ne)k - jegyezték fel pl. az Alsó vidéken. Az iskolába járás elmulasztásának alábbi okai általánosnak mondhatók: **„többnyire sorozáshoz, vagy pásztor-ságra alkalmaztattyak gyermekeiket (...) részint az adózó népnek szegénysége, de leginkább a Szülőknek tulajdon tudatlansága.”**³⁹

Az egész tanéven át tartó rendszeresnek mondható iskolába járás csak Perlakon és Nedeliczen volt jellemző, de a mezővárosok iskolájába is elsősorban a városi gyerekek jártak rendszeresen. Kivételt jelentettek viszont Dammasinecz lakói, akik maguk fogadtak tanítót, s itt az 51 gyerek többnyire rendszeresen járt iskolába. Ez összefügghetett azzal, hogy a község lakói jómódúak voltak, pásztorokat tartottak, s feltételezhetően igényük is

volt gyermekeik iskoláztatására.

A tananyag e népiskolák többségében, mint ahogy Orehovicza iskolájánál bejegyezték: **„olvasás, írás egy kis katekismus”**⁴⁰ volt. A Dobrován, Légrádon, Perlakon, Stridón Szelniczán ezen kívül tanítottak még számtant és ortográfiát, sőt az utóbbi három iskola harmadik osztályában a latin nyelv alapjait is a kisgimnáziumba készülő gyerekeknek. Igaz Szelniczán csak annak, aki ezért külön fizetett.

Tananyagfelosztás csak Perlak, Stridó és Podturen iskolájában érvényesült, 17 iskoláról jegyezték be, hogy: **„nincs felosztva Esztendőkre, tanít olvasni és írni, vegyes magyarul és horvátul. (...) a gyermekek közönségesen addig tanulnak mig olvasni, írni és keveset számolni tudnak.”**⁴¹

A stridói mester, Hochstadter János tananyagfelosztása pl. a következő volt: **„Három esztendőre I-ő esztendőben és osztályban tanítja az a. b. c. -ét és olvasni horvátul, magyarul és németül. II-k esztendőben, és osztályban, magyarul, horvátul, németül olvasni, és írni. A III-k esztendőben, és osztályban az írás és olvasás gyakorlásán fellyül. Kátét magyarul, horvátul számvetést horvátul, Bibliát horvátul, olvasni, és írni deákul, mely osztályból az ifjak a diák 1-ső és 2-ik Gramatiára mehetnek és mentek is.”**⁴²

A tananyag ütemezése ebben az iskolában is a korabeli gyakorlat- a rendelkezésre álló tankönyveknek megfelelően történt:

I-ő Osztályban ABC Könyv magyar és német az Iskolák Számára Budán 1823. és hasonló horvát is. II-ik Osztályban, 1-ör Olvasó Könyv 2-ik része Budán 831. 2-or Lesebuch von der Rechtschaffenheit 3-or Chtenya Kniga od pravotvornoszti Budimu 831 III-ik Osztályban, a fentebbi olvasó könyveken kívül; Kis Káté magyarul, Nagy Káté horvátul 809. Budán - a Biblia tsak szóval adatik elő. Számvető Könyv magyar, horvát, német.⁴³

A Muraközi járásban úgy tűnik, a tanító tudásától, tapasztalatától, illetve a helyi körülményektől egyformán függött, hogy az alapismeretekből mit, milyen mélységben és milyen hatékonyan tanítottak meg.

Természetrajzot, földrajzot, geometriát, történelmet a járás mezővárosi iskoláiban egyáltalán nem tanítottak

31 ZML. Sellyei: im.

32 Bényei: im. 272. I.

33 Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvénycikk Bp. 1896. 32-33. I.

34 Kanyar: im. 287. I.

35 ZML. Sellyey: im.

36 ZML. Sellyey u.o.

37 Mészáros: im. 127.1.

38 ZML. Nem nemes népesség összeírásai Muraközi járás 1839.

39 ZML. Sellyey: im.

40 ZML. Sellyey: uo.

41 ZML. Sellyey: uo.

42 ZML. Sellyey: uo.

tok, bár ezeket a II. Rátio számukra előírta, s a műveltséghez, a hatékonyabb gazdálkodáshoz is szükséges lett volna. Így vélték ezt az összeírók is a Muraközi járás népiskolai helyzetének összegzésében:

„Átallyános Jegyzés: A falusi iskolákban nem csak az a,b,c-ét olvasás, írást, Bibliát, számvetést, és Kátét kellene taníttatni, hanem jónak vélnék, ha az Ifjúságnak a természet története, tudománya, a technológia, házi és mezői gazdaság, gyümölcsfák, szőlők, és kertek művelése, marhák tenyésztése, anynyira mennyire felolvasatnának, és megmagyaráztatnának.”⁴⁴

A tudásfelmérő nyilvános vizsgákat 14 iskolában az előírásoknak megfelelően, rendszeresen megtartották. Hodosánban, Szentmártonban, Dommasineczen, Orehoviczán azonban sem nyilvános vizsga, sem felügyeleti látogatás nem volt.

Szelniczán és Podturenben is, csak a helyi plébánosok kérdezték ki a gyerekeket. Nem csoda, ha csak 5 népiskolában volt jó és ugyanennyiben elfogadható a tanulók tudása. A stidói plébános Vlaskovits Ferenc kivételével az iskola működéséről, a tanulók előmeneteléről a direktorok - kötelezettségeikkel ellentétben - sehová, senkinek, semmiféle jelentést nem tettek.

Bizonyítványt az országos gyakorlatnak megfelelően, csak néhány mezővárosban Perlakon, Stridón, Csáktornyán és Nedeliczen kaptak a tanulók.

A hiányos adminisztráció és a felügyelet elégtelensége lehetetlenné tette a járás népnevelés ügyének mindenkori áttekintését, s nehezítette a Népnevelési Választmány által tervezett „hathatós intézetek” megtételét.

Az észrevétel rovatban ezért az alábbiakat javasolták:

„kötelesek legyenek a Directorok a N(eme)s Vármegyének közelebb lévő Tisztviselője közül egyet, légyen az SZ Biro, vagy Eskütt minden fél Esztendei Eacamenre meg hivni, ez pedig az Examen folytatásúl és az ifjakk tanulásban tett előmenetelekről Járásbeli Fő Biro Urnak, vagy annak, kit a Te(kin)t(e)tes Ns Vármegye az Oskolák és a népnevelés fel ügyeülésére kirendelend, s még más időközbeli tapasztalásairól is jelentést tenni, a Proba írományokat, a nevendék számát classificatioval együtt bevenni és a Tettes Választmány Elnökjének leendő beküldés végett hozzá küldeni, hogy annál fogva mind a Ta-

nulók szám, mind pedig a tanulókk a tanulásban és nevelésben mennyire lett előmenetele mindenkori evidentiába tarthasson. (...)

Jó, és tzélarányos volna azt is megrendelni, hogy Augusztus hónap végével minden Esztendőbe a tanulandó gyermekek Plébános Urak hozzájárulásával, kik egyeberánt is a gyermekek mind elméleti tehetségeiket jobban ösmérik s erköltsiségekről is tanúságot tehetnek össze íráttassanak.”⁴⁵

Az összeírók, tapasztalataik alapján a Muraközi járásban a meglévő népiskolák állapot javítását, a tanterem szám bővítését, a szünetelő iskolák újraindítását, új iskolák építését tekintették a legsürgetőbb feladatnak. Még a jelenlegi állapotok megváltoztatásához szükséges anyagi fedezet biztosítására is javaslatot tettek:

„Az oskolák felépítésére, és a lévőkk jobb karba való helyhez tetesére lehetne fordítani azon (...) pénzekk egy részét, mellyel, netalán a Helységbeli Bírák számadásainak meg vizsgálata után szótkak maradni, azonkívül a Korstma jövedelemnek is egy bizonyos részét ezen célra lehetne fordítani.”⁴⁶

Bizonyos, hogy Zala megye népiskoláztatási helyzetének megváltoztatásához, a régióbéli lemaradás ledolgozásához a Népnevelési Választmány tevékenysége, s ez az összeírás is jelentősen hozzájárult:

1848-ig a megyében 17-el nőtt a népiskolák száma, növekedett a tanulólétszám, a tanítók száma, s néhány iskola bővítésére, állagjavítására is sor került.⁴⁷

Kotnyek István tanulmányában mindezt így értékeli: **„Annak ellenére, hogy a megye népoktatásügye a választmány minden erőfeszítése ellenére sem fejlődött látványosan, a választmány tevékenysége mégsem mondható teljesen eredménytelennek. A tevékenység különösen két területen mutatható ki hosszabb távon is. Egyik a megyei közvélemény oktatásügyi orientáltsága, a másik a megye első tanítóképzőjének felállítása.”⁴⁸**

A nevelésügy felkarolásában jelentős szerepet vállalt Deák Ferenc, aki bár nem volt az oktatásügy szakértője, de mint jogász és politikus sokat tett a népoktatásért. 1840. július 27-ei követjelentésében leírt gondolata ma is aktuális üzenet: **„Minden áldozat, mi e célra fordítatik, a hazának és emberiség oltárán van letéve.”⁴⁹**

43 ZML. Sellyey: im.

44 ZML. Sellyey: uo.

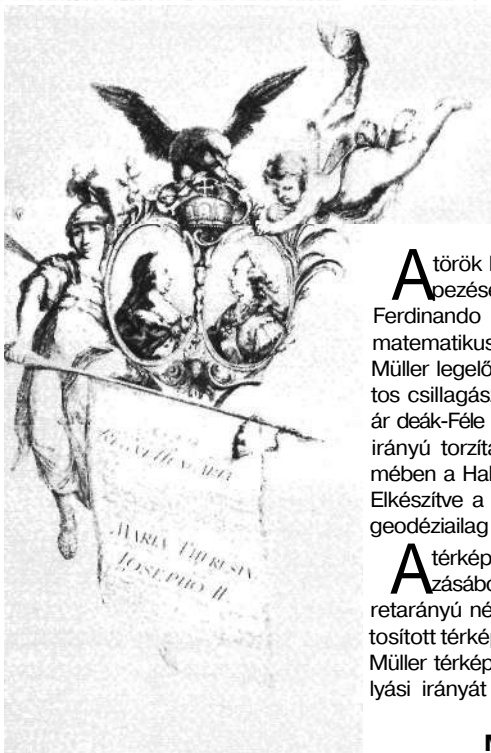
45 ZML. Sellyey: im.

46 ZML. Sellyey: uo.

47 Kanyar: im. 210-213. l.

48 Kotnyek: im. 52-53. l.

49 Kónyi: im. 545. l.; Bényi im. 360 l.

Suba János

MÜLLER IGNÁC (1727-1804) ÉS TÉRKÉPE*

Előzmények

A török kiűzése után lehetőség nyílt az ország pontosabb feltérképezésére. A térképező munkálatokat az olasz származású Luigi Ferdinando Marsigli vezette, két helyettesével, Johann Cristoph Müller matematikussal és Morando Visconti hadmérnökkel együtt. Marsigli és Müller legelőször a stratégiai fontosságú Duna vonalát mérték fel.¹ Pontos csillagászati mérésekkel meghatározták a Duna vonalát, mely a Lázár deák-Féle térkép óta, az Európa-szerte megjelent munkákban ÉNY-DK irányú torzításban szerepelt. 1699-ben a karlócai békeszerződés értelmében a Habsburg és Török Birodalom közötti határterületet mérték fel. Elkészítve a déli határ 41 szelvényből álló, kb. 1:35 000 méretarányú, geodéziailag pontos térképét.

A térképezési munkák nyomán 1709-ben a Magyar Kamara megbízásából mint vállalkozó elkészítette Magyarország 1 :550 000 méretarányú négy szelvényből álló az ország első háromszögelésekkel pontosított térképét.² Ez az első olyan térkép, amelyet hatósági szerv adott ki. Müller térképe a Duna térképi ábrázolásában is jelentős, mert annak folyási irányát már helyesen ábrázolta.

Müller Ignác

1769-ben Bécsben elkészült egy Magyarország egész területét ábrázoló - kis példányszámban sokszorosított és „bizalmasan kezelt” - térkép. Ez a térkép a maga nemében újnak volt mondható, mert az erdélyi országrészt is tartalmazta. Szerkesztője Müller Ignác hadmérnök és térképésztiszt volt.

Müller Ignác 1727-ben Székesfehérváron született. Igen fiatalon, 17 évesen beállt katonának a 2. „Újváry” gyalogezredbe. Az ezred 1751-ben Mária Terézia harmadik fiának, Ferdinánd főhercegnek nevére vette fel. Müller Ignác szépen halad a ranglétrán, 1757-ben főhadnagy, 1764-ben kapitány. Ekkor már többször előfordult, hogy a csapattól ideiglenesen térképészeti feladatokkal bízták meg, amelyeket kiválóan megoldott. Térképészeti készsége és térképei felkeltették az Udvari Haditanács figyelmét, ezért az Udvari Haditanács közvetlen parancsnoksága alatt működő kartográfiai osztályhoz osztották be.

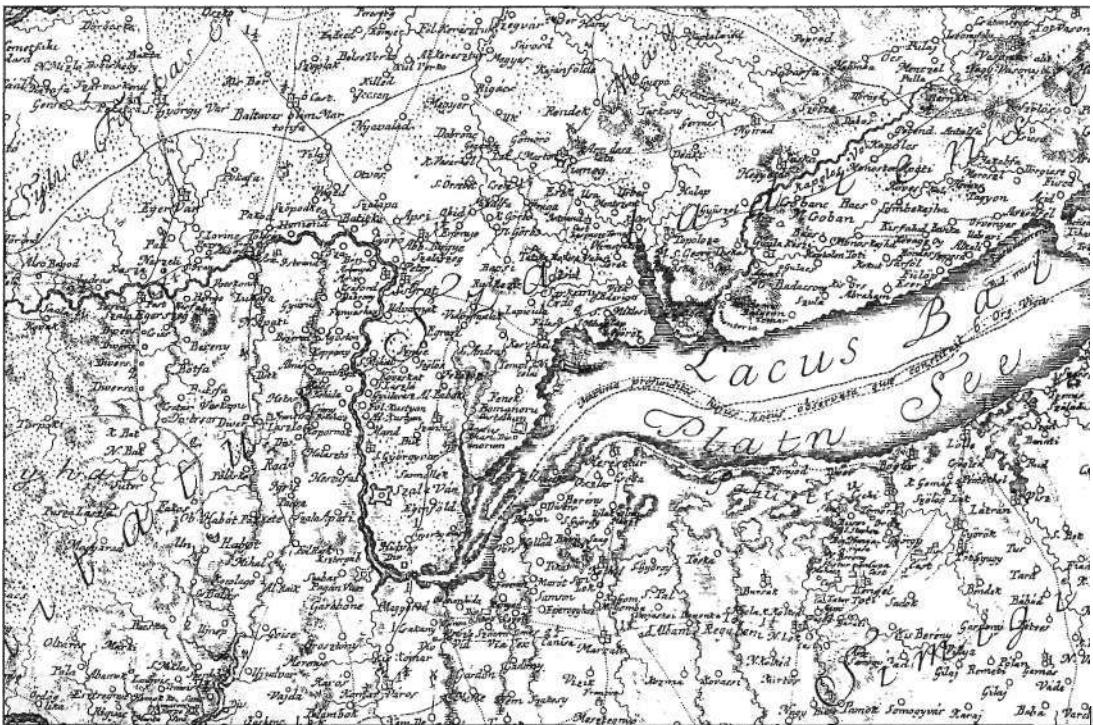
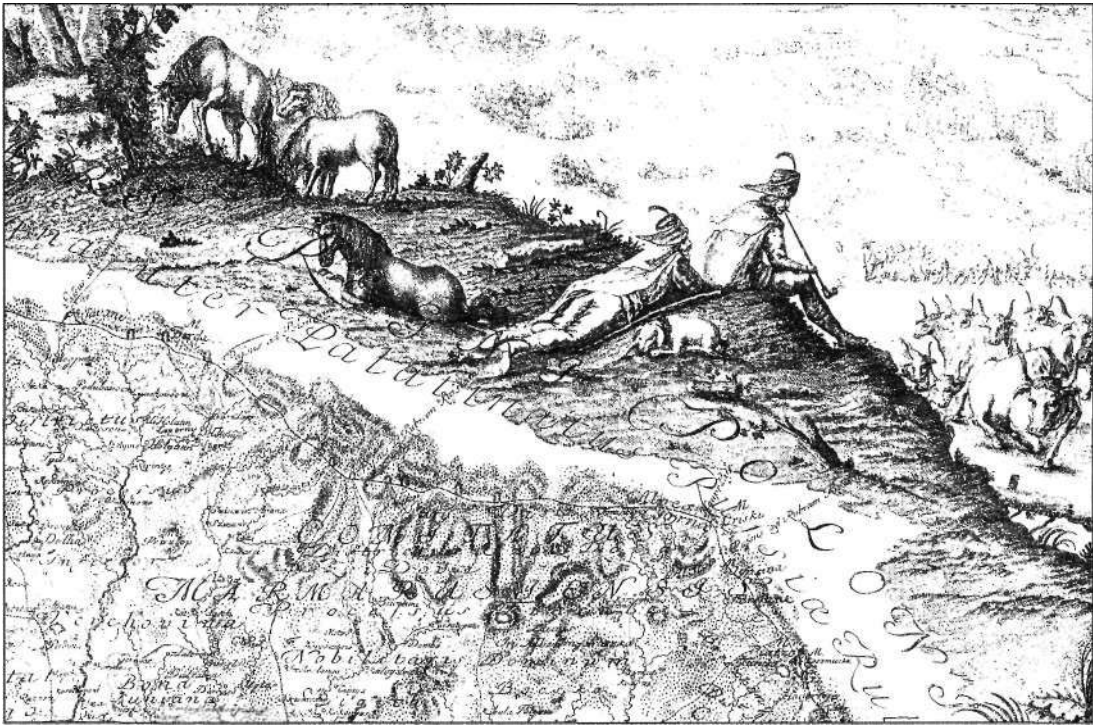
Az Udvari Haditanács parancsára ebben az időben - 1744-1764 között - a XVIII. század eleji térképek javíthatása és aktualizálása folyt, s ezek főleg az osztrák tartományokat ábrázolták. Magyarország térképének helyszíni helyesbítésére 1764-ben került sor. Ekkor önálló térképező csoportot szerveztek, amelynek Müller Ignác lett a parancsnoka. Az ő irányításával dolgozó csoport néhány év alatt minőségileg és mennyiségileg egyaránt kimagasló teljesítményt ért el, amiért Müllert 1767 áprilisában őrnaggyá, majd egy hónappal később, 1767. május 17-én alezredessé léptették elő.

Munka közben kiderült, hogy nem lesz elegendő, ha az 1709. évi Johann Christoph Müller-féle térkép alapjait javítgatják, hanem helyenként megbízható és ellenőrzött részlettérképek, másutt új felvételek alapján Magyarországnak teljesen új térképét kell megszerkeszteni. Müller Ignác a rábízott feladatot a kor adottságaihoz mérten a tőle telhető legnagyobb pontossággal oldotta meg. Az ő parancsnoksága alatt készült kéziratos térképlapokat hivatalosan is „Müller'sche Bogen”-nek (Müller-féle íveknek) nevezték; így említi azokat a „Preliminaire Flussaufnahme” (előzetes, előirányzott folyófelvétel) megszervezéséről kiadott császári rendelet is.³ E munkarészek méltán viselik az ő nevét.

A Müller Ignác-féle Magyarország térkép kézirata 1769-ben készült el. Az időközben gyakran végrehajtott ellenőrző mérések alapján megállapították, hogy ezúttal sikerült Magyarországról olyan térképet készíteni, amely az adatok száma, a feltüntetett helyeknek térbeli pontossága és helynévírása tekintetében minden eddigit felülmúl.

A Müller Ignác-féle térkép sokszorosítására csak az I. katonai felvételnek Mária Terézia által 1764-ben törvényt elrendelése után került sor. 1769 végén, vagy 1770-ben kezdődött meg az eredeti térképlapok alapján a műnek 1 : 360 000 méretarányra való redukálása, majd rézbe metszése. A litográfiai munkák 1771 tavaszán fejeződtek be.

* A „Pannónia katonai térképeken” című sorozat második része .

Müller Ignác térképének részletei

Müller Ignác térképe

Az Udvari Haditanács 1764. május 13-án elrendelte, hogy Fabris tábornok szervezze meg az országos térkép összeszerkesztését, illetve az ehhez szükséges helyszíni felmérési és háromszögelési munka végrehajtását. Lacy tábornok⁴ pedig összegyűjtetett mindenféle részlettérképet, hogy azokból Müller Ignác minél gyorsabban elkészíthesse Magyarország új, áttekintő térképét. A Müller Ignác kartográfus-csoportja számára összegyűjtött rengeteg részlettérképből négy és fél év alatt készült el az ország áttekintő térképe. A Müller-féle térképben ráismerünk a Mikoviny⁵ által szerkesztett megyei térképekre. Müller Ignác térképét elsősorban, sőt túlnyomórészt Mikoviny megyei térképeinek többé-kevésbé kész tervrajzaiból szerkesztették össze. Ez egyébként a térkép címéből is kiolvasható.⁶

Müller Ignác önállóan egy térképbe szerkesztette Magyarországot és Erdély Nagyfejedelemségét 1769-ben elkészült áttekintő térképét.⁷ A térkép 12 lapból áll; a lapok soronként is és oszloponként is más-más méretűek. Ez a különös elrendezés a könnyű összehajthatóság célját szolgálta. A teljes térkép nagysága: 241,0 X 203,5 cm (belméret), illetve 253,0 X 216,0 cm (külméret). Az egyes lapok legnagyobb mérete: 98 X 68 cm, ami a magyarországi vonatkozásban használt papírosok között igen nagy ritkaság. E térképlap papírja tehát - mint gyártmány is - ritkaság, s nyilván erre a célra készült: nagyon jó minőségű, fehérített, de nem tökéletesen simított rongypapír. Bizonyára tudatosan választották ezt a papírosfajtát, mert ennek a méretváltozása minden irányban azonos.⁸

A térkép aránymértéke: 6 germán mérföld = 122 mm, ami 4₀ = 5 germán mérföld, azaz 1 : 360 000 méretarányban felel meg. Müller Ignác térképének jelmagyarázata hármasszoros beosztású (Explicatio Signorum, - Colorum, - Litterarum) és oszloponként elkülönítve közli a térképi jelek, színek, valamint a betűk értelmezését. A jelmagyarázatban a következő jeleket találjuk (természetesen latin nyelvű magyarázattal): erődítmények, fallal kerített városok, falak nélküli városok, mezővárosok, falvak (puszták, majorok), postahivatalok, közlekedési utak, jó karban levő utak, rendes földutak, római kori utak nyomai, hajóhíd, rév, hágó (országkapu), töltések (gátak).

A déli határörvidéken a következő jeleket találjuk a térképen: tábornoki szállás; főtisztek szállása; kapitányok szállása; altisztek szállása; halármenti őrhelyek vagy őrtornyok. A színkulcs az országot négy kerületre osztja. Ezek: Cis Danubianum (az északi Felvidék); Trans Danubianum (Dunántúl); Cis Tibiscanum (Duna-Tisza köze); Trans Tibiscanum (Tiszántúl). Magyarország vármegyéinek határát keskeny zöld vonal jelöli. Vörös a határvonala Székelyföldnek, élénk sárga a szászok lakta területnek, a vámállomások halványzöld; a hét főbírósi központot sötétszürke, a kivételezett jogokkal rendelkező területeket pedig lila szín jelöli. A szászok lakta területen belül (Alsó-) Fehér vármegyéjét zöld szín keretezi és C. A.⁹ betűk jelölik.

A helységek nevei előtt álló betűjelzések száma kevés: N. = Nagy; K. = Kis; F. = Felső; A = Alsó; M. = Ma-

gyar; O. = Oláh, Walachicum; FI = (a községek, puszták stb. neve végén) Falva, A szomszédos helységeket összekötő útvonalakra írt számjegyek órákat jelentenek; vagyis azt az időt, amely alatt gyalogszettel kényelmesen eljuthattak egyik községből a másikba. További két rövidítés: „C: V:” Generalatus Varasdiensis (Varasdi fővezérség); „G. G” Generalatus Carlo Stadiensis (Károlyvárosi fővezérség).¹⁰

Mikoviny megyei térképeinek felhasználásán túl Müller Ignácnak csak a hiányzó megyéket kellett pótolnia és Erdély területét kidolgoznia. Akkor is óriási munkát végzett el Müller, amikor a hiányzó területekről négy év alatt készített jó térképeket. Ezeket a hiányzó megyei mappákat kisebb-nagyobb birtoktérképekből kellett megszerkesztenie. Sok volt a nagy kiterjedésű, térképezetlen terület is.

Az, hogy a Müller-féle térképen Mikoviny térképi vanak összeszerkesztve, elsősorban a hegy- és vízrajz teljes azonossága alapján állapítható meg. Például a Balaton ábrázolása is tökéletes átvétel Mikovinytól.¹¹ Az egyetlen város, amelyet arányszám részletes városi alaprajzzal (háztömbökkel) ábrázol: Bécs. Az alaprajzi ábrázolás módját követi Budán is, de korántsem olyan részletességgel. Pestet már csak vázlatosan ábrázolja, a továbbiakban a fallal kerített városokban pedig már keresni kell az utcák feltüntetését. Müller Ignác, aki valószínűleg maga rajzolta a térképét, a hegyábrázolásban nem alkalmazhatta azokat a finom módszereket, amelyeket Mikoviny a megyetérképeken Müllernek ugyanis 65 megyét kellett 4,8 m²-es térképlapon ábrázolnia! Ennek a rajzi kénysernek tudható be, hogy Müller térképén az enyhe lejtőket hosszú pillacsíkokkal, a meredekebbeket keresztcsíkozásal, a még meredekebb, szakadékos sziklafalakat pedig fekete festve találjuk.

Müller Ignác térképe egyike a XVIII. századi legdíszesebb mappáknak. A térképet, valamint az azon látható díszítéseket minden valószínűség szerint Müller Ignác maga tervezte és rajzolta. A térképet a bécsi Johann Christoph Winkler metszette, kb. 1769-70-ben. A rajta található díszítő rajzok a következők:

Az 1. és 4. lap Nyugati oldalán két, egymáshoz illesztett ovális keretben Mária Terézia és II. József arcképe. A kereteket jobb felől egy lebegő angyalka tartja; balról pedig egy zászlót tartó, jól megtermett nőalak látható oroszánfejű sisakban. A zászló kibontott selymén a térkép fentebb közölt, igen hosszú, latin nyelvű címe. Az ovális keretek fölött a magyar királyi korona, előlött pedig egy kiterjesztett szárnyú, jobbra tekintő sas, szájában szalaggal. A lobogó és a zászlót tartó nőalak lába a 4. lapba nyúlik be.

A 9. és 12. számú lapokon ugyancsak összefüggő kép látható. A jobb alsó sarokban egy nagy, függőleges helyzetű rajzolt kőlapra helyezték el a jelmagyarázatot (Explicatio). E fölött, és a Fogarasi havasok alatt, az Olt folyásáig nagyon szépen kidolgozott bányászjelenetet láthatunk. Két egyenruhás bányász a jelmagyarázatot tartalmazó kőlapra könyökölve beszélget. Kezükben csákány. Mögöttük a tárna bejárata. Mellettük ásó, csákánykapa és oányászputtony, mind-egyiknek a német neve az ábrán elrejtve, de megtalálható és jól olvasható.

A 10., 11., 12. és 9. lapon keresztül - egybefonódóan - szépen kidolgozott fantázia-tájkép húzódik: sok ágra szakadó folyóval, kisebb facsoportokkal tarkított lapos partokkal, sziklával, barokkosan gazdagon elnyúlva és szétterülve folytatódik négy térképlapon át. A 10. számú lap jobb oldalán a Danubius-t (Dunát) megtestesítő férfialak ül, háromágú szigonnyal. Müller Ignác ebben az alakban - a kor szokásának megfelelően - nagy valószínűséggel a saját portróját ábrázolta.

A 3. sz. lapot majdnem teljes egészében ismét fantáziakép tölti ki. Magyar táj: egy dombtető szélén két férfi heverészik; kalapjukon sastoll, csizmájukon sarkantyú, körülöttük ménes, gulya és juhnyáj. A vízen kacsák, libák; a parton egy tűzok álldogál. A térképet díszítő fantáziaképeken két tájnak az elemei ismerhetők fel. Mindkettő olyan, ahol Müller Ignác fiatal katonaeveiben megfordult: a Pozsony alatti Duna szerteágazó medre és zátonyai, valamint a Csehországban és Sziléziában látott, tornyokkal erősített és védett hidak tűnnek fel. A térkép díszítő elemei valóban kielégíthették minden felettesének egyéni hiúságból fakadó érzelmeit.

1771-ben Müller Ignácot Nagyenyedre küldték, az ottani császári birtokok és méntelepek térképezésére. Amikor ezzel elkészült, 1771. augusztus 24-én kérte az Enyed környékén létesítendő katonai csikótenyésztő telephez való beosztását. A Haditanács az erdélyi katonai csikótenyésztés főfelügyelőjévé és az Enyed környéki méntelep igazgatójává nevezte ki. Müller 1774-ben nyugdíjazását kérte. Az Udvari Haditanács mérnök-tábornoki ranggal és évi 600 forint nyugdíj megállapításával nyugállományba helyezte. Nagyenyedről Pozsonyba költözött és ott élt 1775 márciusától 1786 májusáig. 1786 júniustól 1790 júniusig Nyitrán élt, és ott dolgozott. Nyitra városába költözése egybeesik a II. József által elrendelt kataszteri felmérés kezdetével, Pozsonyba való visszatérésére viszont a császár halála után 3 hónappal került sor. Ebből kikövetkeztethető, hogy a közbeeső három és fél év alatt Müller Ignác a II. József-féle kataszteri felmérésben aktív földmérőként, vagy talán inkább térképszerkesztőként vett részt, Pozsonyba való visszatérése után ott élt 1804. április 9-én bekövetkezett haláláig.

Életpályája összefoglalva érdekesnek és sikeresnek mondható: 17 éves korában már katona, 30 éves korában főhadnagy, 37 évesen százados és egy térképészcsoporthoz tagja; 37 és 42 éves kora között szerkesztette meg Magyarország XVIII. századi legjobb térképét, s közben folyamatosan előléptették, majd két évig Erdélyben végzett térképező munkát ezredesként, végül néhány éven át méntelepi parancsnok és a katonai lötenyésztés országos főfelügyelője volt, 48 éves korában tábornoki ranggal nyugállományba vonult. 77 éves korában halt meg.

Jegyzet

- 1 J.Ch. Müller 1673-ban Nürnbergben született és 1723-ban halt meg. Hadmérnök, matematikus és térképész volt. 1696-tól Marsigli titkára volt, és részére földrajzi helymeghatározásokat végzet.
- 2 Hadtörténelmi Térképtár: B.IX. a. 491. Fallenbüchl Z.: Zur Geschichte der Ungarnkarte Johann Christoph Müllers (1709 = Magyar Könyvszemle, 1696

- 3 Fodor Ferenc: Magyarország vízrajzi térképezése II. József korában = Vízügyi Közl. 1935. és 1936.
- 4 Franz Moritz Lacy gróf tábornok Udvari Haditanács elnöke volt.
- 5 Mikoviny Sámuel Új 700? Áberfalva - 1750. mára 26): matematikus, mérnök, térképésztiszt. Korának jeles polihistora, a tudományos kartografia első magyar művelője, a magyar műszaki felsőoktatás úttörője volt. Bécsben, Altdorfban és Jénában tanult. 1727-ben Esterházy gróf hívta haza Tatára. 1728-tól 1735-ig Pozsony vármegye mérnöke volt, közben a bécsi Hadmérnöki Akadémián térképészetet tanult. 1728-tól kezdve végzett Magyarországon földrajzi helymeghatározásokat és felméréseket. 1731-ben bekapcsolódott Bél Mátyás (1696-1749) nagyszabású földrajzi vállalkozásának előkészítő munkálataiba. A Notitia Hungariae 1735-1742 között megjelent négy kötetében tizenegy megye térképe jelent meg. Térképeinek nagy része kiadatlan maradt. 1735-től Selmecbányán kamarai mérnök és a bányászati akadémia elődintézetének matematika-, mechanika-, hidraulika-előadó tanára volt. Hell József, hajdani tanítványa közreműködésével több hidraulikus bányagépet szerkesztett. Selmecbánya bányüzemeinek energiaellátására egyedülálló víztároló rendszert épített meg. Közreműködött mocsarak lecsapolásában, valamint árvízvédelmi és folyószabályozási munkákban. 1745-ben mérnökári örnagyként részt vett a sziléziai hadjáratokban. Mint kamarai mérnök út- és hidépítéssel is foglalkozott. A térképezés csillagászati, mértani, mágneses és hidrográfiai munkáiért a berlini tudományos akadémia tagjai közé választotta. Mint polihistor a mérnöki tevékenységen kívül kohászattal, erdészettel, vegyészettel is foglalkozott és rézmetszőként is jeleskedett. Mikoviny munkásságára lásd: Bendefy L.: Mikoviny Sámuel kéziratos megyei térképei, különös tekintettel a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának térképeire. MTA Könyvt., kiad. Bpest, 1974.
- 6 A térkép hosszú címe magyarul: A Magyar Királyságnak ez a legújabb térképe az ország területét megyékre, a Jász és Kun területekre, valamint a Temesi bántság területére osztotságában mutatja be. Ezen kívül rajta vannak a szomszédos országoknak határos vidékei is; így Horvátország és Szlavónia, Dalmácia, az Erdélyi Nagyfejedelemség, Bosznia, Szerbia, Bulgária és Walachia (az oláhok lakta föld) egyes részei. A felírás utal arra, hogy ezeket a területeket a térkép készültének idejében Mária Terézia császárnő- királynő, valamint II. József római császár kormányozta; a térkép készítésére pedig Lacy Mór gróf vezérkari főnök és marsall felügyelt. A mappát „a legnagyobb gondtal készített térképekből, megfelelő vizsgálatok és javítások elvégzése után, 1709-ben...” Müller Ignác, ő császári fellege főstrázsamestere szerkesztette össze.
- 7 Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Térképtára B. IX. a. 513. Jelzet (hasonló jelzet alatt található a bécsi Kriegsarchivban is.)
- 8 Ez annak a következménye, hogy a rongyszálak a papíros anyagában minden irányban vegyes megoszlásban helyezkednek el. Vízjele: kiírva ez a szó V V A N G E N, rajzos vízjegy nélkü. A betűk 3,5 mm szélesek és 30 mm magasak. Az N betűk ferde szára nem a megszokott módon, hanem - talán a metsző szórakozottságából - fordítva készültek. A „WAGEN” szó bizonyára név: a papírmalom tulajdonosának, vagy a művezetőnek a neve. Maga a malom a német-svájc-francia hármashatár közelében, Breisgau kerületében (székváros: Freiburg), a Bodeni-tó partján épült Volkersthausenben volt. Eineder, G.: The ancient papermills of the former Austro-Hungarian emiere and their watermarks. Hiversum, The Paper Publications Society, 1960 - (Monumenta Chartae Papyraceae Historiam Illustrantia. VIII. kt. 104. old.) = Az egykori Osztrák-Magyar Monarchia régi papírmalmi és azok vízjegyei.
- 9 „C A.” = Comatitus Albensis (Inferioris).
- 10 Karlstadt: Karlovac, Károlyváros, a Kulpa folyó torkolatánál.
- 11 A tó déli medencéjének közepén látható a vékony övezet, benne a felírás: „Maxima profunditas huius Lacus observata quae constituit 6 Org. (iarum) Vien. (nensium).” A medence közepe táján pedig az örvényei partok közelében: „Inendecrescente Rud. (era) muri.” Az „Inendecrescente” felírat a metsző hibájából keletkezett. Helyesen: „Lacu decrescente”, azaz „a tó (szintjének) apadásával...” stb.

Nagykanizsa, 1896-1906

Nagykanizsa, 1906-1920

Nagykanizsa, 1920-1945

Czupi Gyula
EGY VÁROS ARCAI

Szombath Tibor képeskönyve

Vannak monumentális, környezetünkben kimagasló, így vonatkoztatási ponttá váló művek Nagykanizsa történetében és könyvkiadásában - ilyen a Barbarits szerkesztette Nagykanizsa 1939-ből, a Nagykanizsa városi monográfia I. kötete 1994-ből, a Kanizsai enciklopédia 1999-ből -, vannak fontos állomásnak minősülő írások, melyek egy-egy területet (vasút, múzeum, pénzintézetek, iskolák stb.) történetét foglalják össze, vannak ezek tárházai és vegyes műfajú kötetek, ezek Halis István krónika füzetei (Zalai Krónika 1-5 kötet, 1915-1917-ig), de ilyen a négy kötet Kanizsai almanach is. Van egy tüneményes sorozatunk is - a Nagykanizsai honismereti füzetek -, teli fontos helyismereti anyaggal, szerencsére folyton gyarapodik, gazdagodik több mint 20 esztendeje. Vannak címtáraink, forrás értékű ki kicsodáink is. És vannak még a sors ajándékának minősülő kiadványai a városnak, melyek felvidítanak, andalítanak, etetik látványra éhes szemünket. Ilyenek a Nagykanizsa képeskönyvek, egy szerényebb 1975-ből és egy művészi, reprezentatív 1992-ből, ilyen A helyi védelem alatt álló építészeti értékek c. munka 1996-ból, mely kis képeivel hatalmas mennyiségű anyagot hordoz. Ezek közé az ajándékok közé tartozik **Szombath Tibor Nagykanizsa 100 éve képeslapokon** c. kötete, mely a közelmúltban jelent meg.

A várost bemutató képes levelezőlapok gyűjtésével többen foglalkoznak. A kötetet kiadó Szombath Tibor lakásától alig 200 méterre, a közeli Csengery utcában éppen a megjelenéssel egyidőben láthattam egy impozáns magángyűjteményt. Annak a gyűjtőnek is a közzététel gondolata motoszkált a fejében. Ismert a Thúry György Múzeum saját gyűjteményéből kiadott két, szép képeslapként is feladható reprintkollekciója - a Nagykanizsa a századfordulón és a Nagykanizsa a századelőn - az 1990-es évekből. A város egyéb kiadványaiban is előszeretettel használnak képeslapmásolatokat.

Tudunk és tudtunk tehát erről a kincsről. Maguk a magángyűjtemények eredeti formájukban kiállítások keretében be is mutatkoztak már. Addig azonban mindenki gondolatban jutott el, hogy egy ilyen gyűjteményt könyv alakban is meg kellene jelentetni.

Ez a kötet tehát sokak ábrándját, tervét, mások vágyát megvalósítva tett elénk egy igen gazdag és szép képeslap-sorozatot.

A komoly tartalmakat, hatalmas szövegmenyiséget, adatmenyiséget hordozó, kitartó szellemi erőfeszítést kívánó munkák mindig egy szűkebb közönség olvasmányai. Ezek az „ajándékok” azonban - azon túl, hogy valóban jól ajándékozhatók -, igazi meglepetései a könyvkiadásnak, mert a szellemi élmény sajátos formái, és „tömegesen” élvezhetők. Engednek bennünket rácsodálkozni a sokszor látott, de valójában soha rendszeresen meg nem nézett környezetünkre. Látni segítenek. S ha ez az élvezet úgy adatik meg, hogy egy huzamosabb időszakot tekint át képekben, akkor igazi élményé válhat.

Egy ember élete különböző szakaszaiban készült képeinek egymásutánja nagyon érdekes látnivaló, különösen ha az arc változásait is szemmel követhetjük általa. Általános érvényűnek érzem ezt az élményt, magamban akkor tudatosult mindez először, amikor kedves költőm, Kormos István képeskönyvéről írhattam a Jelenkorban. Az arc ilyenfajta változásának követése egy város „arcán”, arculatán szinte elemi élmény.

Esetünkben erről van szó, A képeslapok a város egy szeletének, alapvetően a központi városmagnak az utóbbi száz esztendőben „elszenvedett” átalakulását mutatja be egyetlen kötetben. Ez a sorozat természetesen dokumentáló célzatú fotókkal bőven szaporítható lenne, fontos azonban, hogy nem szaporodott, ezzel ugyanis nem a regisztrálás műfaji egyneműsége valósult csupán meg, hanem azt is megtudhatjuk, hogy egyes korszakok mit tekintettek megmutatni valónak a városból, mit gondoltak olyannak, melyen képét messzire is érdemes elküldeni, hiszen büszkék rá helyben is. És persze azt is gondolhatták, hogy azoknak a másoknak, a címzetteknek is érdekes lehet. (Néhány felvételt illetően nem egyértemű, hogy valóban képeslap-e, ez azonban a fentieket az igen kis szám miatt nem érinti.)

A kötet 1896-1906 közötti egyetlen évtizedet bemutató fejezete, az ötvenet is meghaladó képszámmal, a leggazdagabb szakasz.

Az ebben az időszakban 25 ezer körüli lélekszámmal bíró város fontos és reprezentatív, a gazdagságot is bizonyító épületei láthatók jobbára a gyakran színezett és a kezdetekkor német nyelvű feliratot is tartalmazó képeslapokon. Az utcák szélesnek, a terek méltóságot kölcsönözően nagynak hatnak a fotográfiákon. A fák hiányoznak vagy még kicsik. A Szentháromság emlék és a Török kút látható rajtuk köztéri alkotásként. Az évszázad során más helyre telepítették őket, ezt a képeslapokon is nyomon követhetjük.

Az 1906-1920-ig tartó másfél évtized már egy kataklizmát is magában foglal, de a több mint harminc kép még a békés és gazdag várost mutatja, kivételt a háború miatt épített Csengery utcai barakk-kórház látképe jelent.

Az 1920-1945-ig terjedő negyedszázad is gazdag képeslapokban. A feliratozás még mindig segít az eligazodásban. A képek fontos eleme lesz a korábbi időszakokban csak a Szentháromság emlék és a Török kút által képviselt köztéri alkotások sora, melyek mindegyike az elvesztett háborúhoz és az ország megcsonkítottságához kötődik. A 20. honvéd gyalogezred és a 48. gyalogezred emlékműve, az Országzászló emlékmű a turulmadárral, az ültetett virágból kirakott Nagymagyarország és Csonkamagyarország térkép, a Nagymagyarország emlékmű a képes levelezőlapok kompozíciójának fontos részei lesznek ebben a korszakban. Egyébként a képeken nem látszik a gazdasági visszaesés, sőt új színházépületről, postapalotáról, városi strandfürdőről „dicsekednek” a levelezőlapok.

Az újabb világégést követő húsz esztendő (1945-1965) jelenti a következő szakaszt. Ekkor már egyetlen képeslap sem jut átlagban egy-egy esztendőre.

Az elmúlt időszakokban a Fő útról nyíló utcákba jócskán betekintheztünk. Ekkor azonban a legszorosabban vett központi rész uralja a felvételeket, csupán egy saroknyira távolodunk el a Fő út Erzsébet tér csatlakozásától, amikor az Ady utca Zrínyi utca kereszteződéséig jutunk el két kép erejéig.

Egyetlen távolabbinak számító kirándulás található a képek között az Ady utcán a Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum (ma Cserháti Szakközépiskola) épületéig.

Az 1965-1995-ig tartó harminc esztendő mutatja a legszerényebb termést, 11 levelezőlapot láthatunk a korszakból.

A több kisebb képből összeálló lapok a ma is ismert épületeket mutatják, a színes felvételek még azt is felidéznek, hogyan festették ki őket. Ezek valódi színes felvételek. A korábbi időszakok színes képei fekete-fehér felvételek színezett változatai voltak. A felvételek egyik része az újonnan kialakuló lakótelep épületeit mutatja mint a fejlődő, gyarapodó város legfőbb szimbólumát, ma ezeket az épületeket jótékonyan fedi a fotókon még csak növendék platánok lombja. Vannak azonban e képek között olyanok is, melyek a megmentett építészeti értékek megőrkítésével büszkélkednek a város iránt érdeklődők előtt.

Az utolsó három lap már a borítón látható, közülük a legutolsó 1995-ben jelent meg a város első fellelt írásos említésének évfordulójára, Kanizsa 750 éves születésnapjára.

Stílszerű, informatív és néha kedvesen szubjektív a képalírások, magyarázatok szövege. Gyakran idézi a munka a klasszikussá vált városi munkákat, a korabeli Révai Lexikon Nagykanizsa szócikke szintén megjelenik a kötetben.

Térjünk vissza még egy gondolat erejéig az „arcvonásokhoz”! A sáros, majd téglával burkolt utakat felváltja a portalanított út, a légvetékek eltűnnek az utcákról, a fák lassan eltakarják az épületeket. A széles, csupasznak ható térségek járdákkal, műutakkal, fákkal népesülnek be és szűkösnek, zsúfoltabbnak tűnnek. Előttünk áll a mai város, korosan és megifjúhódottan, több elrontott részlettel, mégis szívünkhöz közel állóan.

A levelezőlap műfajának jövőbeli sorsa nem ismert előttem: Nagykanizsán - szép kötet bizonyítja - értékes múltat mondhat magáénak. Szombath Tibor gyűjtésének megjelentetésével nem csupán a képeslapokat, hanem a képeslapok által múltunk egy színes és gazdag szeletét tette számunkra könnyen hozzáférhetővé. Forrásközlés és egyben történelemnépszerűsítés ez a munka.

Kapni és adni is öröm. Abban bízom, hogy sokak nevében köszönöm Szombath Tibornak ezt a szép ajándékot és kívánom, hogy az ajándékozás minden örömét élvezhesse e könyv kapcsán.

(Szombath Tibor: Nagykanizsa 100 éve képeslapokon, Magánkiadás. Hely nélkül, 1999. 76. oldal)

Szabolcs András

LELETMENTÉS

(Egy keszthelyi padlás kincsei)

Keszthely lakosai a XVIII. század elején, kevés kivétellel magyar anyanyelvűek voltak. Az 1715-ös összeírás szerint csak elvétve akadt idegen nevű: Gieber, Göbel, Kóber család, ezek már a végvári harcok idején is Keszthelyen élhettek, egy 1625-ös összeírás végvári vitézként emlékezik róluk. Feltehetően a „NÉMETSZEGH” utcában lakhattak, erről az utcáról 1 550-ből található feljegyzés. Az utca valahol a „Kerítés”-en belül lehetett, az egykori Hajdú-, ma Bem utca tájékán. [A „Kerítés”-ről Eszes László: Feledésbe ment utcanevek Keszthelyen (Keszthely, 1981) című tanulmányának 19. oldalán olvashatók adatok.]

Clements Simon angol utazó 1715-ben keresztül utazván Keszthelyen, Krapf Alajos által a Történelmi Szemle 1921. évfolyam 118-143 számú lapjain közzétett emlékiratában, 200-300 lakóházzal tett említést „ha ugyan - ahogy írja - ... szalmával födött földszintes viskókat házaknak lehet nevezni”. Kőből rakottat csak kettőt említett: egy jó templomot és Esterházinak egy régi, javítást igénylő kastélyát. Mivel akkortájt a Fő téri plébánia templom és a ferencesek klastroma még romokban hevert ezek csak a kastély dombon akkor még állt Szent Márton templom és mai Pethő-ház lehettek. A Szent Márton templomot Festetics György 1 809-ben vásárolta meg és Festetics II. Tassiló 1880-ban bontatta el.

A „viskók” miatt nincs ok a szégyenkezésre, a 150 éves török dűlő alatt a várat magát ugyan nem, de a külső várost feldúlta a török és házeit porig égette. Sem a rosszul fizetett letelepített hajdúság, sem a jobbágy nép nem rendelkezett vagyonnal. A viskók bizonyosan náddal fedettek voltak és nem szalmával. Keszthelyen évszázados hagyománya volt a nádazóknak, nád is akadt tetemes mennyiségben.

1720-ban az Orsz. Magy. Statisztikai Hivatal: Magyarország népsűrűsége a pragmatica sanctio korában című, Budapesten 1 896-ban kiadott közleményének 448. oldalán közli, hogy Keszthelyen 434 ház állt. A derék angol utazó nem minden utcáját járhatta végig városunknak. Az sincs kizárva, hogy adatközlői adóhivatalnokot sejtettek benne és inkább letagadtak közel másfélszáz házat.

1739-ben a Festetics család szerzi meg a Keszthely mezőváros határában található birtokok nagy részét. Festetics Kristóf itt alakítja ki uradalmának központját. 1745-ben hatalmas kastélyt épít s e munkának végzéséhez sok német iparost telepít Keszthelyre. Ezek az 1769-ből származó első várostérképen „Lehenitza” néven szereplő, ma Lehel utcaként ismert területen kaptak házhelyet. (Lehen = hűbér) A Festetics uradalom utolsó iparos telepítése Festetics László korára időzíthető, amikor a Fenéki méneshöz hívott be szakembereket. Ezek a családok a kastélypark déli oldalánál, a Georgikon utcában kaptak házhelyeket.

AXVIII. és XIX. századok migrációi következtében a századunk első évtizedében dr. Opper Jenő keszthelyi származású történész már száznál jóval több német nevű családot jegyzett fel.

A valamikor Fő utcán, ma Kastély utca és a Kossuth Lajos utca Fő torig terjedő szakaszain végigsétálva, majdnem minden házon ott találjuk a „műemlékjellegű” feliratú márványtáblát. A ma sétálóutcának becézett részen lévő emeletes házak - kevés kivétellel - a XIX. század utolsó negyedében épültek. Építetőik a meggazdagodott kereskedő családok voltak. Ugyanebben az időszakban kialakult iparos dinasztiák is felépítik jellegzetes épületeiket. Ezek ugyan nincsenek márványtáblával régiesítve, de a valamikori belváros utcáiban közülük párat még ma is megtalálha-

tunk. Találunk ilyeneket a Kossuth L. utcának a Fő tértől a temetőig, helyesebben a Balatoni Múzeumig terjedő részében, a Deák, Bem, a Georgikon és az azokat keresztező utcákban. Áll ilyen ház az Erzsébet királyné utca keleti oldalán, közvetlenül a kanyar után, de még a Sopron utcában is.

Az iparos házak az utcai oldalon a telek teljes szélességét elfoglalták. A leginkább két lakásos épületek közepén nagy, fedett kocsibejáró volt, aminek a falait még ma is védik a két oldalon elhelyezett faragott kerékvető kövek. Az építető család valamikori anyagi helyzetét jól mutatja a lakások ablakainak száma. A ma még megtalálhatók között, lakásonként három, négy, sőt öt ablakos is akad. Az udvaron álltak a műhelyek és a raktárak.

Az utcán járó ember, ha nemcsak nézi, hanem látja is a házakat, ha egyáltalán van ideje, óhatatlanul kíváncsi lesz a valaha élt családok életére. Tragikus sorsú századunk utolsó hetven éve ilyen irányú érdeklődésünk kielégítésére nem sok lehetőség biztosított. A „sétáló” utcarész szép emeletes házait felépítő kereskedő családok nagy része elpusztult, vagyonuk megsemmisült, szétszóródott, könyveik, dokumentumaik, feljegyzéseik, levelezésük a szemétként került. Az iparos családok tagjait nem fenyegette a fizikai megsemmisítés tébolyult terve, de a háború utáni társadalmi rendszer, maga a végrehajtott társadalmisítás, szétszórta ezeket a családokat is.

A helytörténeti kutatás ezekkel a néprétegekkel nem foglalkozott, életmódjukat nem kutatta. Mára már adatközlők sem maradtak, akiknek emlékezéseiből össze lehetne még állítani, hogyan éltek, dolgoztak, étkeztek. Tudomásom szerint Keszthelyen e tárgyban könyv jelent meg a Reischl családról, amit Tar Ferenc történész rendezett sajtó alá.

Asors különleges kegyelme ötvenegy éve olyan régi keszthelyi házba vezérelt, ahol egy iparos család három nemzedéke lakott. A még akkor élő idősebb családtagok elbeszélései, a padláson szétszórva talált könyvek, levelezés, háziasszonyok feljegyzései, üzleti könyvek adatai szűk rést nyitottak a múlt felé. Most botcsinálta, tanulatlan helytörté-

nészként próbálom összeállítani életük egyes szegmentjeit. Lejegyzett adataimat egy hivott helytörténész talán fel tudja használni.

Az iparos házak kétlakásos megoldása jelzi azt is, hogy e házakat már a második nemzedék építtette fel, így gondoskodva a szülők tisztességes elhelyezéséről. A két generáció nem vezetett külön-külön háztartást. A német származású iparos családok több nemzedéki együttélésének jó példája ez a véletlen kiválasztott, vagy inkább megtalált család. Itt két lakásban, de közös háztartásban élt, közel száz éven át, az egymást követő három nemzedék. Az egyik lakásban az idős, iparát fiának átadó, a másikban az utód családja élt. Megható módja ez a szülőkről való gondoskodásnak. Nem szorítják ki őket a megszokott életterükből, és gondoskodnak öreg napjaik minden szükségletéről. Lakásváltás csak az idősebb család kihalta után következett be, amikor helyükre a következő, az ipart folytató nemzedék költözött.

Az egymást követő családok megbíznak egymásban, de őseik szokása szerint semmit sem bíznak a véletlenre. Már házasságkötéskor is szerződést köt egymással a vőlegény és a menyasszony. A menyasszony választást sem bízzák a véletlenre. A padlás porában akadt olyan levél, amiben a püspök ajánl arát, általa nagyon tisztelt hívének.

Kiöregedvén az iparból az apa írásos szerződéssel adja át fiának a műhelyt, kikötvén, hogy utódja milyen szolgáltatásokat köteles szülei számára biztosítani. E levelezés és szerződések részletes ismertetése, bármilyen érdekes is lenne, meghaladná e tanulmány kereteit.

Az ilyen több nemzedéki együttélésben érdekes munkamegosztás alakult ki. Az öreg mester feladata marad az alkalmazottak felügyelete, továbbképzése és az üzleti reprezentáció, azaz a műhely elismertetésének biztosítása. Az ifjú mester szerződötteti az új alkalmazottakat, biztosítja a munkához szükséges alapanyagok beszerzését, gyűjti az új megrendeléseket és a hatóságokkal tartja a kapcsolatot. Az idős mester felesége, amíg bírja, vezeti a közös háztartást, menyének feladata a gyermek felnevelése és anyósának segítése. Rendszerint az első fiút szánták az ipar

folytatójának, de ha erre fizikailag, vagy más okból nem alkalmas, akkor a soron következő fiú kerül a helyére, leány nem örökölheti az ipart, ha csak leány született, akkor egy jól választott vő veszi át a műhelyt. (Egy szíjgyártó mondta leányának századunk harmincas éveiben: „lány létedre ugyan hogy tudnál tárgyalni részeg kocsisokkal, pedig a munkát nem földbirtokos, hanem a kocsis hozza.”) Az ipar folytatására kiszemelt fiúval az általános iskola négy osztálya után elvégeztették a négy osztályos polgári iskolát is. Ennek elvégzése után került a műhelybe. Az előírt inasévek leteltével segédvizsgát tesz és utána egy - vagy több éves vándorútra megy. A céhrendszer idején az iparsegédnek képzése szigorú szabályok között történt. Ennek egyik részét a vándorlás képezte, ami az iparág fejlesztését is elősegítette. A vándorévek alatt a céhek pénzzel is segítettek az útonlevőket. A jelentősebb ipari központokban szinte minden céhnek volt szállója, ahol a céhlegény ingyen kaphatott elhelyezést, utatvalót, és ha reászorult, némi pénzösszeget is. Amennyiben valahol hosszabb időt akart eltölteni, munkát is szereztek neki. A céhrendszer 1872. évi VIII. törvénycikkkel való eltörlése után még jó ideig, megmaradt az iparsegédnek vándorlásának szokása. A több nyelven írt vándorkönyveket az egyes felekezetek legényegyesületei állították ki, és ezek vették át a régi céhszállások fenntartását is.

Egy 1900. november 1-én a keszthelyi Katolikus Legényegyletnél 338 sorszám alatt kiállított „vándor-könyv” 33. oldalától a 86. oldalig tartalmazza azokat a címeket, ahová a vándorló iparsegédnek támogatásért fordulhatnak. 33-38-ig a magyarországi, 39-48-ig az osztrák tartományok, majd ezt követően Poroszország, Bajor királyság, Szász királyság, Württembergi királyság, Badeni nagyhercegség, Hesseni nagyhercegség, Luxemburgi nagyhercegség, Svájc, Németalföld (Hollandia), Belgium, Franciaország, Anglia, Dánia, Svédország, Olaszország és Észak-Amerika helyei. A felsorolt német királyságok és nagyfejedelemségek 1871 óta a Német Birodalom tagjai voltak, de a munkakönyv így tüntette fel azokat, ahogyan ide másolódtak.

E könyvecske tulajdonosa megjárta Grázot, Salzburgot, Münchent, Frankfurt am Maint, Würzburgot, Köln, Düsseldorfot, Hannover, Hamburgot, Berlint, Prágát, Bécsset és Pozsonyon keresztül érkezik haza. A meglátogatott kisebb városokat nem soroltam fel. Vándorútja során több külhoni iparos műhelyében dolgozik több-kevesebb ideig, és mint sokat látott és tanult segéd kerül haza édesapja műhelyébe.

Az iparoscsalád többi gyermekeit is iskoláztatják. A lányokat kiházásítják, a fiúknak önálló műhely megszerzésében segítenek, vagy ha tovább akar tanulni, diplomát, de legalább is érettségi bizonyítványt adnak a kezébe.

Akétlakásos megoldás a családi összetartás kiszélesítését is biztosította. Lehetőséget adott arra, hogy a megözvegyült idős nagynéni öreg napjaira ide húzódhasson és a falura került családtagok ifjainak továbbtanítását, középiskolába járást is lehetővé tegye.

Ehhez a nagycsaládi életformához hozzátartozott az is, hogy az öregek, de a sokgyermekes fiatalok lakásának rendbentartását és a megnövekedett konyhai munkákat háztartási alkalmazottak is segítsék. A régimódi világnak megfelelően egy asztalnál ettek a családtagok, a műhely személyzete: inasok, segédok és a szolgálok. Gyakorta 20-22 fő ülte körül a nagy asztalt. Az étkezés németes volt. Reggelire tejes kávé, kiflivel, ebédre két tál étel. Vacsorára a felnőttek mindig friss vacsorát ettek, az inasok és a család gyermekei a déli maradékon osztozkodtak. Ebédnél csak vizet, vacsoránál mértékletesen bár, de bort is szolgáltak fel. Gyakran volt főtt marhahús és ilyenkor nagyon jóízű húsleves „csúszós tésztával”, amit igen ügyesen készítettek el egymástól tanulva módját a család asszonyai.

Aheti étlapot igen gondosan állították össze; egyet megőrzött számunkra, kéziratos feljegyzéseiben, a család egyik továbbtanuló ifja. A feljegyzés még a múlt századból keltezhető. Ezt igazolná a papírja és a tintája, ha megmaradt volna. Még a második világháború előtt láttam eredetijét, de a háború végén, írójának lakásával egyetemben, megsemmisült.

Az étlap keltezés nélküli és vagylagossága miatt inkább útmutatóként értékelhető.

Hétfőn húsleves metélttel, rizzsel, vagy gombóccal. Főtt marhahús káposztával és krumplival.

Kedden ugyanaz, főzelékként savanyú répa.

Szerdán tésztanap, rántott leves, vagy bab-, borsó-, vagy paradicsomleves s legtöbbször prósza kukoricalisztből.

Csütörtökön újból főtt marhahús káposztával és krumplival.

Pénteken bab, borsó, paradicsom vagy krumpli leves, utána főtt tészta túrós, darás, krumplis változatban, vagy túrós csusza. Néha zsemlyegombóc paradicsom, gomba, hagyma vagy sóska mártással utána tökök vagy répás lepény.

Szombaton a leves után kelkáposzta, lencse vagy babfőzelék.

Vasárnap ünnepi ebéd volt, változatos levelek után baromfi, borjú, sertés vagy malac sült, esetleg rántott hal, vagy tejeles sült hal, után édes tészta: fánk, csöröge, rétes, pogácsa és még sokféle más.

Usonnára alma, dió aludttej, mézes-, vajas-, vagy lekváros kenyér. Vacsora krumpli héjában vajjal, vagy disznósírral, gyakran halászlé, vagy paprikás lisztben forgatott, ropogósra sült keszeg. Télen kocsonya. A tészta napokon gulyáslevest főztek vacsorára. A főétkezésekhez kenyeret adtak bőven.

Az ősz-keszthelyiek szerint a keszeg a legizletesebb balatoni hal. A 10-15 dekás keszegeket gondosan megtisztítva, mindkét oldalon gondosan „beirdalták”. Ehhez a művelethez nagy gyakorlat kellett, hogy csak a szálkákat vágják át, de a gerincet és bordákat ne. Utána a paprikás lisztben megforgatott halakat forró olajban vagy zsírban gyors tűzön sütötték ropogósra.

Ennyi ember étkeztetéséhez telt kamrák kellett. A padlásán 1 2-15 zsák lisztet tároltak. A pincében volt a krumpli és a homok közé helyezett répa, petrezselyem és zeller, amiket ősszel vásároltak meg, amikor a pápai zöldségesek megérkeztek a piacra. Ki tudja miért ragaszkodtak a tanulmányozásra kiválasztott család asszonyai a pápai zöldségesekhez, amikor a közelebbi nagykanizsai „sáskák”

országos hírvű zöldségtermesztők voltak. Lehet, hogy azok nem jártak a keszthelyi piacra, Budapestre közvetlen vonat vitte őket és nagyobb árat kaptak termeivényeikért.

Ma már fordított a helyzet: a keszthelyi piac sokkal drágább a budapestinél.

Akamrák polcain sorakoztak a befőttes és lekváros üvegek, valamint a málna, ribizli szörpök. Külön polcon a télire eltett paradicsom sűrítvények. A gyümölcsök érésének időszakában eltevésük nagy munkát jelentett, amin az egész asszonyserég és a gyermekek hada részt vett. A szilvalekvár-főzés egész napos elfoglaltságot jelentett. Szabadtüzőn, hatalmas kondérban főzték, a keveréséhez váltott emberek kellettek. A szilvalekvárt annyira besűrítették, hogy erre a célra készített faládjában tárolhatták.

Az almát a padlásán tárolták a gerendázatról lelógó nagy hálókban; a télen érő körteket ugyanott, de szalma közé csomagolva.

A kamrában több fenekére állított nagy fahordóban állt a savanyított káposzta és répa, amit a gyerekek tapostak sűrűre.

A pincében két sorba állítva sorakoztak a boros hordók, amik jól megfértek az oda leszórt krumplival és homokba rejtett zöldségekkel.

Végül az udvaron vermelték a disznóknak való burgundi répát.

Az igazi nagycsaládi szórakozás a disznóölés volt, amiből a műhely segédeinek és inasainak is részt kellett vállalniuk. Egyszerre több disznót vágtak le, a hús nagy részét füstöléssel tartósították. A kolbászokat, sonkákat, oldalasakat, szalonnákat, csülköket és más füstölni valókat az ezzel foglalkozó szakemberekhez szállították szakavatott füstölésre. Ezeknek a szakembereknek kiválasztása is komoly feladata volt a háziasszonyoknak, mert nem minden füstölőben készült kifogástalan áru. Amikor a füstölt árut hazahozták, megtelt velük a kamra tetőről lelógatott minden rúdja, amire szellőzni felakasztották azokat. Csak így lógatva járhatta szabadon a levegő és kerülte el a penész. Mindenből annyi készült, hogy kitarson a következő disznóölésig.

Az éléskamrák újonnan feltöltéséhez nem mindig kellett pénzt kiadni. A kisebb földbir-

tokosok, földművesek a számukra végzett munkák ellenértékét, az általuk termelt javakkal egyenlítették ki, lisztet, bort, vagy hízott sertést adtak fizetség gyanánt.

A háztartási alkalmazottak a lakásban rendelkezésükre bocsátott helyiségben, az inasok és a segédek a műhelyben aludtak. Kihúzható fabútorok voltak rendszeresítve erre a célra. Összetolva ágyneműtartóként szolgáltak, napközben magasított asztalként használták őket.

Sok fehér-, ágy és asztalneműt használtak, miknek mosása nem kis gondot jelentett. Az ágy- és asztalneműket vasalás helyett mángorolták. Erre a célra a mosókonyhában ódon, vaskos faszerkezet állt rendelkezésre. Tömörlábú, fényesre gyalult, oldallal ellátott két méter hosszú és egy méter széles vastag asztallapon két fahengeren, kövekkel súlyosított ugyancsak két méter hosszú, de csak 90 cm széles nagy láda mozgott, a Kiszáradt ruhát gondosa összehajtogatva helyezték az oldalra tolt fahengerek alá, majd a nehéz ládát két oldalról mozgatva a hengerek mángorolták simára a vászonneműket.

Nyaranta jó időben a háziasszony és gyermekhada a hévízi tó lefolyásához, a „Gát”-ra ment a nagymosást elvégezni. A kimosott vásznakot a füves gátoldalra szárították és a gyerekek feladata volt azok vigyázása, nehogy az ott legelésző libák, vagy kacsák mintát lépdeljenek rájuk.

Ezeknek a nagymosásoknak idejét jól kellett kiválasztani, a hercegi uradalom a hévízi lefolyás fenekét, hogy a víz zavartalan járását biztosítsa, bivalyokkal tapostatta. Azt követő időkből a felkavart szállongó iszap miatt jó ideig alkalmatlan lett a mosásra.

A „Gát” ingyen gyógyfürdőként is szolgált a jó keszthelyieknek. Ilyen családi fürdés alkalmával a kalandosabb kedvű fiúk megismerkedtek a nem messze folyó Hidégérrel. Rátaláltak abban az akkor még ott tanyázó folyami rákokra is. Hamar megtanulták annak olyan fogási módját, amivel elérülhették a rák ollóinak fájdalmas csipéseit. A rákok, ha nem vadásztak a mederben, a vízszint alatti partszakaszban ásott lyukakban húzódtak meg. Mivel a rákok farkuk csapásá-

val hátrafelé közlekedtek, veszedelmes ollóikkal védték odúik nyílását. A tenyér tetejét az odú felső falához szorítva úgy kellett benyúlni, hogy mozdulattal össze lehessen szorítani a két ollót és egy gyors mozdulattal kellett kirántani és a partra dobni a rákot. A félénkebbek egy vastagabb fűzfavesszőt vágtak, az ág felső leveleit meghagyva lecsupaszították, alul ketté hasították, egy békát kötöztek a nyílásba és az odú közelébe a fenékre helyezték. A megmaradt levelek mozgása azonnal jelezte, hogy nem a víz sodra, hanem a rák mozgatja, ilyenkor egy kis hálót a vízbe merítve könnyen ki lehetett emelni a rákot. Az csak akkor engedte el a zsákmányát, amikor kiemelődött a vízből. A folyami rák ollóiban és a farkában lévő izmok fehér húsa ingyenc falat volt. A padlásán fellelt régi német nyelvű szakácskönyv nagyon sok elkészítési módját ismerteti.

A folyami rákok finom húsával a keszthelyi polgárok ma már nem delectálhatják magukat. Sági János a Balatoni Múzeum egykori alapítótagja 1909. június 29-én, a Vidéki Újságírók Egyesületének hévízi fogadásán mondott pohárköszöntőjében említette, hogy a Balatonban élt folyami rákok a huszadik század elején „egy éjszaka alatt eltűntek.” A rákok pusztulásának, ha nem is egy éjszaka következett be, a múlt század végén fellépett rákpestis volt az oka. Ez a betegség több ízben megismétlődött. A teljes kipusztuláshoz a természetes partszakaszok betonozása és az angolna telepítése adta meg a végső lökést.

Most letűnő századunkban, a rákokkal együtt eltűntek a régi patrícus iparos családok és velük eltűnt a családokat összetartó életforma is. Ennek az életformának visszatelepítése - ha egyáltalán még lehetséges - sokkal nagyobb feladatot jelentene, mint a „Zöld Balatoni Futár” című régió magazin VI. évfolyamának 3. számában közölt hír, hogy dr. Kiszely Pál elkezdte a rákok visszatelepítését. Ha sikerülne „visszatelepíteni” ezt a nagycsaládi életformát, hatására talán megállítható lenne a magyar nemzet pusztulásának folyamata is.

1999. június-október.

Dienes Ottó

„JAJ NEKÜNK, HA EGYSZER NEM LÁTUNK TÖBBÉ JELEKET...”

Hules Béla filozófiai írásairól

„Kezdetnek semmi nyoma, befejezésre pedig semmi kilátás.”

(XX. századi tudós mondása)

„Nem tehetünk mást, mint hogy »tesszük a dolgunkat«.

Némi önhiúsággal... Bízva, hogy »akkor« is, »ott« is »lesz«. Lesz mit *tenni*.”

(Hules Béla)

1

A két nyitó mottó - tagadhatatlan - tartalmaz némi rezignált humort, de valamiféle megfellebbezhetetlen szomorkásságot is (mint az a bizonyos „mondottam”, amit Arany János ragasztott Madách nagy műve legvégére). Tragikus elején-végén-határoeltságunkban (ebben a zseniálisan „megtervezett” bioketrecben) mindent megteszünk, hogy elhárlhatatlan fizikalitásunkat - anyagságunkat - transzcendentáljuk, létünket szellemi végtelenséggé tágítva az öröklétiség és halhatatlanság illúziójában fürödve szemlélhessük, vagy inkább érezhesük (mivel talán az érzés a létezésnek mint olyannak a fundamentális ragasztóanyaga). Az emberi létnek - persze a létnek mint olyannak - matematikai képletbe sűrítetősége szinte lehetetlen - s főképp az az úgynevezett nyugati ember számára (de ennek részletezésére most ki nem térünk!) - a test-lélek dualizmus mindiglen közbeszól, akadékoskodik (nem teljesen így a keleti ember számára). Hules szerint az ember önmagát „információtartamá”-val azonosítja (elsősorban „mentális”, „kognitív” = megismerő, a megismerésre vonatkozó tartalomra gondolva - kérdés lehetne itt, hogy mire gondolva másod-, harmad-, satöbbedik sorban -). Az „élő halott” (szegény, ártatlan Jézus is ezekkel a hulladékokkal volt körülvéve! - ez csak személyes közbeszólás) így lesz a „tartalmat vesztett” emberi lény (aki, ha már ebben a légkörben vagyunk, az örök halál birtokosa az e- és túlvilágon). Hules szerint ebből a borzongató, megborzasztó felismerésből (mármint abból, hogy egy - némi rezignáltsággal szólva - nagy zacskó SEMMI voltunk, illetve leszünk) származik ama aspirációnk, hogy „lelkünket” (értékként felfogott) halhatatlannak tudhassuk (legalább), ha már a testünk mindenféleképpen halandó (öt az entrópia falja föl). Zavarodottságunkat képtelenek vagyunk végleg eloszlatni, hiszen (elsődlegesen a vallások értelmében - a félreértések elkerülése végett itt tisztában kell lennünk azzal, hogy a buddhizmus nem vallás, mivel ateista, Krisna viszont isten) valami titokzatos valamiért „a testnek feltámadása” (Hules) is kívánatos (Isten ments’, hogy ebbe a témába belegabalyodjunk, mert olyan ez, mint a labirintus - arról nem is beszélve, hogy a legvégén nem tudnánk megkerülni a reinkarnáció tanát, s ez aztán végleg összebonyolítaná zsenge eszmélkedésünket. S arról most ne is szóljunk, hogy ténylegesen olyannyira fontos és életbevágó-e az ember számára a valamikori testben való visszatámadás a földi fizikalitásba, vagy ha nem a földibe, akkor meg miért nem elegendő a feltételezett szellemi dimenzióban való végnélküli egzisztencia - itt viszont még inkább belekeveredünk az újabb bonyolultságokba, jelesül abba, hogy egyáltalán mit akar a feltámadás mint fogalom.)

Né is lépünk most tovább, amíg erre valamiféle választ nem próbálunk adni. Itt viszont mégiscsak a teológiai feltevésekre támaszkodhatunk. Ha tehát a testnek a feltámadásáról ejtünk szót, akkor tudatában kell lennünk a következőknek. Amint már Hules is megállapította, az ember olyan lény, amely a beteljesülést hozó jövőt várja. Mivel saját magát egységnek tapasztalja, ezt a beteljesülést nem képzelheti egyszerűen a lélek beteljesülésének, ha nem tud-

ja is elgondolni egész lénye beteljesülésének „miként”-jét. A feltámadás adekvát értelmezése céljából azt is figyelembe kell venni, hogy a „test” az egész embert jelenti a Szentírásban, annak testi valóságában (az anyagtestiséget a görögök a 'szarksz' szóval fejezték ki). Ez az egész ember azonban a maga egységében több dimenzióban létező lény (anyag, szellem, természet, személy, cselekvés, öröm, szenvedés és így tovább), amelynek a beteljesülése nem kell, hogy feltétlenül egyidejűleg történjék valamennyi dimenziójában. Így az is elgondolható, hogy a személyes szellem maradandó valósága már a halálban eljut az Istennel való közvetlen közösség állapotába (az éppen nem teljesen ide illő karma-tan szerint azt mondhatnók, hogy erről majd az életminőségünk fog dönteni), és az elhunyt mégis kapcsolatban marad a világ valóságával, sorsával és így az idővel - annál is inkább, mivel a személyes szellemet a világ összvalósága értelmének, a világ végét pedig - amely, ha nem is a világ létezésének, de történetének vége - a szellem beteljesülésében való részesedésnek kell tekintenünk. Ez a beteljesülés csak akkor lesz tökéletes, ha kiterjed arra a dimenzióra is, amely anyagi mozzanatként elválaszthatatlanul hozzátartozik a szellem konkrétságához, és amelyet a beteljesültség állapotában már nem úgy kell elgondolni, hogy a mi fizikai testünk valamely pontján található. Ezzel nem azt mondjuk, hogy a feltámadást nem lehet olyan folyamatként elgondolni, amely már a halállal elkezdődik. Ami a feltámadást mint az egyes ember egész történetének láthatóvá válását illeti, az emberi közösségnek a feltámadásban bekövetkező beteljesülését a menny fogalmánál kell tisztázni (erre természetesen most nincs mód). A feltámadott testre vonatkozó spekulációknak a bibliai eszkatológia szab határt (eszkatológia' = a hittudománynak az az ága, amely a világ sorsával és elmúlásával problémáival foglalkozik, valamint azzal, hogy mi lesz az emberekkel haláluk után).

2

Hules Béla - aki mesterségét tekintve költő, de eredetileg filozófus szeretett volna lenni - e kis füzet (*Jó és Rossz, Vadamosi Füzetek, Zalaegerszeg, 1999.*) hosszabb-rövidebb esszéiben - melyek hol filozófiai, hol etikai, hol lírai jellegű tünődések, eszmélkedések; természetesen elmélyült és alapos felkészültségről tanúbizonyságot tevő szellemi háttérrel - az emberrel mint olyan-nal kapcsolatosan felmerülő minden „nagy” kérdést felvet, illetőleg azokra válaszokat keres. Nem kis intellektuális küszködéssel igyekszik megválaszolni a talán leglényegesebb kérdésre: van-e az emberi jelenségnek mint olyannak valamiféle kielégítő, elmenyugtató értelmezhetősége, egyszerűbben: célja? Az izgalmas elmélkedések folyamán kísérletet tesz arra, hogy elszakadjon a pusztán sztochasztikus (statisztikai valószínűségeen alapuló - tegyük hozzá: pusztán mechanikus evolucionista) univerzum-, lét- és életértelmezéstől, habár több alkalommal megérzi, hogy ezt egyfajta intellektuális heroizmus nélkül nem egykönnyű megtenni. Hiszen a világ összállapota jelenlegi valóságában végtelenül lehangoló és kiábrándító, mondhatnánk: ideálromboló. Jól érzi azt is, hogy borotvaélen táncol a legnagyobb kérdéseket illetően: a teológiát megpróbálja (s nem mindig sikeresen, bár ez nem is baj) elválasztani valamiképpen a józan (de nem vulgármaterialista) racionális gondolkodási formától. Egy helyütt ki is jelenti: „Ez a dolgozat nem teológiai” (merem ezt vonatkoztatni nem csak az idézetet tartalmazó írásra). A hezitálás azonban már a következő mondatban jelen van: „Viszont mindenesetre abból az alapállásból indul ki” - mármint a felvetett gondolat - „hogy a világi történések - és ezen belül az embernek - van valami feladata; az egész történéseknek (a Teremtésnek) valami célja, iránya. E nélkül az alapállás nélkül a felvetendő kérdésnek nem volna értelme” (ez persze ilyen alapvető megfogalmazásban teljes egészében benne látszik foglaltatni a teológiai értelemben vett eszkatológiában - s még mi minden húsbavágó más is!) Az általa egy lábjegyzetben hivatkozott „teológiai mozzanat”-októl nehéz megszabadulni. Ezen a dilemmán igazából nem is tudunk átlépni; de igazából mi is lenne ezen átlépés értelme? Hiszen „Kérdés: az ember fogaskereke-e a gépezetnek vagy érdekeltje. Jó lélekkel csak az utóbbit hihetjük.” Nos úgy tűnik, ezen gondolatok sincsenek messze a teológia kérdésfeltevésétől.

Sorjázna tovább a (jelenleg még megválaszolhatatlan) kérdések: ha az ember minden módon a saját javát szorgalmazza, azzal egyben „a teremtés célját”-t is szolgálja-e? Hules azt is felismeri, hogy most már az (a tervezni tudó értelmes lény) által irányított „tervezett teremtés” jóval gyorsabban halad előre (de persze lehetne egy kicsi kérdőjelet tenni), mint a sztochaikus teremtettség (a szerző nem hanyatlik tehát a nihilista fatalizmus csapdájába, hanem inkább azt mondanók, hogy felfogásbelileg egyfajta szinergizmusnak vagyunk tanúi ('szinergizmus' = a megkegyelmező Istennek és a szabad embernek a viszonyával kapcsolatos felfogása, amely szerint az üdvösség megvalósításában Isten és az ember „együtműködik” részokok módjára, mégpedig úgy, hogy az üdvösség egész művének mintegy a felét Isten, felét az ember viszi véghez....). -Természetesen nem vagyok teljesen tisztában azzal, hogy ezt a tételt mennyiben lehet Hules felfogásához idomítani; - egy dolog viszont részemről végigazságnak tűnik az e-világban: az igazán, minden hamisságtól és tautológiától mentes racionális lét- és életfelfogás azonosítható végső soron a teológiai elképzelésekkel, s az úgynevezett (ideológiává fajuló) (pozitívista) racionalizmus valójában hamis (leplezett) (negatív irányú) idealizmus, mivel a létet képtelen transzcendentálni - noha gyanús ez a fogalom minden porral táplálkozó számára...

Azonban - miután már-már megnyugvást találhattunk volna a szinergizmusban - újra előtör a kétely, amely egyúttal a (nyugat) európai értelmiségi végkövetkeztetése is, s amely nem más valójában, mint a „szabad akarat” (megint egy teológiai formula!), legvégső értelmezhetősége egy Istentől megfosztott létben: „Lehet (végül), hogy a Teremtésnek nincs valami eleve kitűzött célja. Ekkor mi (vagy a Világban [= Univerzumban, D. O.] szétszórt feltételezett intelligenciák) még mindig adhatunk (adhatnak) - mondjuk saját érdekünkben) - valamely célt neki...” (Ehhez a kényes témához ajánlom Földényi F. László A medúza pillantása című nagyesszéjét- Lánchíd Kiadó, 1990.).

Még néhány más érdekesnél érdekesebb elmélkedési szalon is elindulhatnánk (így például a „jó” és a „rossz” problémája, az „entrópia” - „negentrópia” kérdése), de maradjunk most már a kibányászott gondolati felérnél.

Hules arra is igen jól ráérez, hogy a „metafizikai” dimezió nélkül (itt most szigorúan a „jó” metafizikára tegyük a tétünket!) az ember igencsak gyorsan és könnyen visszasodródhat az állatalatti szféra kimondottan ösztönkielési hamis mennyországába (amely tökéletesen ellentétes a teológia mennyországával). Hozzá sem kell tennünk, hogy e felé a mennyország felé vonzza ma a (manipulált) világot a technika dühödt tombolása. A szerző viszi tovább a gondolatot: „Az a közeg, amely áthatja ugyan a létet, mégis azon kívüli; amelyben, amely szerint HALADUNK. Ezt neveztük el ISTEN-nek”. Istent magát persze nem láthatjuk, esetleg talán úgy, mint „végtelen távoli pontot” (jelképesen?). Hules ezen a ponton vél rájönni a legrejtettebb titokra: „Mindezek szerint az ISTEN nem egy, a többiek mellett még további entitás a Dasein világában, hanem operációs (operacionista) fogalom” (merem gondolni, hogy a helyes szó sem az 'operációs', sem az 'operacionista', hanem az 'operatív'). Ezen megállapítás szerint Isten fogalom csupán egy, csak az emberre jellemző mentális képesség, valami engramféle. A kérdés viszont itt az lehetne: vajon miért éppen ez az engram vésődött be ilyen vagy olyan murti (a megfoghatatlant megfogható ábrázolattal felruházó tárgyiaság - például egy istenszobor) formájában (a zsidóság nem ábrázol murtival, az iszlám sem) az emberiség jó részének az agyába? Egy további kérdés így hangzana: vajon a teremtő Isten (a Mindenség feltételezett létrehozója) azonos-e a fent megidézett (etikai) engrammal?

Mindenestre Hules eljut/feljut jómaga is a mai intellektuális szubjektum által (vallási értelemben már majdnemhogyan istentelenített) elképzelhető legmagasabb önvédelmi csúcsra: „Az istenhez (nem véletlenül írtunk itt most a szót kis i-vel) hozzá kell járulni, ahogy - amint írtuk - a rendszerhez (rendszerekhez) is hozzá kell járulni. Egyáltalán: mindenhez

(bármilyen) hozzá kell járulni; e nélkül egyszerűen nincs semmi" (roppant fontos ezen a ponton, hogy a „hozzájárulni”-t és a „rendszer”-t helyesen értelmezzük!). Az ember - hogy pontosan mikor, azt nehéz lenne kijelenteni - „elcsúszott környezetétől” (értsd: kiszakadt a természet közvetlen öleléséből) (= kiűzetetett az Édenkertből), íme a „bűnbeesés” (= öntudatra ébredés, amely egyrészt rettenetes veszteség, másrészt végtelen nagy, de kockázatokkal terhes nyereség), mivel „ha volna bűnbeesés előtti állapot, semmiféle ismeret nem volna lehetséges”, azaz csak a flóra és a fauna létezne, tehát nem lenne a Mindenségnek (emberi) tudata.

Az ember az egyetlen szubjektum a mi Világunkban. Az egyetlen élőlény, aki kimondhatja: Világ, „és senki sincs a környezetünkben, aki ellentmondhatna nekünk”[...] „mi vagyunk az erkölcsi szubjektum”. Ezt az egész eszmefuttatást a következő engram-ként vehetnénk be az agyunkba: **MINDEN FELELŐSSÉG AZ EMBER VÁLLÁN NYUGSZIK ISTENNEL VAGY ISTEN NÉLKÜL. DE AZ EMBER SOHASEM MAGA AZ ISTEN!** Ha az ember alázatos - furcsa paradoxon - akkor is van istene, ha nincs; ha nem alázatos, akkor sincs neki, ha van. Hules nem jut el ehhez a (talán) erőszakolt paradoxióhoz, de ő maga is kimondja, hogy az ember játssza a legveszélyesebb játékot a Világon: „Az ember - szerep”. Ha az ember „alázatos” képes maradni, akkor betartja magát a Mértéknek. A Mérték pedig maga az Isten. A Mértékvesztett ember az Isten-telen, szimbolikusan Lucifer plusz Ahrimán (Lucifer a felfuvalkodottságot táplálja, Ahrimán a gyilkos és alattomos ösztönkielést). Ők ketten a Sátán. Értsük meg végre a jelképeket!

4

Rövid és vázlatos elmfuttatásom - amely csak igen szűkösen tudta felölelni a hulesi gondolatgazdagság sokszínűségét - végén okvetlenül meg kell említenem még egy gyönyörű kis esszét, amelyet részemről eme filozófiai füzet lelkületiségének érzek. Az esszé címe: Jézus Krisztus.

Hules szerint - s szerintünk úgyszintén - Jézus Krisztus vagy Gilgames (sorolhatnánk számtalan más nevet is) „mi saját magunk vagyunk”. Ha ugyanis a legmagasabb emberi eszmeiségeket mesének (mesének tartott mítoszoknak) fogjuk fel, akkor emberi lényiségünket, a lelkeségünknek nevezett részünket tapodjuk sárba. De a lírai átszellemültséget csak hadd tolmácsolja maga a költő (filozófus): „Ez a közös emberi azonban ismét csak úgy emel a halhatatlanságba, ha felemelkedünk. Ertjük már! Gilgames és Jézus nem egyszerűen egy érdekes mese, ezek, aha, ezek épületes mesék, a mi épülésünkre lettek kitalálva, hogy ne legyünk annyira földhözragadtak, hogy egy kicsit rendesebbek legyünk, egy kicsit méltányosabbak a másikkal, mivelhogy az is ember, hogy legyünk kultúremberek...”

5

Amint tudjuk, hogy az örületbe hanyatlása előtt Nietzsche - akinek dühöngő antiklerikalizmusáról és ateizmusáról éppen eleget tudunk - keserűen rádöbrent arra, hogy a „múltat” nem lehet csak úgy „véggépp eltörölni”, a mitológiai és teológiai értékrendeket örökre a feledés vizébe fojtani. Már ő is rádöbrent arra, hogy a hagyományos értékrend („mese”, „mítosz”, „vallás”, „művészet”) szétfoszlatásával együtt foszlik szét maga a kiváltságos és tragikus helyzetben lévő emberképződmény, aki már eljutott az állatfelettség egy bizonyos fokára. A hön áhított „Übermensch” (hálás lennék az olvasónak, ha itt ezt a nietzsche-i kreatúrát nem azonosítanánk a hitleri „Übermensch”-csel) nem táplálkozhat a vadonatúj semmiből. A tragikus sorsú német filozófus az emberi lét és élet elsivatagosodásától rettent vissza.

S ha mégis Isten- és Mértékvesztett (= ugyanaz), kis betűs „übermensch”-ek akarunk lenni - mennyi, de mennyi baljós jel mutat ebbe az irányba! -, akkor: „ha így van, ha ilyen okosak leszünk, úgy kell nekünk. Úgy kell nekünk, ha nekünk elég a héja, nem kell a bele. Ha nincs kedvünk kihallani az épületesből az épet, ha nekünk csak a saját szőrös bőrünk kell, az épségünk meg csak egy semmi.”

Németh István Péter

A SZIGETLAKÓ ELSÜLLYEDT KATEDRÁLISA

„Nos, szárazon én: óceáni rabja
s tán annak is - itt -. bizz a messzeségben.
Itt én, ősz fűrttel, elhányt, rozsdamarta
töredékével annak, - miért is éltem!”
(**Illyés Gyula**)

Kicsoda is a Szigetlakó? Rögvest Robinsonra gondolkodok, akinek ahhoz hogy élni tudjon, életben maradjon, föl kellett találnia magát segítség nélkül az elemek között. Illyés Gyula - s többek még, a szellemiek, akik nem egyszer a hajótöröttek szigetnyi terénél aligha kaptak többet a létezésről - robinsoni szemmel mérték föl esélyeiket, mozgósították leleményük minden ötletét, hogy meg ne adják magukat sem a mindennapi létharcban, sem ama végsőben, amit már a mulandóság ellen vívtak. Mégpedig gyönyörűen. Ha seregszemlét tartanánk, azt látnánk, hogy mennyi tehetséges, a legerősebb férfi költőtársakhoz méltó nő bírta és bírja ezt a lehetetlen szép próbát, mit pusztá verssel kell állni. A XX. század fényes csillagai maradnak: Czóbel Minka, Karay Ilona, Nemes Nagy Ágnes, Pinczési Judit, Szécsi Margit (utóbbi a kötet egyik versének címszereplője is). S milyen jó, hogy Károlyi Amy, Takács Zsuzsa, Kiss Anna, Beney Zsuzsa, Kiss Irén, Gutai Magda, Gergely Ágnes, Rakovszky Zsuzsa, Mezey Katalin, Kemenczky Judit, Tóth Éva, Petróczi Éva, Szabó T. Anna, Imre Flóra, Kálnay Adél, Karafiáth Orsolya is teszi a dolgát napra nap! S Makay Ida!, aki 1933-ban született Pécsen. Galambosi Lászlóval és Bertók Lászlóval indult együtt. Nemzedékének sora megritkult már, ám a költőnő most írja a legtisztább hangú őszikéit. Túlzás az Arany János-i szó az újabb kötet ciklusaira? Talán: nem. Illyés Gyula is nemet jelezne: „Öregkori versek” - Arany kései, / Babits hatvan alatt írt keservei! / Hullnak a lombok! Ha így hullanak: / sugarat lövell a tar gally közt a Nap. / Köszönt az ősznek, mely ránk úgy köszönt: / rombolása résén is - meleget önt. / „Öregkori versek”, - milyen fiatal- / hitű, ha „időben” bucsuzik a dal!”

A dja isten, hogy nagyon hosszúra nyúljon ez a mives és őszinte összegzés, az emberi kor végső határáig, hiszen Makay Ida fegyelmezett artikulációja kevesebbet nem is érdemel ennyi gazdagság láttán.

A fölnevelő pannon tájat földrajzi nevek szerint ne is keressük könyve oldalain. Zamatát mindvégig ott érezzük, ám elsüllyedt kontinenssé lett a költeményekben. (Kormos István létélménye volt hasonló alámerülés-érzetű a hetvenes években!) Sziget és sziget, elmerült, déltengeri szigetek több alkalommal, lejtős partok, forró homok, atlantisi éj meg csönd és megint csak Atlantisz, s két ízben is a Titanic hajó motívuma bukkan föl, hogy visszamerülhessen a hullámsírba Makay Ida benső tájában.

Ha valami naptárlapnyi kapaszkodó után néhénénk, hogy mikor születnek a szigeten versnaplót vezető költőnő oldalai, még az évszázad felől is elbizonytalanodhatunk. (A versek hangja természetesen ezredvégi líránkét követi, már amelyben az édes-terhes Nyugat-örökség megőrzendő, átmentendő érték a jövőnek!) Nincs idő. Illetve fölfüggesztett, kitágított versidő létezik csak, akár Proustnál és Krúdyánál. Makay Ida csak évszakokról szól. Nyár van nála és ősz, és tél. Nyári napéjegyenlőség vagy éppen éjszaka. A kötet inicialitása hangsúllyal figyelmeztet erre a hamletien kiközöklött állapotra, akár Ingmar Bergman híres filmjének nyitó képsora: *A nap vége* című alkotásra gondolok. Mindkét műben a pusztá számlap, a mutatóitól megfosztott óra árvasága és az időtlenséget megtapasztaló ember riadtsága és csak lassún kiküzdött vigasza található. Huszárik Szindbád-filmje is hasonlóan indul. A toronyóra sosemvolt-időt mutat. Makay Ida pedig így ír:

*Törött rugójú óra. Nézem, forgatom
hajnal óta. Mint gerinctört állat.
Már nem mozdul benne az Idő.
Nem töri meg a halotti csöndet.
Nem mozdul. Áll, végperce óta.
Így lesz már az örökléten át.
Szemétre kerül majd. Meddig őrzi
meg a véletlen? Rekvizituma a
múltak...*

(**Csőnd, csillag!**)

Nem véletlenül emlegetek a filmirodalomból e versekhez közeli megoldásokat, mivel Makay Ida egyik költői erénye az a fajta képalkotás, képi látásmód, amit nem csupán Nyugatos mestereiig, de Kosztolányi példaképéig: Rilkéig - mint XX. századi szabadalmaztatóig - vissza lehet vezetni. Makay Ida képeiben olyan archetipusokat, jelképeket újít meg, amelyekről az úgynevezett modem kor le is mondott már. (Rilke óta.) Makay Ida rózsái, lepkei, a versbéli tájakat vagy tárgyakat körülvevő arany színei a legbeszédesebbek.

Tartsunk csak egy „rózsa-számlát” e hauptmotív darabjain! -: A költőnő rózsabokrai mellett az élettelen *rózsabogár hever*, *A régi kertben* „Hányszor volt tündöklő ezüst, / hogy holt rózsáit a dér megeszte?” aztán „Dér fölött lobbant, késő rózsa, / gyönyörű, novemberi hajnal”, majd egészen téli képbe átérve: „Égő kardvirág, vérvő rózsa közt / feslik a tél. Nagy jégvirágcsokor”, és már-már hőlderlini bánnal ábrázolva: „Az emlék süppedt földjén / a vadrózsák még nyílanak” (*Látod-e?*), s végül csak látomásban lesznek jelen, nem konkrétságukban: „kigyúlnak, piros szerelem, / föllobognak sorra a rózsák”. A rózsának - látnivaló - a mulandóság fele tartó stációival találkozunk, ahogy előre lapozzuk Makay Ida

könyvét. A kötet záró versei között pedig egyenesen a passiót végigszenvedett Krisztussal azonosítható, de még a harmadnap előtti állapotában reszket ama tövises [tűskés - krisztusi attribútum!] növény:

*A rózsabokor csontágairól
felhussan a verébsereg.
Megremeg a tetszhalott cserje.
Akár földrengés rázza meg.*

[Akár a föltámadás, mivel a következő sorokban azt látjuk, hogy a rózsza és a corpus egy és ugyanaz! - NIP.]

*Remeg, mint test a szerelemben.
Mikor a hús oltárrá változott.
És fényes, néma nyugalom száll rá,
mint hívőre, aki megáldozott.
S megleli, ringatja most a csöndet:
napfényben úszó nyárvizek.
És akik egymással betellek,
a boldogok, e földön üdvözültek.
(Akik egymással betellek)*

Makay Ida Ányos Pál és Rilke után azért ír a titkos értelmű virág hervadásáról, hogy átéreztesse olvasóival is azt az érthetlent, ama babitsi esti kérdés melankóliáját, hogy mivégre minden, ha a létezés legtokéletesebb lényei is enyészet vár: „Egek, múlandó-é tehát ez a szépség?” (Ányos Pál)

Makay Ida ettől a tudástól - Pilinszky szavával „szegény és boldog”. Ha nem lenne csoda mindaz, ami pusztul, nem volna szép, meg sem kéne siratni a veszendőségét, amitől pedig már: szent

*Mi hát a szépség, ha nem
a misztérium.*

[A lepke]

[Vagy ahogy Vasadi Péter Hölderlinje mondja: *Ami a legszebb, az a szent!*]

A lepke - nem is kell föllapoznunk az Ikonológiát - a lélek szimbóluma. Legalább annyiszor fordul elő a kötetben, ahányszor a rózsza.

*A tóparton, a sűrű zöldben megvillant
föltöttem. Eleven zafir: egy azúrkéklaple.
Mint az ég követe.*

{A lepke}

*Aranylepke. Melyik tavaszból?
Honnán száll Napban tündökölve?
Milyen tereken, korokon át?
Hová tűnik sűrűlő ködbe?*

*Milyen koronák visszfénye szárnya?
Ikonok templomi óaranya?
Leng fönn egy lepke. Eleven ékkő.
Tűnik az útvesztő időben.
Elszáll.
Mitosz. A fény. - Az aranykor maga.*

A litánia-dallamú berekesztő vers címe is: **Lepkehimnusz.**

*Nyár élő ékessége, Ti,
hogy víztükörré szálltok,
cikázó tündérrózsák.
Elröppenő virágok
Arcunk sűrölva csókkal,
és már méretlen messze,
emésztő Napkohóba,
s a hús végtelenbe.
Lét hieroglifjei.
A pillanatnak röpte.
A jel. Öröklét-fényes.
Egy szárny fényvillanása.
Aztán örök sötét lesz.*

Van valami Makay Ida pillangóinak himporán, ami szembetűnik a gyermekeknek is. A könnyű szárnyak súlyos anyagból valók. Méghozzá nemesféméből vagy drágakövekből: aranyból és zafírból testesültek meg. Nem kevesebbet jelent szín-szimbolikájuk és metafizikájuk, mint az örök életet. Léttelen darabok, mégis a tartósságot, a megbízhatóságot, az örök hűséget, a maradandóságot jelentik. Ugyanakkor az élő határok között megjelent (élettelen) végtelent. Lét és nemlét, pillanat és örökkévalóság káprázatában vagyunk itt egy tó vizébe hulló lepke sorsát észrevéve is:

*Egészen közel a szeptember:
arany palástban, arany tiarával.
Megáldjon már minden vizet.
Úszom a néma őszi tóban.
Hullt lepkékkel, bronz levelekkel.*

Az ezüst, a bronz, no meg a rozsdá már az Aranykort (vagyis az édenkertet, a paradicsomot) elveszített ember „munkás világának”, tehát mindennapi szenvedéseinek a jelképei. Aki él: fáj, s a mulandóság parancsának van alávetve, kénytelen a felszólításnak engedelmesskedni (*Elsötétült tó, A szerb temetőben*):

S mert az élő fáj, doleo - ergo sum, éppen ezért - Weöres szép szavával csak a múlandó lelhet örömkö-re is. Tudják ezt jól a Makay-versek. Emígy néz a költőnk azokra, akik nem viseltethetnek részvételt az

élőkkel szemben (Babits: *Sunt lacrimae rerum* című versének visszaéneklése is ez a 8 sor!):

*Őket nézd, a tárgyakat,
az örök-néma társakat,
a lapok, élek, a szögek,
a mértan rendje bennük.
Arc, vízió, már kőbe zárt
állandók, változatlanok,
őket nézd, a tárgyakat,
ők nem kiáltanak halált.
(Tárgyak dicséréte)*

A tárgyak így ellenpontjai a rózsáknak, amiknek nincs mértanuk, hanem egyediek, nem mérhetőek szögmérőkkel, mert mind „tisza ellentmondás”, élő s elenyészendő. Tán a legfilozofikusabb verse a költőnőnek éppen az, melyben az elpusztult rózsájáról és annak gyilkosáról: a rózsabogárról készít meglepő lírai installációt (*Rózsabogár*).

Versének irodalmi előzményei is vannak. Blake (*The Sick Rose* című) és Radnóti (*Éjszaka* című) dalai. Weöres Sándor foszília-élményének az ezerkilencszázkilencvenes években újraélt változatával találkozunk, azzal a megverselt létállapottal, aminek attól van léte, hogy már nem él. Ám ez csupán egyetlen költői-filozófiai szabadalom lenne önmagában. Makay Ida az egzisztenciális és morális tartalmát bontja ki e felfedezésnek. A hóhér és áldozat egymásrautaltságát. Amikor Pilinszky egyik legszebb, legsúlyosabb versbeli tételmondata fölzenget: „*A leghitványabb féreg kimúlása ugyanaz, mint a napfölkelte.*”

Pilinszky János sorai vendégszövegként belesimulnak Makay Ida kötetébe, a boldog költő lekoppanó hiányos vagy tagolatlan mondatainak rokonait is fölfedezzük, ám a *Szigetlakó* című könyv elvéthetetlenül saját hangot, Makay Ida szépen épülő verskatedrálisának csöndjét, muzsikáját, színes elevenségét engedi látni egy elsüllyedt és tengermélyről fölmerülő világból. Finom, míves költészet ez, nem hogy felkiáltójelekkel nem szeret élni (v. ö. Adyval), de még pontok helyett is legszívesebben a tűnődő gondolatjelet használná (*Írásjelek*). Kosztolányi azt szerette volna, hogy ha a szépség válthatná meg a világot. Makay Ida megváltás-reménye (létvígasza) is a Nyugat-elődökével s az Új Hold-as kortársakéval testvér. A mulandóság-tudattal élők s napra nap dolgukat tévő alkotók közül Illyés Gyula idézett versének további sorai - az élni segítő szorongásról - érvényesek Rá is:

*Bár halálos fagyban didereg a test,
hogy fölgyúl a lélek, bár ha jajba kezd-:
mily fényesen
segít élni bár a halálfélelem!*

(Pannónia Könyvek, 1999.)

Kilián László

AZ IDŐ HELYE ÉS A HELY IDEJE

Hurkot vetünk az idő lába elé. Kikerüli.

Hálót dobunk rá. Kibújik a hajlékony rácsokon.

Kísérletezünk vászonnal, pokróccal, hogy megfogjuk, de mint a víz, vagy a levegő elszökik. Maradnak a kísérletek.

A másik nekirugaszkodás, hogy egy-egy helyhez pályáznánk ki. Az időt az érzékeltet és mégis elvontnak megmaradót. Szívszorító és komikus küzdelem és mindezek ellenére szép szándék ez.

Fábián László ZZYX-csizió című regénye is egy az áhitott ügyes cselvetésért, csapdaállításért, időtlen idők óta folytatott szellemi háború csatái közül Az idő ellen, az időért, értünk. A *naptarregény* alcímű szövegfolyam minden olvasónak izgalmas, akit a belső élet dimenziói foglalkoztatnak. Fábián navigálásával egy mágikus esztendő pereg le előttünk, ha végigolvassuk az új regényt. Mágikus, mivel a csiziók szakásától eltérően a hónapok nevei hol a zodiákus szempontjait, hogy a régi egyházi hónapokat, hol pedig az ősi magyar hóneveket idézik. Mágikus, mert a tizenkét hónaphoz a szerző hozzátesz egy vészterhes - számmisztikák szempontból tragikus-halálos tizenharmadikat is.

*

Piskösddel, a tavasz javát hozó időszakkal indítja a regényt. Pihenős-pihégős természetszemlélődés keveredik az emlékek első eltolulásával. A későtavasz hemzsegeően virágos, kizöldellt környezetében az amerikai rokonság túldimenzionált alakjai bontakoznak ki a személyes múlt és képelet felemás ködéből. Ohio, Mariska néni, Sándor bácsi és gyerekeik; fiúk, Vili bácsi, a lányok Sandra és Diane. Közülük is Diane, aki rendhagyóan végig jelen van a regény tizenhárom fejezetében. Mikor Diane, mikor a mesélőnek rajzolt eperemberke képe és lehetséges jelentés- és emléktartalmaik visszhangzanak.

A második fejezetben (*Ikrek hava*) megjelenik Sebastien, aki egyszer epizodista, máskor amolyan Doppelgangere a mesélőnek. A meditatív, általános közegbe helyezett kalandornak itt egyikük, ott másikuk a központi alakja.

Akinek eddig kétsége lett volna, ekkor végérvényesen és a regény utolsó soráig megbizonyosodhat róla, a *ZZYX-csizió* a Proust-hagyomány szellemében íródott. Miként a modern regény egy lehetséges változatát megteremtő francia munkái/munkája(?), úgy e regény is az idő-kérdéskör befejezettnek tetsző részével, a múlttal próbál kezelhető viszonyba kerülni. Ebből a múltból merülnek fel a történelem, művelődéstörténet - vagy az abba ágyazottság illúzióját keltő utalások - illetve a mesélő, az inkább belső életükkel, érzelményeikkel megszemélyesített szereplők szubjektív emlékvilága.

Változatos módon rögzített évődések, hangulatok, miliók és életképek szorosabban vagy lazábban felfűzött ritmusa tart fogva fejezetről fejezetre.

Néhol az állóképeken belül körülírt emberi kapcsolatok, egymáshoz fűzött remények és a vágyakozások, a megélt, avagy várva-várt élmények Szentkuthy Miklóst juttatják a regénnyel foglalkozó eszébe. Fábián néhol évődő, fanyar, ironikus, másutt visszafogottan érzékenyülő helyzetábrázolásai úgy tudnak rokonai lenni a Szentkuthy munkákban fellelhető „kisvilágoknak”, hogy a regényegészben és a közvetlen szöveggörnyezetben utalnak ugyan rájuk, de sajátos és egyéni ízt spékkelnek.

Proust és Szentkuthy szépprózájában a nyugati - ha tetszik, a divatos jelzővel élve européer - életérzések fűszerei, főzetei, süteményei kerülnek a jelképes tányérra. Fábián azzal válik ettől különbözővé, hogy bár nem titkosítva, ám dekódoltan jellegzetesen magyar, közép-európai alaphelyzeteket jelenít meg, s erről később legyen szó részletesen is.

Az *Ikrek havában* megismerjük Sebastient, aki az 1880-as francia színhelyen évődik Marie asszonnyal, Claire és Yvett kisasszonyokkal. Megtudjuk: nem csak a mesélő és Sebastien tűnnek át folyton egymásba, hanem Fantin-Latour is. Mindez a csízó-címnek megfelelően, a nyári hónapra jellemző cseresznye szürettel, a friss gyümölcsből sütdő rétes készíttéssel átszőve, amely a gyaníthatóan kortársunkként megteremtett mesélő gyermekkorából dereng vissza.

A kánikula nagy szeder és szerelem mómora vonul át a színen a *Nyárhó* fejezetben. A tobzódó nővényrengeteg egyedeinek fajta szerinti végigszorolása, a pacsirták, szöcskék, bogárcák számba vétele egy igazi időkezelési-bravúrba fordul. A finom erotikával teljes leírásban a mesélő egy feltételes módban rögzített - vagy ezáltal rögzítetlen - pásztorórát tár elénk. A lírai körülírások éppen attól válnak megkapóvá, hogy bizonytalan idejűvé, kétes valóságartalmúvá lesznek: képzelet, jelen átváltozik a vágy hevítette belső idővé, belső valósággá, ha az valóság. Ha valóság a tervbe vett látogatás az öreg téglavetőnél.

A nyár sajátos és kerekesebb időtlenségét a *Kisasszony hava* mintázza meg. A tünékenység, mint megérthetetlenül lomhán vonuló halárnyék jelenik meg. A mesélő által megélt és kibeszélt, elemzett káprázat elúszik a nagy rekkenő hőségtől elcsigázott táj felett, a fürdőző mesélő is ott halad alatta és mintha a tavon evickélő hattyúk keltette asszociáció: „A Léda és a hattyús” képzelet-konstrukció felett is átlendülne a gazdátlan, ám észrevett néma árny.

A mesélőt csaknem teljesen felváltja Sebastien az addigi felállás szerinti főszerepében, amikor a *Mérték hava* részhez érünk. Az „őszi őszelemben” szürrealista képek sorjáznak elő. Megjelenik az allegorikus fonák dalmata-asszony, aki a veszendő testi öröm tárgya(?)

és jelképe egyszerre. A távolodó nyár mögött - mi szemlélődők - az álmképeknek, a bizonytalan helyű és fejezetről fejezetre visszatérő rétnek most éppen repülőszőnyeg-szerű szállódását nézzük. A sok epizódszereplő között Szindbád tűnik fel, kóborló Közélről Távól-keletig. Időből időbe, helyről helyre száguldozunk epizodistákkal, Sebastienel, de még a világvallások misztérium jegyeit is az őszi szél viszi.

A sajátos csízó *Mindszent hava* című tétele két sikon tárja fel a második őszi hónapot. Sebastien a sivatag és a közeli tengerpart tájélményeiben, a vidékhez kötődő szellemi világban jár-kelel és tűnődik és vele párhuzamosan máskor és máshoz a mesélő emlékezik a magyar 1956-os őszre, az utcai harcok körülményei között kenyéért induló pestiekre. Köztük bújik kapualjra a mesélő, aki éppen a történelmi időben találkozik a leánnyal, két év előtt félbehagyott szerelmének tárgyával.

Októberre november, *Nyilas hava* jön. Az eddig többször meglelt és elvesztett kedves hazai rét így ősz és tél fordulóján is emlékező színhellyé lesz. A szerelem, a testiség mellőzésének tudományoskodó, vagy misztikusba hajló reguláival a mesélő múltjának hevenyészett Diane (az amerikai rokon-féle)-táv szerelem-effektje cseng össze. A fejezet ezzel párhuzamos vonulata a másik történelmi szituáció, amelyben a háború (talán a második világháború) katonaszereplvényeiben ide-oda hanyódo, bizonytalanságban tartott bakáinak aktuális - múltból visszatérített - élethelyzetét látjuk kibomlani.

A *Karácsony* havában az utazó-üdüllő derűs leírásai, gondolatfutamai kerülnek párba egy a télmerengős időszakhoz illő, a karácsony szellemével rokon gyermekbarátság érzelmi-morális töltetű történetével (Z. Z. sztori). A bizalom, a barátság kiszolgáltatottsággal járó kockázatának megható adagiumát kapjuk meg a mesélőtől.

Emlékbe rövidült szerkezés (kaland a Katángszeművel), szilveszteri mulatság, az idő körüli filozofikus ödöngés vonulata! futnak a Sebastien szál mellett, amelyen ugyan a francia hős közvetlenül nem szerepel, de környezetének utalásszerű szövegbe vonása végképp amolyan skizofrén viszonyt térképez fel, amelyben a mesélő és a regény-egységeken végig vele kapcsolatban állni látszó francia egybemosódik. Ritkuló fény, év végi mulatozás, sötétülő gondolatok, tépelődő bánat lengi be a *Boldogasszony hava* című fejezetet.

És Sebastien a maga teljes regény-valójában visszatér a *Bőjtelő hava* című részben. Igazi szindbádi utazóként, kalandorként illan el a havas téltől a sivatagba, ismeretlen és távoli helyekre, városokba, kelet! háborús övezetbe, a Bajkálhoz. A fejezet izgalma vonulata a rózsacsoda, avagy csoda-rózsa gondolatkör, szimbólum-rendszer szubjektív megközelítésű kibontása.

Bőjtmás hava előhívja a mesélő képzeletéből a Zöldasszony - Feketeasszony ellentétét -, a tavasz áhításának felskicceit allegóriáját.

A tavaszi növényekkel kapcsolatos rajongás, a nosztalgikus kép Károly bácsi méhesének éledéséről jól megfér a szövegben a magyar rendszer-váltás veszélyekkel terhes tüntetésének leírásával, amikor a hidra vonult tömeg rendőr kordonnal találkozik. Időcsavargások, térugrások: a kikelet-ébresztgetés, a forrongó főváros, a Diane idézgetés képeitől a western-film-miliós, aztán a várakozó-belenyugvás hangulat rögzítéséig.

Az őszüstökű szőke herceg a *Szent György havá-*nak vissza-visszatérő epizodistája. A mesélő csupán azzal érintkezik Sebastien külső vagy belső történéseinek leírásával, a herceggel kapcsolatos ügyeivel, hogy Diane is megmutatkozik egyszer-egyszer. Az érkező tavasz közben a tél gyilkolta már-már el sem fogadott időérzetből csaknem idő-rajongás kerekedik a növény sokaság feletti örömmel összefűződve. A tavaszi nagy kizöldelésben a korábbi rózsa futam is újraéled kapcsolódva és elkülönülve a regény teljes egységében.

Minden fejezete egyszerre időszelvény és az időnek lép metszete. Ezért tudjuk elfogadni a *Hónapok hava* fejezetet, az ott továbbbaradó személyes idővizsgálatot. Ebben a kutakodásban szinte valamennyi fő-, alkalmi-fő-, illetve epizód szereplő újra színre lép. Amolyan szürrealista, időtöréses tabló tárul elénk és olvad egységgé. Itt kap összefoglaló zárlatot a regény rendre visszatérő, beszélő által közvetített, kontrolláló kitérőinek rendszere: számot vetni az itt megismert másod-főszereplő, avagy doppelgänger regényen túli holnapjával, elbűcsúszásának lehetőségével.

A részek közül talán itt a legmarkánsabb az útközbeniség, a „valahonnan valahová” érzelmi, de egyben tényszerű rögzítése. Köztes időben, repülőn, buszon, autóban a seholsincs ZZYX felé, vagy már odaérve, Amerikában, keleti vagy nyugati sivatagban. Szemlélődési pozícióban, mégis megérintve a helytől, amely egyszer áll, másszor elszuhan.

A csízió ugyan azzal ér a végéhez, hogy visszajutottunk a *Szent György hava* és a *Hónapok hava* párosától a *Pünkösdi haváig* és nyitva marad a lehetőség: kezdjük az elejétől, a csízió megint érkező hónapjával, de a mesélő finom utalásokkal, a hangsúlyokkal mégis nyugodpontra teszi a szöveget. A misztikus szöveg, mintha a mesezárás eszközeivel jutna az utolsó sorhoz, és (boldogan) éltek, amíg meg nem haltak; a megteremtett világ forog, kavargog tovább a maga totalitásában. A regény pörög tovább, mint egy perpetuum mobile. Forog, te menj tovább.

*

Mi viszont nem mehetünk tovább, amíg Fábíán László Kárpát-medecéhez dekódoltan kötődő regénybeli történeteinek vagy gondolatmeneteinek Proust, illetve Szentkuthy prózájával sejtített közösségét és különbözősését nem járjuk

jobban körbe. Szerzőnk mai regényét írt, benne viszont láthatjuk mindazon változásokat, amelyek Proust, illetve Szentkuthy óta történtek a prózában. Fábíán ugyanannyira az európai értékek alapján áll, mint a két nagy előd, azok jegyében értelmeződik regénye mind a szó általános kulturális, mind morális értelmében, de sajátos ízt ad ennek az értékrendnek, hogy a dekódolt magyar és egykori vasfüggönyön inneni jelenségeket, ezt a múltat a szövegben beljebb viszi Európába, mint azt a Lajtán túli európaiak többsége elgondolná, azaz éppen annyira viszi beljebb a föld-részre, amennyivel beljebb is van, ha sokan el is felejtették, el is felejtették. Ugyanazon a hangon beszél a régi helyi világról, annak szelleméről, jellegzetes eseményeiről, mint amilyen természetességgel él ebben a közegben a sok bibliai utalás, a Kleisttel, Ibsennel kapcsolatba hozható több szövegstigma. A szöveg szövetén rendre találkoznak francia, angol, német, olasz és latin vendég-anyaggal: ez még szorosabbra vonja a szálakat. Fábíán azonos súllyal emlékezett az Énekek énekére és a magyar Halotti Beszédre. Nem egyszer Európa érintkezései is szemünk elé tűnnek: a Korán világa, vagy J. L. Borges fogalmi villannak fel.

A ZZYX-csízió mesterien mutatja be, miként lehet elegánsan időben és térben csavarogni. Szinte a teljes glóbuszt beutazzuk a regényt olvasva, de ez a csavargás az időutazásokban is legalább ilyen gazdag. A hely- és időforgatás közben az életszeretet néha nosztalgia gyanús kitérők és a szöveg sodrását meglóditó részek, amelyek - ha önmagában csak ezt a vonalat vizsgáljuk - egységgé tudnak gömbölyödni. Ilyenek az étkezések, a növények és állatok, mint örömforrások; hol a művelésük, hogy a termésük, hol a feldolgozásuk, hol a jelenlétük vagy hangjuk ad időtlen biztonságot a regényben andalgónak.

Mint az eddigi leirtakból is kitűnik, Fábíán László regénye rendkívül sokrétű. Egységének sok, már eddig is több helyütt felsorolt eszköze mellett fontos még említést tenni arról, hogy gyakran ismételt meg egy-egy utalást, melyek formailag is különbözhetnek, de még az azonosság direktbb felismertetésekor is érezkeljük: köt az előző szöveghelyhez, ugyanakkor az itt kialakult beszédkörnyezet átértelmezi, lebontja, kiegészíti a korábbi tartalmat. A regény mikroklimás eszközei közül is érdemes szóvá tenni, hogy az író sűrűn él egy jellegzetes ismétlődő morféma szerkezet fajtájával. Mintha keresné az alkalmat, hogy a jelző és a jelzett azonos vagy hasonló szótövű, alakú legyen. Egyszer figura etimologicát alkalmaz, máskor a líra világából áthozott szójátékos mondategységeket ír le, ezzel is pezsdítve a szöveget, vagy segítve a megcélzott érzelmi háttérrel.

A könyv hátán kis idézet olvashatunk, amelyből arról értesülhetünk, hogy minden regény egy-egy remény, amellyel a „reményiró” becsapja olvasóját. Nos, aki kellő figyelemmel olvassa Fábíán László művét, annak nem kell attól tartania, hogy rászédik.

[Kortárs Kiadó, 1998.]

Margittai Gábor

TÚLÉLŐK HAGYATÉKA

Rémült gyerekarok: fájdalmasan összeszorított Rajkak, szabadkozó, sápadt mosolyok, kismemizett gyerekarok: rézgálicos fiolát szájához emelő mostohalányé, visszadobott, összetört árvalányoké, megsemmisülten támolygó cigányfiúé, elszürkült gyermekarcok: megmerevedett, vágytalan, lemondó vonások - és a beomlott, besüppedt, bedohosodott régi úri világ törmelékei, egy mindig halálközeli, reménytelen és szeretetlen gyermekvilág és egy halálon túli, száműzött és fölmozdított történelmi álmovilág egymásbafonódó emléke a főszereplője Kálnay Adél legújabb novelláinak is. Az emlékezés, az emlékező. De legfőképpen az arcokat, a kifosztott felvidéki kastélyokat, egy letűnt tárgyi rend kallódó relikviáit, az emlékezés Völgyeit, veszedelmes Határsávjait és a mindig tengerként hullámozó gyermekkori dombtetőket elfátyolozó nosztalgia fojtó légköre, a gyermekmúlt régiszagú és fájdalmas öröksége, amely novellából novellába (s kötetből kötetbe) áramolva, a rémület, a megalázottság és a halálközöny egyenletes félhomályával von be mindent és mindenkit. A szerzőnek többnyire egyetlen meghatározó hangnemet, a szereplőknek egyetlen sorslehetőséget, az olvasónak pedig egyetlen, kizárólagos nézőpontot engedélyezve. Az *Örökségben*, Kálnay Adél hetedik kötetében, akár csak a *Fénykép anyáin* kezében (1992), a *Szindbád ismét elindul* (1994) és a *Kövek ideje* (1996) című novellagyűjteményekben az elérhetetlen vagy kitörölhetetlen múlt, az emlékezés kényszerű monotonája elemi erővel szabja meg a hősök sorsát, rajzolja ki lassan, töredékesen rekonstruálódó élettörténetük, személyiségük kontúrjait; s e hősök olyannyira foglyai a gyermekvilágnak, a mindenkor beszélt olyannyira ráhagyatkozik a gyermeklét ambivalens nosztalgiájának irodalmi toposzára, hogy a múlt rendszerint pusztán gyermekkoroként, a gyermekkor pedig eltűnőiben lévő, mégis mindörökké lezárhatatlan-leküzdhetetlen múltidőként jelenik meg az írásokban.

Kálnay Adél gyerekhősei: a bankárnak nevelt, mert mezei munkára alkalmatlan parasztfiú, a romos kastélyban nyaraló, a falusiakat kislánykísértetre emlékeztető rokonlányka, a társadalom mélyrétegeiből fölkapaszkodni igyekvő, de nevelőszülei előítéleteivel sújtott, elbujdosó árvaházi cigányfiú, az internált arisztokratalány tündöklését és tragédiáját megütközve bámuló naplóíró gimnazista, a gyermekkori emlékeit és tereit számláló fodrásznő vagy a haldokló apjához hazatérő színésznőcske, ezek a *mogorvaságban*, *szótlanságban* és *félelemben*, magányban cseperedő, csupa *nem a mi fajtánk*-gyerekek, mind a sors- és szövegszerű múlt fog-

ságában vergődnek. Ettől lesznek mindnyájan olyan fojtottan álomszerűek, s elgyötörtek attól, *hogy a jelen hirtelen elvesztheti a színét, és kifakulhat, s közben az emlékei(k) pedig egyre színesebbek és eleve-nebbek lesznek* (129-130.), olyan alakatlanok és beteljesületlenek: szembeszökően egyformák - egyetlen emlékfolyam sokarcú, de közös lelkű, kollektív alanyai. A fájdalmas emlékekben, emlékezés-kényszerben [*az emlékek, azok rettenetesen tudnak fájni. Csak nézem őket, mint a moziban.* (136.)] mindig ott lappanganak a gyerekhősök családi drámái is: az árvaság, a kitelepítés, az elzúllott szülők, a kíméletlen összülék, az ellenséges rokonok csonka környezeté, amely úgyszintén egyetlen közös családi drámává áll össze. Ez a család - széthulló történelmi alakzatként - a hiány, a magány és a tanácsstalanság metaforája: erős ük- és nagyanyák, szelid és bölcs vagy bűnöző hajlamú, de mindig gyöngé és esendő férfiak, valamint holtukban is meghatározó, makacs anyák harca egymással, akik kegyetlenül matriarchális világot teremtenek maguk és gyámoltalan gyermekeik köré - a hiány és szeretetnélküliség matriarchátusát. A Kálnay-novellák egyetlen múlt, egyetlen családi dráma és egyetlen drámái érzés, a szeretet- és biztonság-vágy gazdag variációi tehát, bennük a teljesség iránti gyermekkori vágy emlékei ködlenek föl, hiszen a *biztonságot jelképezik ezek az álmok, a biztonság utáni vágyat, ami azóta hiányzik, amióta eljöttek onnan, az egyetlen helyről, ahol ottalóm alatt állt, különös, nem embertől való ottalóm alatt* (114.) vagy amint a *Fénykép anyám kezében* című kötetben olvasható, *Olyan volt most, mintha nem is önálló lény lenne, hanem az Egésznek parányi kis része, egy csepp, ami azonban nem hiányozhat a tökéletességből. Biztonságban volt, félelem nélküli, erőt adó biztonságban* (*Az idő őrzői*, 10.).

Sem a gyerekkori emlékeket idéző történetmondásban, sem az ezzel járó bús-nosztalgikus hangvételben és teljesség-nosztalgiában nincs tehát poétikai-tematikai kuriozitás, az *Örökség* novelláinak, a korábbi kötetek írásaihoz hasonlóan, éppen e szerénység és takarékoság a szembeötlő sajátosságuk. Klasszikus veretű és formájú kisprózák ezek, az élettörténet-rekonstrukció, a merengő-önkínzó múltidézés kalandozó, mégis határozott egyenesvonalúságát követik: életek meséi, nagyon szelid, nagyon dísztelen és nagyon együttérző hangon előadva. Kálnay Adél, mint általában azok, akik szeretik a köveket, a régi kőpadokból, völgyfalakból kihasadó szilánkokat vagy a tengerparti kavicsokat, szelid, nőiesen tartózkodó és szemérmes író, idegen tőle a formai virtuozitás; Kálnay Adél nem is formagazdag, novellái mindig ugyanazzal az egyszerűséggel és egyneműséggel, ugyanazzal

a gyermeki naivitással fogalmazódnak meg. És ha az örökös gyermek(lány)-látószög szükségképp terem formásan és sokszor hitelesen ábrándos, intakt írásműveket, ebben a naivitásban mindig erő, feszültség és kihívás van: a vállalt gyermekség és nőiség ereje, feszültsége és kihívása. Kézenfekvő (ezért nem tökéletes) irodalomtörténeti párhuzam Kaffka Margit sokkal ornamentikusabban és asszonyosabban lírai prózája, annak minden aggályos és kései női nosztalgiájával, csúnyácska Terézkeívél, a lélektani bibelődés erotikájával, a halk és kecses (a Kálnayénál hangosabb és kecsesebb) prózapoezissal, a kisvárosi, falusi hátterekkel és a múlt sötét szövevényével, vergődő nőalakjaival, kamaszaival. Hiszen Kálnay novelláiban is ott lebegnek a kaffkai nőpolgár hangulatai, dekorációi és ódon szépségei, a lélekérzékelés gondossága (és kizárólagossága), a gyermekvilág iránti anyás, asszonyos szeretet, az emlékeibe zárt ember klausztrófiája és halálfélelme, valamint a (leány)álom (leány)misztikája, ám Kálnay novellái nyíltabban, közvetlenebbül sáfárkodnak egyetlen életrajz örökségével, sokkal kevésbé képesek elszakadni az (ön)életrajzírás alaphelyzetétől, nehezebben bíróznak meg a szerepjátékok, alakmás-formálások kihívásaival, mint a Kaffka Margitéi. A kötetben egyetlen élet meséjét követhetjük nyomon, az *Örökség* így valójában egy (család)regény történetét is adhatná, változtatott szereplőkkel, nézőpontokkal, bizonyos esetek újrameselésével és párhuzamokkal; s a novellák diszkrétén lezáródnak ugyan, ám szempillantás múlva ugyanazzal a dísztelen, múltidéző szürkeséggel, szeretetelli szorongással folytatódnak, továbbfűzve vagy újakezdve-variálva az élettörténetet (ezt tapasztaljuk a *Hazatalálni* és a *Csak számolni háromig* című novellában), az emlékezés végtelenségének, berekeszthetetlenségének képzetét keltve az olvasóban. Az író nem tudja, nem akarja kiszabadítani magát a nosztalgia folyondáraiból, s ennek következménye, hogy a környezetrajzok, az események: a külvilág keretül szolgál csupán, tőle azonmód a gyermekmúlt emlék- és álmvilágába süppednek a szereplők, mindnyájan, múlt-morfinistaként, az emlékezés ürügyeit, alkalmait kutatva sóváran. Azzal a révülettel és sóvárgással, amellyel a tisztázatlan múltú és örökségű emberek kutatnak. Ám sem az elnagyolt, elvont és így gyakran ellaposított, noha a visszarévedés támpontjait: az otthonosságot jelentő kültér képei, sem a minduntalan eluralkodó, lélektanilag figyelmesen és érzékenyen megformált belső monológok többnyire nem elég karakteresek, pontosak és hiánytalanok ahhoz, hogy révbe kormányozhassák a novellákat. Kálnay Adél nem mindig tudja, bár szeretné

magát elkötelezni a külvilágot, az élettörténeti eseményeket magába olvasztó, mélyen, drámaian és szabadon asszociatív, lélektani nézőpont mellett, nem bontja föl elég határozottan és féktelenül az életrajz-mesélő személyiség belső, intim és eredendően kissé egyhangú linearitását. Szereplői szenvedő, de illemtudó, eminens kislányok, naplóíró bakfisok, a család - olykor tébolyult - akaratát tűzön-vízen át megvalósító gyerekek - csupa egyszerű, tagolatlan, igazából drámaiatlan lélek. Az aprólékos lélektani realizmus csupán villanásnyi (bár sokszor mélyre világító), s mivel a tér érzékeltetése többnyire szegényes, általánosabb-parabolisztikusabb vagy magától értetődő, otthonos helyek jelennek meg az írásokban. Tér-, idő- és személyiség-emblémákat kapunk tehát, emblematisus lelkeket, önálló hang és beszédkészség nélkül, amelyeket hol mértékletesen, a személyiség mélyrétegeiben nem vájkálva, finom fővonalakkal mutat be a szerző, ilyen például Aliz a *Kép a falon*ban, a *Kedves Naplóm!* lányalakja, a kallódó színésznő, hol pedig túlzottan vázlatosan, mint a bankártanoncot, a vélnegény tanárembert és a megvakuló Annát. Ez a helyenkénti túlzott általánoság, ez az egyszínűség és -hangúság: a hiányok és a múltak kényszere indokolatlanul hangsúlyossá teszi a szerzői jelenléte ezekben a szövegekben, elszegényítve az emlékezés és az emlékező szépprózai életfikcióját, elvonva figyelmünket a történetről. A dikció dísztelensége itt kopottassá és sokszor unalmassá-unottá válik, fárasztó és hiteltelen a furcsán, szikáron tekervényes, de gyanúsán mindentudó gyermekbeszéd, kiszámítható a múltbafordulás - ezen a módon - valójában múlttalanító, külvilágtalanító hiánypoétikája, és különös a hűtlen szerző, aki olykor türelmetlenül magára hagyja, megelőzi az önmagukat értelmező, rekonstruáló hősöket: *Ezt a különös képességét azonban nem ajándéknak, hanem büntetésnek tartotta, az egész életét tönkretette, soha nem tudott igazán elégedett lenni, hogyan is tehette volna, mikor más éppen nyomorultul élt a közelében* (162.). A *Hazatalálni* című novella az egyik legkevésbé sikerült írásmű, a narráció szelíd átmeneteit, folyamatosságát megbontó hirtelen, nyers elbeszélői fordulatok döccenői (*Éjszaka különben se szokta tudni, hol van. Figyelni szokott kifelé, és csak nagy sokára talál rá a valóságra. Annyi helyen volt már, nem csoda. A legrosszabb hely mégiscsak az intézet volt.* (55.)) a visszarévedés laza asszociációs logikáját mesterkéltté teszik, minduntalan a szereplőjét megalkotó szerző poétikai, alkotástechnikai nehézségeire hívta fel a figyelmet. A terjedelmesebb írások nem elég feszesek, de a *Kép a falon* a kötet legjobb írása még akkor is, ha az elbeszélő

aggályoskodó maximaiizmusa veszélyezteti a történet és a kislány életteli misztikumát. Ám elmélyültebb (és célszerűtlenebb) empátiával megírt novelláiban Kálnay írói és női diszkréciója, gyermek-perspektíváinak gondos kidolgozása: a gyermekvilág belső, lélektanilag, érzelmileg, szellemileg szerteágazó, intenzív és fájdalmasan szeretetlenni ábrázolása, a megbízható, magabiztosan vezetett narráció szelíd szuggesztívója, a családtrámák, a „csendes válságok” és múltthányok lassú meséi, a takarékos és szerény nyelvezet fegyelme és erőszak nélküli érzékletessége, a szentimentalizmusnak ellenálló érzelmesség (*Látta, hogyan zuhannak bele egymás tekintetébe, hogyan szűnik meg ilyenkor körülöttük a világ, hogyan változik meg anyus arca, tartása, hogyan borzong meg, s tépi ki magát végül ebből a bódító, érintés nélküli ölelésből, hogyan oldalog el szégyenkezve, s hirtelen kivirágzó szépsége hogyan tűnik el egy pillanat alatt.* (112.)), összességében: a hiány poézise és a háttterek művészete mai

novellairódmunk fontos és rokonszenves alakját állítja előtérbe. Olyasvalakit, aki szívesen fordul a klasszikus (nő)próza hagyományaihoz, és akinek előző kötetei (különösen az eddigi legjobb: a *Kövek ideje*) tematikailag, poétikailag gazdagabbnak tetszenek ugyan, ám akinek egyenetlenségait, érzékítésének elnagyoltságait, szövegeinek döccenőit és helyenkénti akaratlan fakóságát, múlt-morfinizmusának egyneműségét feledtetni tudják a szereplők, a rémült, kismimizett és megtört gyerekcokok iránti, mindenek felett álló szeretet és érzékenység. Kálnay Adélnak ez a szelíd szeretet az alkotói titka. Rá is igazak Ady (Kaffkához írott) lelkes szavai: örülnék neki, mert olyan asszonyíró ő, akinek nem kell udvarias, hazug bókokat mondani. Erős ember, művész, kinek jó és biztos sorsa van, s minden kritikák sem tartatják vissza az életben adva adott, kijelölt útjában...

Kortárs Kiadó, Bp., 1999.

Fejtő Ferencné halálára

„Nagylelkű, türelmes, elnéző, barátságos, nyílt, kiegyensúlyozott, vendégszerető...”- írta róla Pontoise polgármestere 1992-ben, a város múzeumában rendezett kiállítás alkalmával, és Rózsi egészen biztosan megszidna érte, hogy e sorokat idéztem, mert rendkívül szerény is volt. Közel hét évtizeden keresztül volt hűséges társa Fejtő Ferencnek feleségeként éppúgy, mint széleskörű ismeretekkel, nagyfokú intelligenciával és csálhatatlan ítélőképességgel rendelkező, ugyanakkor mindig csak a háttérben dolgozó munkatárs, aki nemcsak tanuja, de aktív részese is volt férje gazdag munkásságot felmutató eddigi életének. Ahogy Fejtő Ferenc, úgy ő is börtönbe került a harmincas évek elején, ő is résztvevett a Nyugat és a Szép Szó íróinak összejövetelein, és ő is a Szép Szó-éveket tartotta élete legszebb időszakának. Kéthly Anna meggyőző személyiségének hatására lett szociáldemokrata, Ignó Pál neki diktálta Németh Lászlót támadó írását, és testvéri barátság fűzte József Attilához. Párizsi otthonukat, 1938-tól az ő melegszívű és sugárzó lényé, diszkrét, de nélkülözhetetlen jelenléte tette az írók, politikusok, művészek és egyetemisták rendszeres találkozóhelyévé, akinek önzetlen támogatására a segítségre szoruló is mindig számíthattak.

A feleség, az anya, a munkatárs és háziasszony mindig másokért dolgozott, másokat szolgált, ezért is volt különös jelentősége életében a festészetnek, annak a világnak, amely csak az övé volt, amelyben kizárólag a maga örömét kereshette. Bár rajztehetsége már gyermekkorában megmutatkozott, csak viszonylag későn, 1959-ben kezdett festeni Hetey Katalin és Konok Tamás biztatása és útmutatása mellett. Első nagyobb méretű festménye Kassák figyelmét is felkeltette, és folytatásra buzdította őt. A rövid figuratív korszakot hamar felváltotta a geometrikus absztrakt, amelyben Eugène Ionesco e stílus hagyományainak folytatását látva, egy, Fejtő Rózsiról szóló írásában azt írta, hogy „... Mondrian követője, de egy kevésbé szigorú és humorral teli mondrianizmus.” Bár - amennyire egyéb elfoglaltsága engedte - rendszeresen dolgozott, első kiállítására csak 1985-ben került sor a párizsi Christine Galériában. „Nem vasárnapi festő vagyok, mert vasárnap mindig otthon kell lennem” - mondta szokásos humorával egy beszélgetésünk alkalmával, és hogy valóban nem amatőr festő volt, azt bizonyítja, hogy első bemutatkozása után azonnal meghívást kapott egy angol galériába is, majd 1992-ben a pontoise-i Tavet Múzeum szentelt jelentős kiállítást alkotásainak. Nagy örömet jelentett számára, hogy 1997-ben a párizsi Magyar Intézet is bemutatta néhány festményét.

Fejtő Ferencné, Rózsi először okozott szomorúságot családjának és barátainak: nyolcvanhetedik évében itthagyt bennünket. Hamvait Nagykanizsán helyezik végső nyugalomra.

Cserba Júlia

HEVESI SÁNDOR MŰVELŐDÉSI KÖZPONT

A Jannus Pannonius Tudományegyetem
Gyakorló Intézménye

8800 Nagykanizsa, Széchenyi tér 5-9.
Telefon: 93-311 454 Telefon, fax: 93-310 465
8801 Nagykanizsa Pf. 164

Számlaszám: Erste Bank 11655006-
52620100-55000004

Európai Unió Információs Gyűjtemény a nagykanizsai Hevesi Sándor Művelődési Központban

A HSMK az Európai Információs Gyűjteményt azzal a céllal hozta létre, hogy az érdeklődők számára hozzáférhetővé váljanak az európai uniós kérdésekkel foglalkozó szakkönyvek és a számítógépes adatbázis.

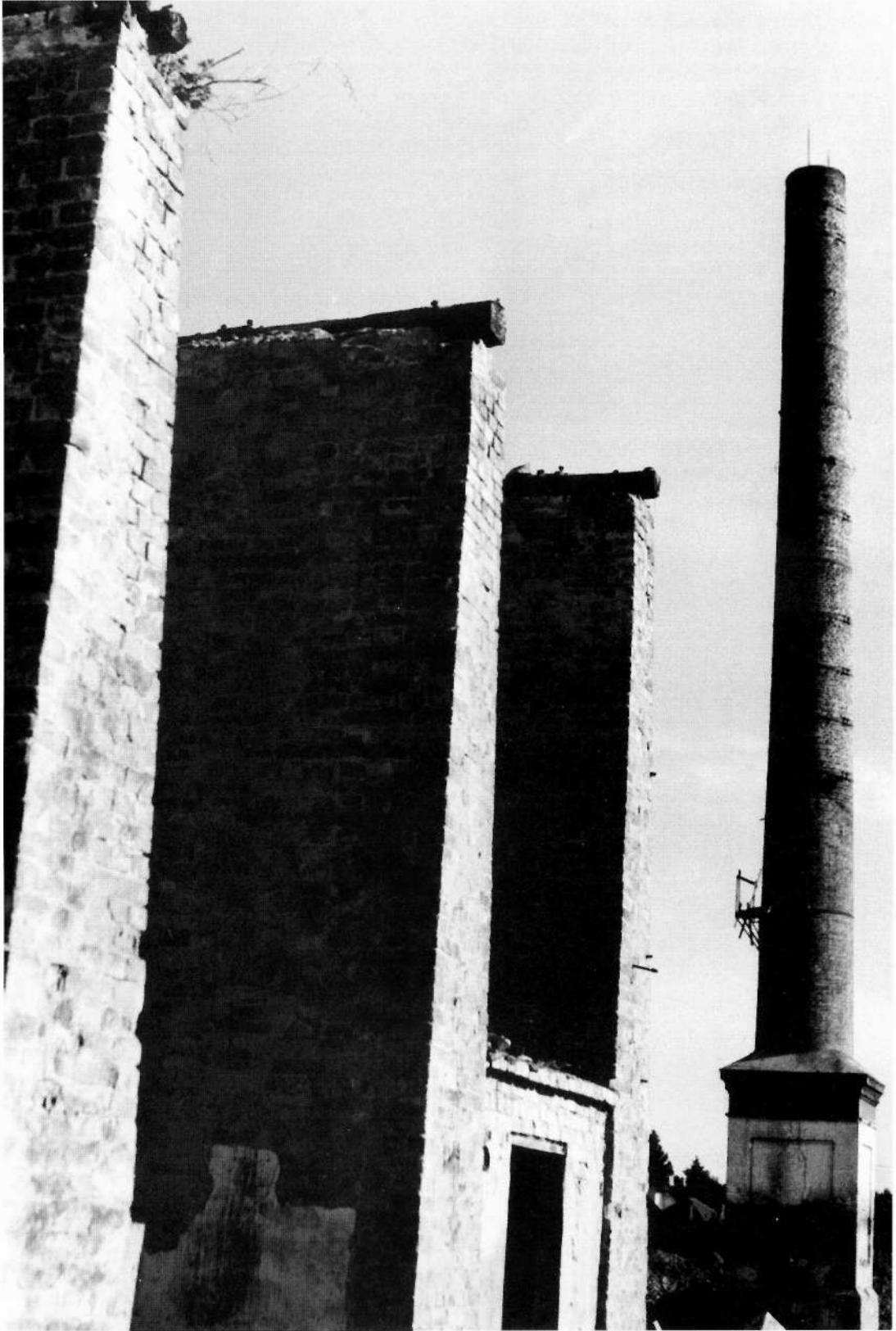
Az intézmény földszintjén, külön erre a célra berendezett helyiségben több mint 100 kiadványból válogathatnak az érdeklődők. Helyben olvasásra, kölcsönzésre, fénymásolásra, számítógépes adatok lekérésére és nyomtatására is mód nyílik. A gyűjteményben többek között megtalálható „AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK JOGSZABÁLYAINAK GYŰJTEMÉNYE” 16 kötetben (az Unió Kiadó vállalta a hatályosított jogszabályok folyamatos utánküldését is.)

A gyűjtemény hétfőtől péntekig 10.00-18.00 óráig ingyenesen látogatható.

Az Európai Unió Információs Gyűjtemény létrehozását kiadványokkal és szakmai tanácsokkal támogatta a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma és a Zalaegerszegi Európai Információs Pont.”

SZERZŐINK

Balazsek Dániel költő - Lendva	Lengyel Tamás költő - Budapest
Balla D. Károly író, költő - Ungvár	Makay Ida költő - Véménd
Czigány György költő - Budapest	Magyarné Sztankovics Ilona tanár- Zalaegerszeg
Czupi Gyula könyvtáros - Nagykanizsa	Margittai Gábor kritikus - Budapest
Cserba Júlia esztéta - Párizs	Monoszló Dezső író, költő - Bécs
Dienes Ottó kritikus - Székesfehérvár	Németh István Péter költő - Tapolca
Erdei András fotóművész - Nagykanizsa	Nobel Iván író - Budapest
Erdélyi Erzsébet író - Budapest	Dr. Suba János hadtörténész - Budapest
Hohl Zoltán fotóművész - Nagykanizsa	Szabolcs András helytörténész - Keszthely
Kádár Katalin grafikus - Budapest	Szakolczay Lajos irodalomtörténész - Budapest
Kálnay Adél író - Dunaújváros	Tóth-Máthé Miklós író - Debrecen
Kilián László író, kritikus - Veszprém	Vian, Boris (1920-1959)
Krakler Judit műfordító - Budapest	Vinczellér Katalin esztéta - Budapest
Lászlóffy Csaba író, költő - Kolozsvár	Zágorec-Csuka Judit költő - Kapca (Szlovénia)

PANNON LŰKÖK

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Bayer Béla, Fecske Csaba, Hizsniai Zoltán, Kárpáti Kamill, Kiss Benedek, Mezei András, Nagy Anna és Tóth Imre versei • Miriam van Hee és Eugenio Bueno írásai Lackfi János és Sólyom Sándor fordításában • Bán Zsuzsa, Karánsebessy Balázs és Szikra János szépprózai írásai • Bodor Béla és Miskolci Miklós tanulmánya • Tüskés Tibor köszöntése • Szakolczay Lajos Eszik Alajosról • Tűnődés a költő Egry Józsefről • Hizsniai Zoltán műhelyében • Feláldozott nemzedék – Leventék emlékeznek • Czetter Ibolya, Czigány Lóránt, Géczi János, Kárpáti Kamil és Mezei András könyveiről • Györffy Anna, Sánta Balázs és Tihanyi Attila fotói

2000

Ára: 150 Ft